

JEZIK
in
lovstvo

VSEBINA

Uvodnik	129	Tomaž Sajovic <i>Spoštovane bralke, spoštovani bralci!</i>
Razprave in članki	131	Mihaela Koletnik <i>Razvoj soglasnikov v slovenskogoriškem narečju</i>
	139	Metka Kordigel, Mateja Šega <i>O književni osebi in horizontu pričakovanj v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja</i>
	159	Gizela Polanc Podpečan <i>Kosovelovi Integrali in filozofska misel F. Nietzscheja</i>
Metodične izkušnje	167	Nataša Špolad <i>Pouk književnosti v dvojezični osnovni šoli v Beneški Sloveniji</i>
Ocene in poročila	175	Erika Kržišnik <i>Nomen est omen ali pa tudi ne (II)</i>
	178	Andreja Žele <i>Osnove slovenskega jezika za srbske bralce</i>

Jezik in slovstvo

Letnik XLVII, številka 4
Ljubljana, februar 2001/02

ISSN 0021-6933

<http://www.ff.uni-lj.si/jis>

Časopis izhaja mesečno od oktobra do junija (8 števil)

Izdaja: Zveza društev, Slavistično društvo Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor: Tomaž Sajovic (glavni in odgovorni urednik), Miha Javornik, Irena Novak - Popov (slovstvena zgodovina), Erika Kržišnik, Alenka Šivic - Dular (jezikoslovje), Boža Krakar - Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Samo Bertoncej

Oprema naslovnice: Samo Lapajne

Računalniška priprava: BBert grafika, Resljeva 4, Ljubljana

Tisk: Littera picta d.o.o., Rožna dolina c. IV/32-34, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina je 6000 SIT, cena posamezne številke 790 SIT, cena dvojne številke 1460 SIT. Za člane Zveze slavističnih društev Slovenije je letna naročnina 4300 SIT. Za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 2000 SIT. Letna naročnina za evropske države je 31 EUR, za neevropske države pa 36 EUR.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirajo Ministrstvo za kulturo RS, Ministrstvo za šolstvo in šport RS, Ministrstvo za znanost in tehnologijo RS ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Revija je vključena v mednarodni podatkovni zbirki *MLA – Modern Language Association of America, New York*, in *New Contents Slavistics, Inhaltsverzeichnisse Slavistischer Zeitschriften – ISZ, Verlag Otto Sagner, München*.

Revija je uvrščena med izdelke, od katerih se plačuje 8,5-odstotni davek na dodano vrednost.

UVODNIK

Spoštovane bralke, spoštovani bralci!

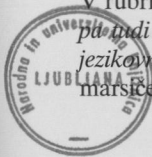
Tokratno številko Jezika in slovstva začenja razprava Mihaela Koletnika *Razvoj soglasnikov v slovenskogoriškem narečju*. Bralcem naj osvežimo spomin, da v okviru slovenskogoriškega narečja panonske narečne skupine razločujemo vzhodno in zahodno slovenskogoriško podnarečje — nekaj raziskav avtorice smo objavili tudi v Jeziku in slovstvu. Samoglasniški sistem vzhodnega slovenskogoriškega podnarečja, ki ohranja kolikostno nasprotje, je enak prekmurskemu, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju pa so mlajša daljšanja akutiranih samoglasnikov povzročila nastanek novih dvoglasnikov in izgubo kolikostnega nasprotja. Avtorica v razpravi ugotavlja, da v soglasniškem sistemu, ki se od knjižnega razlikuje le v posameznih razvojih, med obema podnarečjema ni bistvenih razhajanj.

Sledi razprava Metke Kordigel in Mateje Šega z naslovom *O književni osebi in horizontu pričakovanj v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja*, ki je nadaljevanje v lanskem letniku objavljene razprave *O miselni shemi za recepcijo pravljice v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja*. Raziskovalki sta pri kvalitativni analizi rezultatov produktivnega ustvarjalnega postopka in analizi rezultatov vodenega intervjuja preučevali otrokov horizont pričakovanj v zvezi s pravljničnimi književnimi osebami in tako posredno preverjali ustreznost v učnem načrtu za prvo in drugo triletnje devetletke zastavljenih literarnoreceptijskih ciljev, povezanih z zaznavanjem, razumevanjem in vrednotenjem književne osebe sploh in pravljničnih književnih oseb posebej.

V tretjem prispevku v rubriki *Razprave in članki* Gizela Polanc Podpečan odkriva vzporednice med Kosovelovimi Integrali in filozofsko mislijo Friedricha Nietzscheja. Integral pomeni v matematiki nekaj kvaliteto novega, novo funkcijo, ki jo dobimo s pomočjo nizanja neskončno majhnih spremenljivk. V Kosovelovi poeziji ima integral prav te razsežnosti: vrsta pozitivnih sprememb lahko pripelje do nove etične podobe Evrope, ujete v tragiko in nesmiselnost dogodkov v prvi svetovni vojni in brezcilnost obdobja po njej. Iskanje novih vrednot v Kosovelovih integralih pa ima po avtoričini interpretaciji svoj izvor v »prevrednotenju vrednot«, torej v filozofiji Friedricha Nietzscheja.

Rubriko *Metodične izkušnje* zapolnjuje tokrat prispevek Nataše Špolad o pouku književnosti v dvojezični osnovni šoli v Špetru v Beneški Sloveniji, ki jo vodi Živa Gruden. To dvojezično šolsko središče je v začetku osemdesetih let zraslo na pobudo Pavla Petričiča in je edino šolsko središče v Videmski pokrajini, kjer se otroci v osnovni šoli in v vrtcu učijo tudi slovensko, slovenščina pa je tudi učni jezik. Šola ima neprecenljivo vrednost, saj opravlja vlogo načrtovalca slovenskega jezika na ozemlju Beneške Slovenije, kjer je prišlo skoraj do popolne asimilacije slovenske manjšine z italijansko večino.

V rubriki *Ocene in poročila* objavljamo dva prispevka. V prvem, ki ima naslov *Nomen est omen ali pravi ali ne (II)*, ocenjuje Erika Kržišnik knjigo Alenke Gložančev z naslovom *Imena podjetij kot jezikovno-kulturno vprašanje*. Avtorica ocene v času, ko je v Državnem zboru v prvi obravnavi v marsikem sporen *Predlog zakona o rabi slovenščine kot uradnega jezika*, opozarja na tendenco iz

jezikovne prakse in ocenjevane knjige, da bi lahko tujejezično eksotiko nadomestila slovenska, če bi jo jemali iz neknjižnega »zaklada«. To pa bolj kot k domačnosti spodbuja k ne pretirano kultivirani domačijskosti. Poleg tega pa bi marsikakšno ime, vzeto iz besedišča slovenskih narečij, učinkovalo nič manj »tuje«, oddaljeno, čudno, kot sicer učinkujejo tuja imena. Drugi prispevek je napisala Andreja Žele. V njem predstavlja priročnik *Osnove slovenskega jezika*, ki sta ga napisala Maja Đukanović in Željko Marković in je izšel leta 2001 na beograjski filozofski fakulteti. Priročnik je namenjen predvsem študentom jezikoslovnih usmeritev na beograjski in novosadski univerzi in je po besedah avtorjev prva objavljena slovnica slovenskega jezika v Srbiji in obenem eden redkih tovrstnih priročnikov v srbohrvaškem jezikovnem prostoru.

Tomaž Sajovic
glavni urednik

Navodila avtorjem

Prispevki za Jezik in slovnstvo so napisani v slovenščini, izjemoma v tujem jeziku. Članki ne smejo presegati avtorske pole (16 strani), prispevki za rubriko Metodичne izkušnje naj ne bodo daljši od 8 strani, poročila in ocene so dolga največ 4 strani. Članki morajo biti opremljeni s povzetkom do 1 strani in sinopsisom (2–3 stavki). Avtor odda svoj prispevek kot disketni zapis (3,5") ter mu priloži dva natisnjena izpisa na naslov **Uredništvo Jezika in slovnstva, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana**. Besedilu je treba priložiti številko avtorjevega žiroračuna, ime in naslov banke, podatke o stalnem bivališču, EMŠO, davčno številko, telefon ter po možnosti elektronski naslov.

Tehnični napotki. Besedila naj bodo napisana v programu Word for Windows, v pisavi Times New Roman CE, velikost 12 z eno in pol medvrstičnim razmikom in levo poravnavo ter s 2,5 cm robovi na formatu A4. Naslov članka in poglavij naj bodo napisani krepko in v velikosti pisave 14. Korektore svojega prispevka avtor opravi v tednu dni. Pri tem se drži Slovenskega pravopisa 1994. Daljši navedki so ločeni od drugega besedila. Izpusti so v navedku označeni v poševnem oklepaju. Številka opombe stoji stično za ločili. Literatura se navaja na kratek način in oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature na koncu prispevka. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Bahtin, 1982: 123), v seznamu pa navedek razvežemo: Bahtin, Mihail (1982). Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba. V opombah so bibliografske enote navedene takole: Bahtin, Mihail (1982). Teorija romana. Ljubljana: Cankarjeva založba, 13. Na koncu vsakega navedka je pika. Naslovi samostojnih izdaj so v pokončnem tisku.

Revija Jezik in slovnstvo je dostopna tudi na internetu: <http://www.ff.uni-lj.si/jis>.

Uredništvo

Mihaela Koletnik

UDK 811.163.6'282.2'342.42 (Goriško)

Pedagoška fakulteta v Mariboru

Razvoj soglasnikov v slovenskogoriškem narečju

0 V okviru slovenskogoriškega narečja panonske narečne skupine razločujemo vzhodno in zahodno slovenskogoriško podnarečje.¹ Samoglasniški sistem vzhodnega slovenskogoriškega podnarečja, ki ohranja kolikostno nasprotje, je enak prekmurskemu, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju pa so mlajša daljšanja akutiranih samoglasnikov povzročila nastanek novih dvoglasnikov in izgubo kolikostnega nasprotja. V soglasniškem sistemu med njima ni bistvenih razhajanj.²

1 Soglasniški sistem slovenskogoriškega narečja obsega zvočnike *l, r, m, n, j, ĵ, v* (z variantama *f* in *ɸ*) ter nezvočnike *p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, c, x*.

1.1 Zvočniki

1.1.1 Fonem /l/

V slovenskogoriškem narečju praslovanski velarni *l*, ki se je razvil pred zadnjimi samoglasniki *a, o, u, y, q* in *ʔ* (skupina *la*),³ praslovanski srednji *l*, ki se je razvil pred sprednjimi samoglasniki *e, ě, i* in *ʔ*,⁴ in praslovanski *l'*, ki je nastal ali po asimilaciji iz *li* ali pa naravnost iz *i* za labiali *p, b, v* in *m*,⁵ soppadejo v srednji *l*:

č'lu:ovek, ka'di:jlo, 'lü:ič, 'mie:gla, že'lo:ɸdec; 'lie:xki, ma'li:na, m'le:iko, m'li:eti, p'le:sali; 'die:tela, k'ra:l, 'ku:ɸplen, 'zie:m̩la (V); *grab'l̩aje, 'ilofca, k'lo:ɸp, m'la:d̩j, o'l̩üpc̩j, p'li:k; g'le:dan, k'leplen, k'le:iš̩j, 'lešnik, m'li:n, vo'zil̩j; k'li:č, k'ra:l, pe'l̩l̩j, p'li:ča* (Č).

Palatalni *l' ← l̩j* je ohranjen v besedah *olje* in *zelje*:⁶ *'u:ɸlje, 'zie:l̩je* (V); *'ɸlje, 'ɸljove* (prid.), *'zelje* (Č). V srednji *l* je prešel tudi *t* pred soglasnikom: *gos'ti:l̩na, s'ta:l̩no, 've:l̩p, 'ze:l̩xano* (V); *'bo:l̩nica, 'fo:l̩galo, ka'za:l̩ca* (rod. ed.), *s'pa:l̩nica* (Č). Končni velarni *t* je skoraj na celotnem slovenskem ozemlju prešel v *-ɸ*,⁷ v slovenskogoriškem narečju pa je dal naslednje odraze:⁸

¹ Raziskava slovenskogoriškega narečja (Koletnik, 1999) je zajela zahodne (Ceršak, Dvorjane, Zgornja in Spodnja Voličina, Kremberk, Zgornja Ščavnica, Zgornja Velka) in vzhodne (Benedikt v Slovenskih goricah, Črešnjevci, Negova, Radenci, Spodnji Ivanjci, Sv. Trojica v Slovenskih goricah in Trate) slovenskogoriške govore.

² V ponazarjalnem gradivu bodo navedeni primeri iz zahodnoslovenskogoriškega voličinskega (V) in vzhodnoslovenskogoriškega črešnjevskega (Č) govora.

³ F. Ramovš (1924). Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 2.

⁴ Glej op. 3, 2.

⁵ Glej op. 3, 61.

⁶ V besedah *olje* in *zelje* je fonem /l̩j/ sekundarnega izvora. V večini slovenskih narečij se je razvijal kot prvotni *lj*. Ohranila so ga le redka narečja, med njimi tudi slovenskogoriško. Glej op. 3, 69.

-*āl* → -*āy* → -*āq*, le v ivanjskem in radenskem govoru verjetno pod vplivom prleških govorov tudi -*ā* ← **aq* ← -*āq*: '*da: o/da: y*, '*s'pa: y*, '*ž'ga: o* (V); '*ba: y*, '*xasno'va: y*, '*o'ra: y*, '*ž'ga: y* (Č); '*da: y/d'ja: y*, '*s'pa: y*, '*ž'ga: y*;

-*āl* → -*āy* → -*āq* → **īaq* → -*īa*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*īo* ← **īoq* ← -*āq*:⁹ '*diēlo*, '*s'ku: opo*, '*ve: zo*, '*v'ri: ēzo* (V); '*g'le: da*, '*k'lepa*, '*po'veda*, '*ža: ga* (Č);

-*īl* → -*īy* → **īq* → **īa* → -*īja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*īy* ← -*īl*: '*ka'di: y*, '*ko'si: y*, '*pi: y*, '*sk'ri: y* (V); '*ci'di: ja*, '*lo'vi: ja*, '*si'ši: ja*, '*vi'či: ja* (Č);

-*īl* → -*īy* → -*īq* → **īa* → -*īa*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*īo* ← -*īo* ← -*īq*: '*gu: or* za'*kū: ro*, '*m'la: to*, '*na're: do*, '*p'ru: oso* (V); '*xōda*, '*pok'lekna*, '*s've: ita*, '*voza* (Č);

-*ēl* → -*ēy* → -*ēq* → **ēa* → -*ēja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*e: o*: '*pər'je: o*, za'*če: o*, '*ze: o* (V); '*na'pe: ja*, '*pri'je: ja*, za'*če: ja* (Č);

-*ēt* in -*et* → -*ey* → -*eq* → **eq* → -*eja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*eo* ← -*eq*: '*x'te: o*, '*m'le: o*, '*tər'pe: o*, '*p're: o*, '*že: o* (V); '*x'teja*, '*s'meja*, '*š'teja*, '*v'reja*, '*p're: ja*, '*že: ja* (Č);

-*ēt* → -*ey* → -*eq* → -*ea* → **ēa* → -*ēa*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*ēo* ← **ēo* ← -*ēo* ← -*eq*: '*lie: to*, '*vi: do*, '*vi: ēdo* (V); '*gōra*, '*veda*, '*visa* (Č);

-*ət* → -*šo: y*, v ivanjskem in radenskem govoru pod vplivom prleških govorov tudi -*ā*: '*šā*;

-*āt* → -*a*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*o*: '*na: jšo*, '*nē: so*, '*rē: ko*, '*s'pe: ko* (V); '*na: jša*, na'*p're: ga*, '*nesa*, '*reka* (Č);

-*ot* → -*o: y*, po naliki z neimenovalniškimi skloni pa se v imenovalniku lahko tudi ohranja: '*po: y*, '*s'tu: ol* (V); '*pō: l*, '*s'tol* (Č);

-*ūt* → -*uy* → -*ūja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*ū: y*/-*ū: o*/-*ū: y*: '*čū: y*'/*čū: o*, '*gu: or* o'*bi: y*, '*dō: j*'/*zi: y* (V); '*čū: ja*, '*gōr o'bū: ja*, '*dōj*'/*zū: ja* (Č);

-*jt* → -*ry* → -*rja*, v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju -*ro*/-*ərjo*: '*dō: j* za'*pərjo*, po'*dərjo*, s'*tərjo* (V); '*d'r: ja*, '*gōr ot'pr: ja*, '*m'r: ja* (Č). V dvorjanskem govoru se je končni -*l* izgubil: '*dər*, za'*pər*, '*žər*.

V prislovu *daleč* je prišlo do zgodnje redukcije kratkega *e*, kar je dalo obliko **dālč*, ki je prešla v '*da: yč*, v ceršaškem govoru v '*dō: č* ← *dōč* ← *dāyč*.¹⁰ Prislov **dot*¹¹ ima obliko: '*du: ol*'/*dō: j* (V) in '*dōj* (Č).

1.1.2 Fonem /r/

Praslovanščina je imela tako imenovani navadni *r* s koronalno artikulacijo in mehki *ř*, ki je nastal kot produkt asimilacije med *r* in naslednjim *i*.¹² V slovenskogoriških govorih se *r* izgovarja kot zobnojezični fonem, tj. kot [r]: '*b're: jk*, '*j'e: tre*, '*k'ri: iš*, '*škro'pi: ti*, '*š'ti: ri* (V); '*x'ren*, '*k'rāva*, '*režalj*, '*v'ro: yča* (Č).

R' je razpadel v *rj*, na koncu besede in pred soglasniki pa je otrdel. Skupini *čřē*- in *žřē*- sta povsod ohranjeni: '*č're: ida*, '*č're'pi: ja*, '*č're: išna*'/*č're: išja*, '*ž'rie: be*'/*ž're'be*;, prav tako naslednje disimilacije: (1) *r-r* → *n-r*: '*ma: ntra*, '*ma: ntrati*, '*ma: ntrala*, '*z'ma: ntrani*; (2) *r-r* → *j-r*: '*fa: jmošter* (V), '*fa: jmaštrj* (Č). Narečno metatezo v besedi *kopriva* poznata ščavniški in voličinski govor: '*kro'pi: va*; za knjižno

⁹ Glej op. 3, 10.

⁸ Predstavljen je razvoj končnega velarnega *t* po posameznih skupinah.

⁹ V zahodnem (mejnem) slovenskogoriškem ščavniškem govoru je razvoj končnega velarnega *t* enak kot v vzhodnih slovenskogoriških govorih, v vzhodnem slovenskogoriškem tratenskem govoru pa kot v zahodnih slovenskogoriških govorih.

¹⁰ Glej op. 3, 50.

¹¹ Ramovš navaja naslednji razvoj: *dolē* → **dot* → *dō+i*. Glej op. 3, 50.

¹² Glej op. 3, 70.

praprot je v Ceršaku narečno *p'ra:por*. Gre za reduplicirano besedotvorno varianto iz korena **por-*, tj. psl. **por-por-ъ* (A. Šivic Dular 1990: 86, 88). Prvotno **pъprъ* je dalo slovensko **papər*,¹³ v slovenskogoriškem narečju pa: '*pie:pər* (V)¹⁴ in '*p̥p̥p̥p̥* ← **perper* ← **peper*¹⁵ (Č). Disimilatorični izpad zvočnika *l* je v besedi **mlad-let*¹⁶ 'pomlad, spomladi': *zmar'le:jka* (V), *zmad'le:jte* (Č). V besedi *nagelj* ← *stvn. nagallin* → *nagəlin* → *nagllin*¹⁷ je po diferenciaciji *r*:¹⁸ '*na:jgrlj* (V), '*na:gerlj* (Č).

1.1.3 Fonema /m/ in /n/

Praslovanska *m* in *n* sta v slovenskogoriškem narečju ohranjena, doživela sta le premene v določenem glasovnem okolju: '*ka:lamo*, '*mo:ust*, '*mu:oški*, '*s'mu:ola*; '*de:n*, '*ni:egda*, '*no:uč*, '*zvo'ni:ti* (V); '*me'so:u*, '*mi:*, '*osmj*, '*za'ma:žen*; '*kunec*, '*lešnik*, '*na'va:dno*, '*nesemo* (Č).

Končni *-m* je ohranjen v ceršaškem govoru, v vseh drugih govorih pa prehaja v *-n*: '*si:inon* (or. ed.), '*si:inan* (daj. mn.), '*sie:stran* (daj. mn.), '*te'lie:ton* (or. ed.), '*te'lie:tan* (daj. mn.); '*vi:sken* (daj., mest. ed. m., s. sp.), '*vi:skin* (or. ed. m., s. sp.), '*vi:skin* (daj. mn. m., ž., s. sp.); '*g'le:dan*, '*p're:den*, '*rie:čen*, '*se:ikan*, '*ži'vi:n* (V); '*b'rāton* (or. ed., daj. mn.), '*metlan* (daj. mn.), '*žre'beton* (or. ed., daj. mn.); '*ti:sten* (daj., mest. ed. m., s. sp.), '*ti:stin* (or. ed. m., s. sp.), '*ti:stin* (daj. mn. m., ž., s. sp.); '*gu'či:n*, '*na'f'či:n*, '*nücan*, '*o'ka:plen*, '*pis'ti:n* (Č). Prvotni prislov **rěsnъ* je povsod ohranjen in se glasi '*re:isj*/*re:isen*, le v ceršaškem govoru '*re:is*. Slovenskogoriška oblika '*se:jen* je po Ramovšu¹⁹ nastala po disimilaciji *n-m* → *j-m* iz **sъnъmъ*. Narečno '*žie:nim* (V), '*ženim* (Č) 'kdor se ženi' je iz psl. **ženimъ* 'tisti, ki je ženjen' (Snoj 1997: 760). Diferenciacija *m-n* → *m-l* se pojavlja v obliki '*gü:mla*/*gümila* za *gumno*; ²⁰ *m-n* → *v-n*: '*vie:nda*/*vie:na*' *venda* 'menda'; *p-m* → *p-n*: '*fi:špan*/*fü:špan*/*fü:špaj*. Analogični *n* je v besedah '*b'ri:emen*, '*si:emen*, '*v'ri:emen* (V), '*b'remen*, '*semen* (Č). Po sedanjski osnovi *napnem* ima *-n* tudi nedoločnik: '*na:pnti* (V), '*nāpntj* (Č). V vseh obravnavanih govorih je ohranjen rinezem: '*me:isjč*, '*pa:jank* (V), '*me:isenc* (Č). V negovskem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru v besedi *pajek* rinezma ni, saj imajo '*pa:vok* ← **pa-okъ*.²¹ V položaju za samoglasnikom in pred soglasnikom se ohranja sekundarni nosni soglasnik: '*ba'ra:ntala*, '*šton'di:rāla*. Priponsko obrazilo *-enk* za knjižno *-ek* je v ceršaškem in kremberškem govoru: '*pa:ūlenk*, '*pon'de:ūlenk*. Glagoli *bosti*, *krasti* in *pasti* so prešli med glagole II. glagolske vrste: '*za'bu:odnti* za '*bu:odnen*, '*fk'ra:dnti* '*fk'ra:dnen*, '*pa'dnti* '*pa:dnen* (V), '*za'bōdntj* za '*bōdnen*, '*fk'rādnjtj* '*fk'ra:dnen*, '*pādnjtj* '*pādnen* (Č).

Palatalni *n'* ← *nj-*, *-nj-*²² je v slovenskogoriških govorih izgubil palatálnost in dal *n*, na začetku besede in v položaju med dvema samoglasnikoma pa je izgubil nazálnost in se razvil v nosnjeni drsnik *j*: '*gu:orna*, '*ku:ostan*, '*lū:ikna*, '*p're:idni*; '*je:ga* (rod., tož. ed.), '*ji:va*; '*gospo'di:ja*, '*goš'ti:vaje*, '*ka'me:je* (V); '*Go're:ncj*, '*gornj*, '*lū:kna*, '*za:dnič*; '*je:nj*²³ (prid.), '*jiva*; '*li'pi:je*, '*ro:ūmaje*, '*s'vi:ja*, '*žegnaje* (Č). V dvorjanskem govoru je *n'* med dvema samoglasnikoma ohranjen: '*čre'pi:nje*, '*ka'me:nje*, '*s'vi:nja*, na začetku besede pa se premenjuje z *j*: '*n'ji:va*/*ji:va*; '*č're:isne*, '*kū:xna*, '*za:dna*.

¹³ Glej op. 3, 79.

¹⁴ Obliko '*peper* poznajo tudi v tratenskem, trojiškem in benediškem govoru.

¹⁵ Glej op. 3, 79.

¹⁶ Glej op. 3, 80, 224. Enako tudi Bezljaj: **z mlad leta* → prisl. *zmladleta* 'spomladi', v štaj. *zmarlet* → po disim. *zmadletka* → -dl- > -rl- *zmarletka* 'pomlad'. Glej F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (P—S), Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 1995, 84.

¹⁷ Glej op. 3, 83.

¹⁸ Glej op. 3, 83.

¹⁹ Glej op. 3, 92.

²⁰ V ceršaškem in radenskem govoru tudi za kamen: '*na'ka:ūmli*; '*kāmel*.

²¹ Glej op. 3, 107. Prim tudi F. Bezljaj (1995). *Etimološki slovar slovenskega jezika* (P—S), Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 3, in M. Snoj (1997). *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: MK, 420.

²² Glej op. 3, 114.

²³ Na začetku besede je *nj* še lahko ohranjen: '*n'je:nj*, '*n'jegova*, '*n'jiva*.

1.1.4 Fonem /v/ z variantama /f/ in /ʋ/

Zvočnik v je dal v slovenskogoriškem narečju naslednje odraze:

1. v položaju pred in med samoglasniki ter pred zvnečimi soglasniki se izgovarja kot zobnoustnični zvneči priponnik v: *s'vi:ęčęca*, *'ve:zali*, *'vu:ęda*; *ne'vi:ęsta*, *o'ta:va*, *po'vi:ędat*; *g'la:vna*, *'i:ięje*, *op'ra:vlali*; *v 'lū:ft*, *v m'la:ki*, *v 've:si* (V); *c'vę:it*, *'ve:jati*, *vo:ęsek*; *p'leve*, *s'po:ęvet*, *ži'veti*; *polov'jāk*, *v'do:ęva*, *v'ro:ęęę*; *v'da:nfar*, *v 'vodo*, *v z've:ęške* (Č);

2. v položaju pred nezvnečimi soglasniki ter na koncu besede se izgovarja kot zobnoustnični nezvneči priponnik f: *be'z'ga:fke*, *'di:ęlafci*, *f'ča:si*, *s'ta:fti*, *'zi:ifęę*; *f'cu:ęto*, *f'ku:ęš*, *f'šo:ęlo*; *'mętef*, *p'ra:f*, *zd'ra:f* (V); *f'čera*, *f'sa:kę*, *'ilofca*, *pos'täfti*; *f'čękrę*, *f'ki:ble*, *f'k'le:itę*; *'būkef*, *b'ęskef*, *'ce:if*, *p'rřf* (Č).

/V/ ima varianto [ʋ] za samoglasniki v posameznih besedah: *'A:ęstrija*, *'a:ęto*, *xid'ra:ęlična*, *po'za:ęna*, *'ra:ęno*. V vzglasju besede v lahko onemi: *'sa:ki*, *z'di:ęgti*, *'zemen*, *'ze:ti*. Ščavniški, ceršaški in voličinski govor poznajo onemitev končnega -v v prislovu **domovę*.²⁴ *do'mu:*. V skupini -ęv končni v izgubi zven: *'bęřf*, *'čęřf* (V); *o'bęřf*, *pos'tęřf* (Č). Prvotno **dvęri* je dalo *d've:řid'veři*, kar je iz **dvęri*, to pa iz **dęri*.²⁵ Vsi obravnavani govorci poznajo disimilacijo v-m → l-m v besedi *vamp*: *'la:mp*/*lāmp*, metatezo v skupinah *umi-*, *ubi-*: *'mu:jti*, *'bu:jti* ter protetični v: *'vu:jžgen*, *'vū:xa*, *'vū:ęę*, *'vū:jzda*, *'vū:ste*, *'vū:ış* (V); *vog'lęje*, *vog'lo:ęf* (rod. mn.), *'vo:ęsko*, *'vu:jžgen*, *'vū:ra*, *'vū:ř* (Č). Disimilacijo v besedi *javor* poznajo ceršaški, tratenski, ščavniški in voličinski govor: *'ja:bor*. Ceršaško *'bi:ębęrca* in tratensko *'bebęrca* je po asimilaciji iz **veberca*, to pa po disimilaciji iz *veverca*.²⁶ Slovenskogoriško *'za:vec* je iz **zaęę* ← **zajęę*, kjer se je zev odpravila z glasom -v.²⁷ Prvotna oblika *kl'učanica* 'ključavnica' je ohranjena in se glasi *k'lū:ięanca* (V), *k'lū:ęęanca* (Č). Koren *kvok* je ohranjen v besedi *k'vo:ękla* 'koklja'.²⁸ Začetni nenaglašeni etimološki u- pred nezvnečimi soglasniki preide v v → f, v vzglasju pa lahko tudi onemi: *f'k'ra:dęti*, *f'się:ęne*, *f'stre'li*, *f'tęgan*; *'bo:ęgi*, *m're:itę* (V); *f'čitę*, *f'k'rřdęti*, *f'sęęne*; *'bo:ęgati*, *m're:itę*, *s'ta:fti* (Č).

1.1.5 Fonem /j/

Svetli drsnik j je naslednik praslovanskega nj in praslovanskega d', pojavlja pa se tudi kot novonastali prehodni glas: *'bu:ęžji*, *je'sę:n*, *'jie:zik*, *tri'ęę*; *'ve:jati*, *b're:ja*, *'me:ja*, *'že:ja*; *'xu:jdo*, *'na:jšo*, *'u:ęjgn*, *'u:ęjstro*, *'vu:jžgen*, *'vū:jzda* (V); *'jābuke*, *'jūk*, *'jūžna*, *lid'ęę*; *'se:jali*; *b're:ja*, *'me:ja*, *'že:ja*; *'xu:jda*, *'mu:jca*, *s'ta:jnga*, *'vu:jžgen*, *'vū:jzda*, *žga:jnkę* (Č).

V ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru imajo *'že:den* 'zejen', v orodniku ed. ž. sp. pa se končnemu o pritakne deiktčni -j²⁹ in nastane navidezna končnica -oj: *z 'lipoj*, *z 'māterjoj*, *z 'mizoj*, *s 'sestroj*, *z 'ženoj*; enako še: *z 'me:noj*, *s 'te:boj*, *s 'se:boj*; ščavniški in trojiški govor poznata prehod j v n: *řka:rne*.

1.2 Nezvočniki

1.2.1 Fonema /p/ in /b/

Ustničnika p in b, nastala iz praslovanskega p in praslovanskega b, sta v govoru dobro ohranjena, le b pred premorom ali nezvnečim soglasnikom izgubi zven:

²⁴ Ramovš meni, da je onemitev analogičnega izvora. Glej op. 3, 142.

²⁵ Glej op. 3, 150.

²⁶ Glej op. 3, 151.

²⁷ F. Ramovš (1936). *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Akademsko založba, 185.

²⁸ Primarno **kvocęka* je izvedeno iz onomatopeje *kvokati*. Glej: F. Bezljaj (1982). *Etimološki slovar slovenskega jezika K—O*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 117.

ko'pi:ca, k'ru:op, pro'so:u, s'pa:li; 'bu:otra, 'bu:ožji, 'bu:utana, s'kü:bin; go'lo:up, g'ru:op, 'ro:up; g'ra:pti, x'le:ipček; op 'sie:dmix (V); 'lü:palj, 'pe:tek, p'le:salj, 'po:ulek; 'ki:bla, ne'bo:u, ob'ra:jde, t'rebalo; go'lo:up, 'zo:up; opk'la:tkj, pos'küptj, 'ze:pstj; op 'šavnicj (Č).

Druge spremembe so naslednje: v skupini *p_{vt} → pt³⁰ se je začetni glas izgubil: 'ti:č, 'ti:či (V), v negovskem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru pa se je iz vtič ← pt- ← *p_{vt}- razvila oblika f'üč, f'üčj; *b_ččla → pččla,³¹ iz česar se je povsod razvilo 'čē:la, le v ceršaškem govoru po premetu tudi čēbē:la. Glasova p in b podajata tudi tuji p in b. Slovenski p nastane za germanski b v začetku besede, geminaciji ter v skupini -mb-: k'rū:mpasti, 'pa:uri, p'la:va, 'pu:ter, 'pū:ngrat, 'pū:šli (V); 'puter, 'pū:ngrat, 'pū:šli (Č), mlajše prevzete besede pa že imajo b: b'lo:nt, 'fa:rba, 'ri:ibati (V); ba'ru:se, xer'bi:ja, k'g'būla, p'ro:ba (Č). Iz ide. p → germ. f → v stari bavarščini v → slov. b:³² 'ba:rati, 'ba:sati (V); 'ba:ratj, 'bāsatj (Č). Stvn. dat. pl. (zi)p_finkustin³³ je dal 'fi:nkošti/fi:nkišti/fū:nkošti, nem. nar. (zi)f_{in}fchustin³⁴ pa 'be:jinkošti v ceršaškem govoru. Začetni pf- starejše izposojenke substituirajo s f: 'fa:jmošter/'fa:jmaštj, 'fa:rof.

1.2.2 Fonema /t/ in /d/

Zobnika t in d, nastala iz praslovanskega t in praslovanskega d, sta v obravnavanih govorih dobro ohranjena, le d na koncu besede in pred nezvenečim nezvočnikom izgubi zven:

m_{la}'ti:itva, s'tri:exa, s'tü:denec, ži'vi:eti; 'di:elo, p're:jdni, pre'di:ivo, 'tū:idi; b'ro:ut, 'di:et, pom'la:t, 'pu:ot, 'zie:lot; ot'pre:iti, 'pu:otplat, 'rie:tkva, s'la:tka; ot 'xi:še, pot s'tri:exo (V); 'gu:čati, ko'ko:ut, te'lečij, t'ra:vnik; 'dāleč, 'deca, 'devati, do'ma:, d'va:, 'seden; x'la:t, 'kāt, 'le:t, 'me:t, 'so:usit; pot'ko:uva, 'retkva, 're:itka; ot 'xiše, ot za'čē:tkā (Č).

Prvotni skupini tl, dl sta se v slovanskih jezikih razvijali različno: v vzhodni in južni slovanščini sta prešli v l, zahodna slovanščina pa ju je ohranila.³⁵ Obe skupini je na svojem ozemlju v Alpah ohranila tudi vsa severna slovenščina,³⁶ ponekod pa sta se ohranili do danes. Poznajo ju v zilijskem narečju, pa tudi druga severna slovenska narečja kažejo po nekaterih ostankih na to, da so imela nekdanj še neasimilirani skupini tl, dl (okolica Slovenj Gradca, severnoštajersko narečje, severnopohorsko remšniško narečje).³⁷ Prehod skupin tl, dl → l je potekal že na slovenskih tleh.³⁸ Kjer koli ima današnja slovenščina skupini tl, dl, tam sta nastali potem, ko se je prvotno slov. tl, dl že asimiliralo v l,³⁹ torej sta sekundarnega izvora. Primarna skupina dl v slovenskogoriškem narečju ni ohranjena: 'ši:la, 'vi:lce, 'vi:le (V), 'šilo (Č). Pri glagolih, katerih koren se končuje na zobni zapornik t ali d, se v opisnem deležniku na -l pojavlja disimilacija tl, dl > l: c'vie:la, fk'ra:la, 'je:ila, 'ji:eli, 'pa:la, sp'rie:li (V); c'velj, fk'rālj, 'jelo, 'pāla, p'rela (Č). Skupina tl-dl se lahko diferencira v kl-gl: g'le:itva, k'la:či; 'ku:čen, 'ku:ukla 'tolklja' po prehodu t → k (V); g'le:itva, k'lāčij; 'ku:čen, 'ku:kla (Č); dn → gn: g'na:r, g'nie:s/nie:s ← *d_{yn}sb (V), g'nes (Č). Za *d_zchorb⁴⁰ imamo pravilno t'xor v

²⁹ Glej op. 3, 170.

³⁰ Glej op. 3, 177.

³¹ Glej op. 3, 178.

³² Glej op. 3, 190.

³³ Glej op. 3, 190.

³⁴ Glej op. 3, 190.

³⁵ Glej op. 3, 191.

³⁶ Glej op. 3, 193.

³⁷ Glej op. 3, 196.

³⁸ Glej op. 3, 198.

³⁹ Glej op. 3, 200.

⁴⁰ Glej op. 3, 214.

benediškem, ivanjskem, črešnjevskem in negovskem govoru, drugod pa je vzglasni *t* onemel: *'xu:or*. Začetni *tk-* se lahko olajša v *k*: *'ka:ȳci*. V vseh obravnavanih govorih ima prvotni prislov **knde* → **gde* obliko *'ge:j*,⁴¹ v ščavniškem, voličinskem, ceršaškem in tratenskem govoru tudi *'ki:*, ki je nastala po redukciji zapornika *d* iz **kdi*,⁴² v benediškem, ivanjskem, črešnjevskem in radenskem govoru pa tudi *'gi:*. *'Ke:ri/'ke:r* je po redukciji zapornika *t* iz **kteri*. Za **tr̥je d̥n̥t*,⁴³ imamo *'ki:edy/'tie:dy* (V)⁴⁴ in *t'jeden* (Č). V položaju pred soglasnikom lahko *t* zaradi lažjega izgovora onemi: *'karsni*, *'lü:šna*, *m'la:ci*. Izpade lahko tudi *d*: *e'no:ȳk* ← *ednok*. Prehod *d* → *r* v skupini *dl* imamo v *zmar'le:itka*⁴⁵ ← **mlad-let*⁴⁶ 'pomlad, spomladi'.

1.2.3 Fonemi /k/, /g/ in /x/

Vsi trije fonemi so v slovenskogoriškem narečju dobro ohranjeni, le *g* na koncu besede izgubi zven:

'bi:k, *k'lo:ȳp*, *'mu:okra*, *'skro'pi:ti*; *d'rü:igi*, *g'lu:odati*, *'ja:goda*, *zap're:gli*; *b're:ik*, *k'ro:ȳk*, *p'lü:ik*, *s'ne:ik*; *x'ri:en*, *'xu:jdo*, *'mie:xka*, *s'me:ix* (V); *k'lätj*, *k'ro:ȳpce*, *o'be:iskj*, *žve'kälj*; *bla'go:ȳ*, *go:ȳsta*, *z'di:gne*, *ž'ga:jnkj*; *bo:ȳk*, *d'ro:ȳk*, *'me:sink*, *'po:ȳlek*; *xo'dilj*, *k'rüx*, *'kü:xan*, *'lexkj* (Č).

Pripornik *x* na koncu besede lahko onemi: *f'ča:si*; v ceršaškem govoru se pojavlja kot protetični glas: *'xe:jda* 'ajda'. Skupina *gt* → *xt*: *'no:ȳxet*; *kt* → *xt*: *'la:xet*;⁴⁷ *xč* ← *kč*⁴⁸ → *šč*: *š'če:rka* in nato *č*: *'če:rka*, *'če:r*; *xt* → *št*: *š'te:ila*, *š'telj*, v ceršaškem in benediškem govoru → *st*: *s'ti:eli*; *gl* → *dl*: *'ka:ndla* (Č); *k* → *g*: *muzi'gānt* (Č). Nikalni zaimsek **nik̥tože* → **nixtše* → **nixče*⁴⁹ → *nišče* se glasi *'ni:še/'niše*. Za knjižno *hruška* je *g'rü:jška/g'rü:ška*.⁵⁰ Glagol *hoteti* ima nepoudarjeno sedanjisko obliko *'če:in* in nikalno *'ne:čen/'nečen*. V skupini *sl-* se lahko pojavi prehodni zapornik *k* (*sl-* → *skl-*): *sk'lo:jze*. V *'du:kšj*⁵¹ ← *dolgšj*, *'du:kša*, *'du:kšo* je *k* iz *g*. Za lastno ime *Marjeta*, biblijsko *Margarita*,⁵² slišimo *Mar'ge:jta* (V).

1.2.4 Fonemi /c/, /č/, /s/, /š/, /z/, /ž/

Zlitnika *c*, *č* in priporniki: sičnika *s*, *z* in šumevca *š*, *ž* v slovenskogoriških govorih niso doživljali večjih sprememb, le *z* in *ž* v položaju pred nezvenečimi nezvočniki in pred premorom izgubita zven:

'cu:ota, *x'la:pec*, *te'ti:ca*; *'čie:la*, *'mie:čen*, *s'rie:ča*; *'go:ȳska*, *'ji:esti*, *p'ru:osin*; *b'ri:eza*, *po'zi:imi*, *'ri:ezati*; *'ni:sko*, *ra's'te:gnen*; *'ja:s*, *'vo:ȳs*; *'ku:oš*, *'me:jšan*, *'mie:ša*; *'bu:ožič*, *ože'ni:ti*, *že'li:ezo*; *'tie:ška*, *zas'lü:jška* (rod. ed.); *'die:š*, *'mo:ȳš*, *'nu:oš*, *s're:jš* (V); *c'vi:rkj*, *de'ce:mbra*, *žga'nica*; *ko'lāček*, *'močno*, *s'pečij*:

⁴¹ Ramovš meni, da je ta oblika nastala ali v križanju med **gde* in **ke* ali pa iz **gde* po asimilaciji glasu *d* na *g*. Glej op. 3, 216.

⁴² Glej op. 3, 215.

⁴³ M. Snoj (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga, 657.

⁴⁴ Po Ramovšu je *k* ← *k'* ← *t'i*. Glej op. 3, 225.

⁴⁵ To obliko poznajo v ščavniškem, voličinskem, velškem, ceršaškem, trojiškem in benediškem govoru.

⁴⁶ Glej op. 3, 80.

⁴⁷ V ščavniškem govoru tudi *'ni:exto* ← **nē-kyto*.

⁴⁸ Glej op. 3, 230.

⁴⁹ Glej op. 3, 230.

⁵⁰ Ramovš meni, da je poleg *kruša* imela že praslovanščina tudi še *gruša*. Menjavo med *k* in *g* pojasnjuje z različno substitucijo tujega glasu, saj je beseda psl. izposojenka; dopušča pa tudi možnost, da je prvotno *gruša* spremenjeno v *kruša* po deminitivu **krušoka*, kjer bi *k-* nastal po asimilaciji na *-k-* v notranjosti besede. (Glej op. 3, 231.) Da gre za staro izposojenko iz neznanega jezika, misli tudi Bezljaj. Prim. F. Bezljaj (1976). Etimološki slovar slovenskega jezika (A—J). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 205.

⁵¹ To obliko poznajo samo v vzhodnem slovenskogoriškem podnarečju.

⁵² F. Bezljaj (1982). Etimološki slovar slovenskega jezika (K—O). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, 168.

'go:u:stj, 'letos, p'la:stj; 'mɤ:zlo, vo'ziti, 'zi:t; is'pi:t, ras'te:gna, z've:iskj; 'jās, s'ko:us, 'vo:us; g'rü:ška, 'me:ixatj, 'še:st; 'ma:žen, že'lo:u:dec, 'žena; 'teško; g'lāš, 'mo:uš, 'ri:beš (Č).

Za sloven. *srajca* se sliši oblika z analogičnim *-k-*⁵³ *s'ra:kca* (V), *s'rākca/s'rākica* (Č). Rezultati druge palatalizacije so redki, ohranjeni v splošno slovenski obliki *otroci*: *ot'ru:oci*.⁵⁴ Za staro disimilacijo gre pri razvoju *čt* → *št*: *čbtyre → sloven. *štiri*,⁵⁵ enako tudi v slovenskogoriškem narečju: *š'ti:rje*, *š'ti:ri*. Priponnik *s* v skupini *sk-* → *š*: *šk'ri:ja*, *š'ku:orja* (V); *šk'rīja*, *š'korja* (Č); *s* → *š*: *še'la:ta/ša'la:ta* (V), *še'lāta/ša'lāta* (Č); *sc* → *šč*: *šč'i:n* 'scati'; *saz* → *z*: *zū:ti*, *zū:jen*. Prvotno **vet'ši* → **vet'ši* je po prehodu *t' → k* dalo *vēkši*:⁵⁶ *'ve:kšj*, *'ve:kša*, *'ve:kšo*.⁵⁷ Pred *j* ← *n'* priponnik *z* po jotaciji preide v *ž*: *z'marženo*, *ž'ji:n*, *ž'jo:u*, *ž'jive*. Glagoli s korenem na *-s/-z* tvorijo deležnik na *-n* po analogiji s IV. glagolsko vrsto: *od'nie:šeno*, *s'ti:šjeno*, *zg'ri:ženo*. V predlogu iz samoglasnik *i* pogosto upade, priponnik *z* pa po asimilaciji preide v *s*: *z'ja:buk*, *z'Mu:rske*; *s'Kō:rene*, *s's'la:me* (V); *z go'rice*, *z že'leza*; *s pa'pi:ra*, *s'ti:stega* (Č). Skupina *šč* se je v slovenskogoriških govorih asimilirala v *š*: *'i:šen*, *'lū:šti*, *'ni:še*, *og'ni:še*, *še'ti:ije* (V); *k'le:ijšj*, *'kūšar*, *'pi:šek*, *'teša*, *'ti:šalo* (Č).⁵⁸ Za sloven. *-ški* je v ivanjskem govoru tudi *-čki*: *ko'vāčkj*, *'te:xnička*, vendar *člo'veškj*, *ne'beškj*, *'tūrškj*; *-čti* → *-šti*: *doj'leštj*.⁵⁹ Vzglasni s lahko onemi: *p're:jdni*, *p're:jdna*, *p're:jdno*; *p'ro:uti*.

1.2.5 Fonem /f/

Praslovanščina nezvenečega zobnoustničnega priponnika *f* ni poznala. Pojavljal se je le v besedah, ki posnemajo naravne glasove, in v prevzetih besedah.⁶⁰ V slovenskogoriških govorih ga slišimo kot varianto zvočnika *v* (glej 1.1.4), pojavlja se kot odraz za začetni *pf-* v starejših izposojenkah (glej 1.2.1) in v mlajših prevzetih besedah: *'fa:rba*, *'fa:šank*, *'fe:rtik*, *'fo:uter*, *'fo:utratj*, *'fru:šitkl*, *k'nu:of*, *'lū:ft*, *pla'fo:un*, *š'ti:nfe*, *ž'la:jf* (V); *'fa:jn*, *'fa:rbaļj*, *f'lisik*, *f'riškj*, *'fūlatj*, *g'rifj*, *'ša:fla*, *'ši:fe*, *š'kāf*, *š'ra:ufalj*, *t'rofj*, *'ža:jfa* (Č).

Navedenke

Bezljaj, France (1995). Etimološki slovar slovenskega jezika (P—S). Ljubljana: SAZU.

Koletnik, Mihaela (1999). Slovenskogoriško narečje. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Doktorska disertacija. Računalniški iztis.

Snoj, Marko (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: MK.

Šivic Dular, Alenka (1990). Poimenovanja za 'Filix' v slovanskih jezikih. Razprave SAZU = Dissertationes XIII.

⁵³ Slovensko *srajca* je izpeljano iz *srajčica*, to pa se je razvilo iz *sračica* psl. **sorčica*, kar je izpeljanka iz psl. **sorka* 'srajca'. To se ohranja v csl. *sraka* 'obleka', stosl. *sraky* 'tunika' (Snoj 1997: 599; prim. tudi Bezljaj 1995: 302). Deminutiv *k sraka* se stosl. pravilno glasi *sračica* in z analogičnim *-k-* (kakor v *rokica*) dobimo obliko *sračica*. (Glej op. 3, 288.) Tudi Škrabec si je analogično obliko *sračica* prav razlagal (P. Stanislav Škrabec, *Jezikoslovna dela* 4 /ur. J. Toporišč, Nova Gorica, Francišanski samostan Kostanjevica, 1998, 252.); nastanek *sračica* < *sračica* pa razlaga z disimilacijo *č-c* : *j-c* (*sračica* > **sraica*, *sračica*), kar po Ramovšu (op. 3, 288) ni verjetno. Ramovš sklepa, da je pojav starejši in suponira razvoj *sračica* > *sračica* > *srajca*.

⁵⁴ Zapisala sem tudi *ot'ru:oki* (Kremberk), *ot'roki* (Trate) in 'di:ēca'otroci' (Zgornja Ščavnica).

⁵⁵ Glej op. 3, 292.

⁵⁶ Glej op. 3, 296.

⁵⁷ Glej op. 51.

⁵⁸ Skupina *šč* je ohranjena v knjižnih besedah: *'ko:ušček*, *očite'lišče*, *p'lošča*.

⁵⁹ Glej op. 51.

⁶⁰ Glej op. 3, 162.

Literatura

Bezljaj, France (1976, 1982, 1995). Etimološki slovar slovenskega jezika (A—J; K—O; P—S). Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.

Ramovš, Fran (1924). HG II, Konzonantizem. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

— (1936). Kratka zgodovina slovenskega jezika I. Ljubljana: Akademsko založba.

Snoj, Marko (1997). Slovenski etimološki slovar. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šivic Dular, Alenka (1990). Poimenovanja za 'Filix' v slovanskih jezikih. Razprave SAZU= Dissertationes XIII, 73–97.

Škrabec, Stanislav (1998). Jezikoslovna dela 4. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Mihaela Koletnik

UDK 811.163.6'282.2'342.42(Goriško)

SUMMARY

DEVELOPMENT OF CONSONANTS IN THE SLOVENSKE GORICE DIALECT

While the development of vowels in the Eastern Slovenian gorice subdialect differs from the Western one in preserving quantitative oppositions, the consonant system shows no significant differences. It contains the sonorants *l, r, m, n, j, ʃ, v* (with the allophonic variants *f* and *ɣ*) and the non-sonorants *p, t, k, s, ʃ, b, d, g, z, ʒ, č, f, c, x*, thus differing from the standard literary system only in the development of a few individual sounds.

The Proto-Slavonic *l, l* and *l'* merged into the central *l*. *l* before consonants also became *l*. The final *-l* is in the Eastern Slovenian gorice subdialect and the Ščavnica speech pronounced *ɣl-ja* in stressed syllables ('*da:ɣ, ko'si:ja*') and *-a: 'nesa* in other positions, while in the Western Slovenian gorice subdialect it is pronounced *-ɣl-o* in stressed syllables ('*vi'č:ɣ, za'č:ɔ*'), and *-o* in unstressed syllables ('*di:ɔ*'). *R* does not differ from treatment in the standard literary language. *R-r* → *n-r* ('*ma:nra*') and *r-r* → *j-r* ('*fa:jmošter*'), the clusters *črē-* and *žrē*. The final *-m* → *-n* ('*xo:ɗin*'), *m-n* → *m-l* ('*gü:mla*'), *p-m* → *p-n* ('*fi:špan/fü:špan*'), *m-n* → *v-n* ('*vie:nda/venda 'menda*'). The analogic *n*: *b'ri:emen, 'semen*; rhymism:

'me:šɣc, 'pa:jank. *N'* lost its palatal quality and became *n* ('*ku:ostan*'), while in the initial position and between two consonants it lost its nasal quality and became the nasalized liquid *ɳ* ('*ʃiva, s'vi:ja*'). *V* is [*v*], and before voiceless non-sonorants and pauses it is *f*: *V-m* → *l-m*: ('*la:mp*'), metathesis in clusters *umi-, ubi-* ('*mu:jiti, 'bu:jiti*'). *J* appears also as a newly formed transitional sound. The non-sonorant system is the same as in the standard literary language. Voiced non-sonorants become voiceless in word-final position before a pause and in front of voiceless non-sonorants. *Pt-* → *f* ('*f'tič*'). The primary cluster *dl-* → *l* ('*vilce, 'vile*'). *Tl, dl* → *l* ('*vie:la, ʃk'räla*'). *Tl-dl* → *kl-gl* ('*g'le:jiva, k'läčij*'), *dn* → *gn*: '*g'na:r, g'nes*. *Xč* → *šč/č* ('*š'čē:rka/čē:rka*'), in the Eastern Slovenian gorice subdialect *xt* → *st/št* ('*s'te:ila/s'te:ila 'xotela*') and the analogic *-k* ('*du:kšij*'). *Sk-* → *šk* ('*šk'rja, š'ku:orja*'), *šč* → *š* ('*k'le:šje*'), *z* in front of *j* → *č* → *ž* ('*ž'jive, ž'jo:u*'). In the Eastern Slovenian gorice subdialect → *k* ('*ve:kšij*'). *F* changes into *v*; it appears already in older and younger adopted words: *b'ri:tof, 'cu:falj, 'fa:jn, 'fa:ra*.

Metka Kordigel, Mateja Šega

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 373.3:372.882:028.5

O književni osebi in horizontu pričakovanj v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja

Koncept književne vzgoje v devetletki temelji na tezi, da je mogoče razvijati otrokovo recepcijsko sposobnost le, če poznamo aktualne stopnje razvoja posameznih segmentov njegove recepcijske sposobnosti v trenutku, ko vstopa v edukacijski sistem, in če nato definiramo cilje na posameznih stopnjah procesa tako, da ti otrokov razvoj spodbujajo (in ga zaradi previsoko ali prenizko zastavljenih ciljev ne dušijo!). Še posebej je v tem kontekstu treba biti pazljiv v tistem delu učnega načrta, ki definira književnodidaktične cilje, povezane s književnimi osebami, saj je identifikacija s književno osebo in posledično domišljajska — mimetična — participacija v književnem dogajanju v tem obdobju otrokovega bralnega razvoja ključ do literarnoestetskega doživetja.

Predoperativno in operativno obdobje otrokovega bralnega razvoja se zrcalita v književnodidaktičnih ciljih prvega in drugega triletja devetletke. Z zaznavanjem, razumevanjem in vrednotenjem književne osebe so tam povezani cilji 2. skupine v razdelku 4.1, ki predvidevajo, da učenci

» ... v mislih oblikujejo **svojo** domišljajskočutno podobo književne osebe. Podatke iz besedila (pa) dopolnijo s podobami iz vsakdanje izkušnje ter domišljajskočutnimi predstavami, ki izvirajo iz poslušanja oz. gledanja drugih umetnostnih del.« (Učni načrt, str. 20).

Poleg tega pa je s književnimi osebami nedvomno povezan tudi 4. cilj 4. razdelka, ki govori o recepciji posameznih literarnih zvrsti in vrst in pravi, da naj si učenci

» ... ob imenu književne vrste in poslušanju ... priključijo v spomin svoje literarnoestetske izkušnje s **to** literarno vrsto. Na podlagi tega si oblikujejo svoje pričakovanje ...« (Učni načrt, str. 21),

kar brez dvoma velja tudi za recepcijo pravljice, definirano nekoliko nižje, v cilju 4.2, ki predvideva »prepoznavanje za pravljico značilnih književnih oseb«.

¹ Rezultate prvega dela raziskave smo objavili v članku Kordigel, M., M. Šega (2000/01). O miselni shemi za recepcijo pravljice v predoperativnem in operativnem obdobju otrokovega bralnega razvoja. Jezik in slovnstvo, 46, 6, str. 257–272.

Tako prvi kot drugi izmed omenjenih ciljev očitno predvidevata, da ima otrok že ob vstopu v edukacijski sistem izoblikovan vsaj *nekakšen horizont pričakovanj v zvezi s književnimi osebami* — in to, da ga je mogoče v literarnorecepcijskih situacijah in s sistematično rabo ustreznih literarnodidaktičnih metod razvijati. Toda v imenu didaktične natančnosti se moramo vprašati, **kako smo (so)** snovalci učnega načrta vedeli, **kakšen je ta horizont pričakovanj in do kod ga je mogoče** na posamezni stopnji otrokovega osebnostnega/bralnorecepcijskega razvoja **razviti**. No, pošteno je treba povedati, da tega seveda **nismo/niso vedeli**, da pa smo/so se o tem vprašanju poučili v relevantni strokovni literaturi — in prebrali rezultate raziskave, ki jo je s populacijo približno te starosti v Ameriki opravil A. Applebee.²

Applebeeja je pravzaprav zanimalo, kdaj in kako je otrok sposoben opravljati t. i. recepcijsko vlogo, t. j. sprejeti vlogo dialoškega partnerja v komunikacijski situaciji recepcije literarnega besedila. V tem kontekstu je izhajal iz predpostavke, da del recepcijske vloge v tem dialogu poteka tudi tako, da bralec registrira in vrednoti književne osebe in njihovo ravnanje. Recepcijska vloga poteka v tem primeru tako, da bralec/otrok primerja v literarnem delu »opisano« književno osebo in njeno ravnanje s svojim *pričakovanjem*, kakšne književne osebe so oz. kaj bodo po njegovem mnenju storile. Omenjeno pričakovanje seveda ni nič drugega kot ena izmed recepcijskih shem, ki jo bralec/otrok v ta namen pripravi v svoj horizont pričakovanja. Ta shema, ki je nastala tako, da jo je otrok na eni strani zmeraj znova dopolnjeval in popravljal v novih in novih recepcijskih izkušnjah, torej ob srečanju s književnimi osebami v pravljicah in pravljničnimi književnimi osebami, je merilo in hkrati »snov«, na podlagi katerega/s pomočjo katere bo otrok ustvarjal domišljjskočutne predstave književnih oseb v aktualni recepciji pravljice in vrednotil njihovo ravnanje. V slednjem primeru bo najprej izvedel miselni postopek asimilacije književnega dogajanja v obstoječo miselno shemo, in če to ne bo šlo, ker je ravnanje književne osebe v nasprotju z njegovimi pričakovanji, bo prišlo do korekcije miselne sheme — postopka akomodacije relevantnega horizonta pričakovanja. Ob naslednji recepcijski situaciji bo otrok pripravil v horizont pričakovanja to novo — korigirano miselno shemo.

Applebee je v svoji raziskavi o produktivnem ustvarjalnem postopku preverjal, pri kateri starosti se v otroških pravljicah začnejo pojavljati pravljične književne osebe. Njegovi podatki kažejo, da v miselnih shemah dvehletnih otrok še ni pravljičnih književnih oseb, da pa jih najdemo že v tretjini pravljic petletnih otrok (33 %) in da z naraščajočo starostjo njihova prisotnost v recepcijski shemi raste.

V nadaljevanju svoje raziskave je Applebee opravil kvalitativno analizo horizonta pričakovanj, povezanega s književnimi osebami v pravljicah. Ugotovil je, da ima 41 % šestletnih otrok že razvita jasna pričakovanja, kakšne so književne osebe v pravljici, in to, da zna kar 86 % devetletnikov *izraziti* svoja pričakovanja, *kakšne bodo književne osebe*, ki jih bodo srečali v *neznani pravljici*. V svoji raziskavi je Applebee uporabljal metodo vodenega intervjuja. Otroke je spraševal »Kakšen je ponavadi *lev, volk, zajec, lisica, kakšna je vila in kakšna čarovnica v pravljici?*«, njihove odgovore pa nato razvrstil glede na to, ali so pričakovanja izražena kot »skromni realistični opisi (na prvi stopnji), kot »bogatejša pričakovanja, vendar močno vezana na *konkretne* situacije, ali kot »ustrezno razvita pričakovanja, spravljena v miselno shemo pod oznako ustreznega *splošnega pojma*«. Vse te rezultate je nato primerjal z vlogami, ki jih književne osebe v pravljicah opravljajo po mnenju odraslih ljudi.

Opisani raziskovalni postopek je pokazal nekaj zanimivih rezultatov:

Opaziti je bilo namreč mogoče občutne razlike razvitosti otroških horizontov pričakovanj glede na to, ali gre za pravljične književne osebe ali za književne osebe v pravljici (ki bi jih bilo

² Applebee, A. N. (1978). *The Child's Concept of Story*. Chicago.

načelno mogoče srečati tudi v realnem svetu). Pri šestih letih je tako 32 % otrok pričakovalo, da bodo vile dobre, in 55 %, da bodo čarovnice slabe. V nasprotju s tem pa nobeden izmed otrok ni pričakoval, da bo lev pogumen, zajec ljubeč in lisica zvita (kar so v ameriškem civilizacijskem krogu *splošne lastnosti*, ki jih tem književnim osebam v pravljici pripisujejo odrasli). In še pri devetih letih je le 5 % in 9 % otrok izbralo »odrasla pričakovanja« za lisice in zajce, medtem ko je 32 % devetletnikov povezovalo leve s pogumom, 86 % vile z dobroto in 100 % čarovnice z zlobo.

Splošna Applebeejeva ugotovitev se nato glasi, da razvijajo otroci odraslim podoben horizont pričakovanja za fiktivne pravljичne osebe prej kot za književne osebe, ki bi jih lahko srečali tudi v realnem okolju — in sicer zato, ker je pri pravljичnih osebah jasno, da je treba ob poslušanju pravljice v horizont pričakovanja pripraviti in nato procesirati (torej uporabljati, preverjati, spreminjati) recepcijsko miselno shemo, pri »realnih književnih osebah« pa je to šele stvar odločitve: zajce, leve in lisice je mogoče po Applebeejevem mnenju srečati tudi v pragmatični — realni — govorni situaciji in tam je njihova vloga drugačna od tiste, ki jo imajo v pravljичnih besedilih. Postopek oblikovanja relevantnega horizonta pričakovanja je v zvezi z njimi bolj zapleten in zato daljši.

Applebeejeva raziskava pomeni prelom v zgodovini raziskovanja otrokove recepcijske sposobnosti in osvetljuje otrokov bralnoreceptijski razvoj s kvalitativno povsem novega zornega kota, a je, kot opozarja sam avtor, omejeno uporabna, saj so otroški (in odrasli) horizonti pričakovanj v različnih socialnih okoljih različni. To pa z drugimi besedami pomeni, da so za slovenski prostor njegove raziskave uporabne le v omejeni meri, najprej zato, ker se slovenski pravljичni prostor (slovenski nacionalni kanon in slovenski izbor civilizacijskega pravljičkega kanona) močno razlikuje od pravljičkega kanona v Združenih državah Amerike in ker se je svet v zadnjih tridesetih letih (kolikor je minilo od njegove študije) spremenil bolj, kot se je spremenil svet v katerikoli tridesetih letih v zgodovini človeške civilizacije. Zatorej smo se v okviru naše raziskave odločili (s podobno metodologijo, kot je to storil A. Applebee — da bi bili rezultati primerljivi!) raziskati, kdaj se pojavi, kakšen je in kako se razvija **slovenski horizont pričakovanj, povezan s pravljичnimi književnimi osebam in s književnimi osebam v pravljici na prehodu med predoperativnim in operativnim obdobjem otrokovega razvoja.**

1.1 Vzorec otrok, ki smo jih vključili v raziskavo

V raziskavo smo vključili 226 otrok v starosti med 4,0 let in 4,11 let (najmlajša raziskovalna skupina) in 9,0–9,11 let (najstarejša skupina).

1.2 Metoda dela

Uporabili smo metodo vodenega intervjuja, v katerem smo otroke spraševali,

- kakšne so književne osebe v pravljici in
- kaj delajo književne osebe v pravljici.

Pri tem smo spraševali najprej po književnih osebah — živalih, v ta namen smo izbrali volka kot *slabo književno osebo* in zajca kot *dobro književno osebo*, ter po književnih osebah — ljudeh, pri čemer smo se odločili za mačeho in deklico kot primera književnih oseb, ki ju je mogoče srečati tudi v pragmatični, na realnost vezani govorni situaciji, za prvo, ker je *slaba književna oseba*, in za drugo, ker je *dobra književna oseba*. Nazadnje smo spraševali še po čarovnici, *slabi književni osebi*, ki jo je mogoče najti le v recepcijski situaciji in v zvezi s katero bi morali, po Applebeejevem mnenju, otroci najprej izoblikovati odraslemu podoben horizont pričakovanj.

Za preverjanje prisotnosti pravljичne književne osebe miselni shemi pravljica smo uporabljali še produktivni ustvarjalni postopek in opazovali, kdaj (pri kateri starosti) začenjajo otroci v svoje pravljice vpletati tipične pravljичne književne osebe.

1.3 Cilji in hipoteze

V raziskavi smo želeli preveriti prisotnost in kvaliteto horizonta pričakovanja, povezanega s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici v okviru miselne sheme pravljica pri slovenskih otrocih v predoperativnem in operativnem obdobju osebnostnega in literarnoreceptijskega razvoja slovenskih otrok in s tem posredno ustreznost tozadevnih literarnodidaktičnih ciljev v učnem načrtu za prvo in drugo triletnje devetletne osnovne šole.

Postavili smo naslednje hipoteze.

1. hipoteza

Že pri štiriletnih otrocih zasledimo prisotnost horizonta pričakovanja v zvezi s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici. Z naraščajočo starostjo narašča otrokova sposobnost zaznavanja prisotnosti književne osebe v lastnem horizontu pričakovanja in sposobnost upovedovanja tega dela horizonta pričakovanja.

2. hipoteza

Z naraščajočo starostjo postaja otrokov horizont pričakovanja v zvezi s pravljičnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici vse bolj podoben generaliziranemu horizontu pričakovanj, kakršnega imajo odrasli.

3. hipoteza

Medtem ko so asociacije v zvezi z dejanji pravljičnih književnih oseb pri mlajših otrocih vezane na konkretne pravljice, so tovrstne asociacije z naraščajočo starostjo vse bolj posplošene, pri devetletnikih že kažejo tendenco k posplošitvi.

1.4 Rezultati

1. hipotezo smo preverjali na dva načina.

Preverili smo otroške odgovore na vprašanja *Kakšna je književna oseba (volk, zajec, mačeha, deklica, čarovnica) v pravljici?* V zbirni tabeli smo nato zbrali odgovore »ne vem« in iz tega sklepali, kdaj se v otrokovi miselni shemi pravljica pojavi horizont pričakovanja, povezan s književnimi osebami.

Tabela 1: Delež otrok, ki so odgovorili z »Ne vem«.

Kakšen(a) je ... v pravljici?	4 leta	5 let	6 let	7 let	9 let
volk	17 %	0 %	0 %	0 %	0 %
zajec	13 %	13 %	9 %	9 %	0 %
mačeha	29 %	32 %	13 %	6 %	0 %
deklica	15 %	15 %	4 %	0 %	0 %
čarovnica	12 %	4 %	5 %	0 %	0 %

Rezultati, ki jih ponuja tabela 1, so nedvoumni: takorekoč vsi otroci imajo v starosti šest let izoblikovan vsaj nekakšen horizont pričakovanj v zvezi s književnimi osebami. Delež otrok, ki nimajo nikakršnih pričakovanj, kakšne bodo književne osebe v pravljici, je pri šestih letih (z izjemo mačeha) manjši kot 10 %.

Do podobnih rezultatov smo prišli tudi, ko smo v produktivnem ustvarjalnem postopku preverjali, kolikšen delež otrok določene starosti vpleta v svoje pravljice tipično pravljične književne osebe, in

ugotovili, da to počne 35 % štiriletnikov, 38 % petletnikov, 45 % šestletnikov in kar 66 % sedemletnih otrok.

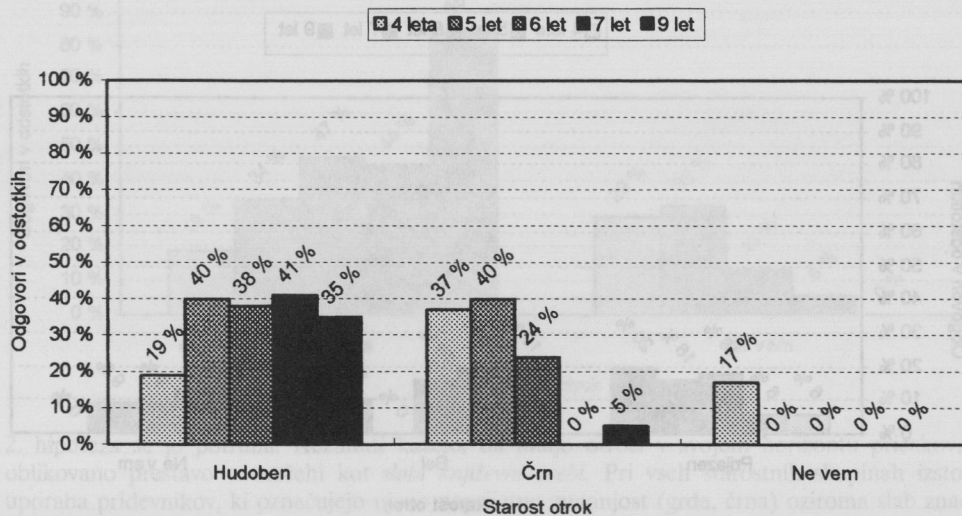
V nadaljevanju raziskave nas je zanimala kvaliteta horizonta pričakovanj, povezanega s pravljicnimi književnimi osebam in s književnimi osebam v pravljici. Preverjali smo jo tako, da smo otrokom zastavili dve vprašanji, ki sta se nanašali na naslednje pravljичne osebe: volka, zajca, mačeho, deklico in čarovnico. S prvim vprašanjem (Kakšen je _____ v pravljici?) smo preverjali domišljjskočutno predstavo otrok zgoraj naštetih pravljичnih oseb; z drugim vprašanjem (Kaj dela?) pa smo preverjali asociacije, s katerimi dejanji povezuje otrok te pravljичne osebe.

2. hipotezo, ki pravi, da postaja s starostjo otrokov horizont pričakovanj, kakšna je pravljичna književna oseba, vse bolj podoben horizontu pričakovanj odraslih, smo preverjali z vprašanjem »Kakšen je v pravljici?«

Rezultati

Graf 1 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje »Kakšen je volk v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 1

2. hipoteza se je potrdila. Analiza odgovorov otrok pokaže, da so se pri opisu volka mlajši otroci (4 in 5 let) bolj osredotočili na njegovo zunanost, na kar kaže pogostost uporabe pridevnika črn (4 leta: 37 %, 5 let: 40 %); starejši otroci (6, 7 in 9 let) pa so večkrat omenili njegov značaj. Tako je bil pri starejših otrocih najpogostejše uporabljen pridevnik hudoben (6 let: 38 %, 7 let: 41 % in 9 let: 35 %). Vse starostne skupine (razen sedemletnikov) so pri opisu volka uporabile pridevnika črn (4 leta: 37 %, 5 let: 40 %, 6 let: 24 %, 7 let: 0 %, 9 let: 5 %) in velik (4 leta: 4 %, 5 let: 11 %, 6 let: 9 %, 7 let: 0 %, 9 let: 5 %). Analiza odgovorov kaže, da otroci povezujejo zunanji videz književne osebe z njenim značajem. Tako so vse starostne skupine otrok v opisu volka uporabile tiste pridevnike, ki kažejo njegov slab značaj (črn oziroma siv, grozen, grd). Izrazito opazen je tudi trend naraščanja uporabe pridevnika hudoben s starostjo otrok (4 leta: 19 %, 5 let: 23 %, 6 let: 38 %, 7 let: 41 %, 9 let: 35 %). Odstotek otrok, ki so uporabili pridevnik hudoben, pri devetletnikih sicer nekoliko pade, vendar moramo upoštevati tudi podatek, da 5 % devetletnikov uporabi

pridevnik zloben, ki ga v nižjih starostnih skupinah ne zasledimo. Z analizo odgovorov otrok lahko še ugotovimo, da se s starostjo bogati tudi domišljjskočutna predstava pravljčnih oseb. Opisi volka štiriletnih otrok so bili bolj skopi; največkrat so ga opisali z eno samo besedo. Petletniki so bili že nekoliko bolj zgovorni in večina jih je pri opisu uporabila po dva pridevnika; nekateri pa so volka opisali z več pridevniki. Zanimivo je, da se v starostnih skupinah šest in sedem let pri večini otrok ponovno pojavi skop opis volka; skoraj vsi devetletni otroci pa so ga opisali z več pridevniki. Kljub temu da imajo mlajši otroci z upovedovanjem domišljjskočutne predstave načeloma težave, so bili nekateri njihovi opisi volka vsebinsko že zelo bogati. Oglejmo si primere daljših odgovorov različno starih otrok na vprašanje »Kakšen je volk v pravljici?«.

Gabrijel (4,4): »Ima zobe, ostre zobe. Je velik, s kremplji.«

Helena (5,3): »Tak velik pa črn pa hudoben.«

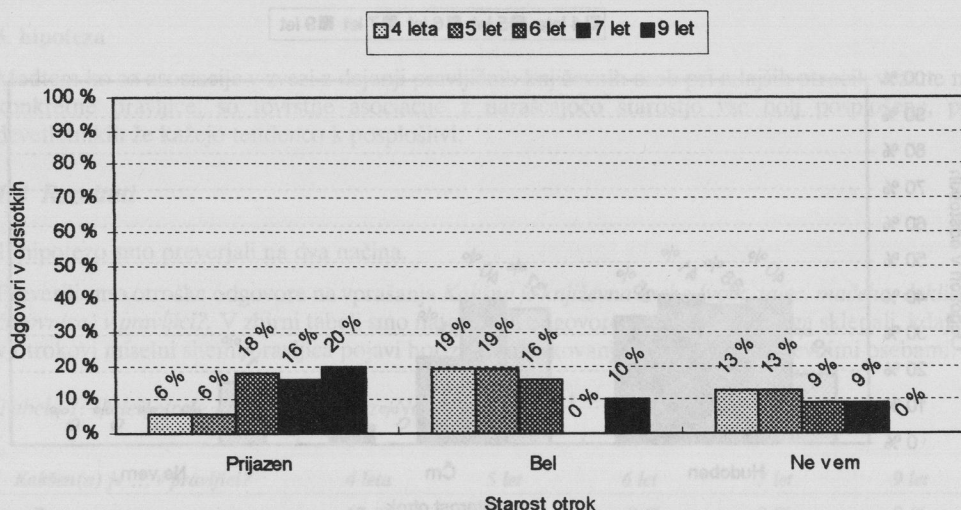
Lucija (6,4): »Črn, rjav, velik. Ni hudoben. Druge zafrkava pa govori, da je prijazen.«

Ana (7,6): »Boljši kot pravi. Siv pa bel pa črn. Ima rep, oči.«

Milena (9,8): »Ima debel kožuh, grozno izgleda, take rjave barve je pa ima ostre zobe pa govori.«

Graf 2 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje »Kakšen je zajec v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 2

2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da imajo vse starostne skupine otrok v svojem horizontu pričakovanj oblikovano predstavo zajca kot *dobre književne osebe*, saj so pri opisih uporabili predvsem tiste pridevnike, ki označujejo pozitiven značaj, to je dober, vesel, priden. Prav tako je bil v vseh starostnih skupinah uporabljen pridevnik prijazen (uporaba tega pridevnika s starostjo raste oziroma vsaj bistveno ne pade: 4 leta: 6 %, 5 let: 6 %, 6 let: 18 %, 7 let: 16 %, 9 let: 20 %); razen v skupini sedemletnikov, a je bil povsod drugod uporabljen tudi pridevnik bel (4 leta: 19 %, 5 let: 19 %, 6 let: 16 %, 7 let: 0 %, 9 let: 10 %). Tudi analiza horizonta pričakovanja zajec kaže, da otroci zunanjo podobo književne osebe povezujejo z njenim značajem (uporaba pridevnikov bel, lep; prijazen, dober). Predstava zajca v horizontu pričakovanja postaja z leti bogatejša. Štiriletniki so zajca opisali skopo, saj so ga skoraj vsi opisali z eno samo besedo. Pet let stari otroci so zajca največkrat opisali s po dvema besedama, večina šest- in sedemletnih otrok pa ga je spet opisala z enim samim pridevnikom. Skoraj vsi devetletni otroci so zajca opisali vsaj z

dvema pridevnikoma, nekateri pa so ga opisali precej izčrpno. Za razliko od mlajših otrok so devetletniki pri opisu uporabili veliko raznovrstnih pridevnikov (prijazen, plah, bel, hiter, poskočen, vesel, majhen, ima dolga ušesa), kar po eni strani kaže na njihovo polnejšo domišljijiskočutno predstavo, po drugi strani pa dokazuje večje upovedovalne zmožnosti. Oglejmo si nekaj primerov daljših odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšen je zajec v pravljici?«.

Patricija (4,7): »Dober, lep je.«

Amadeja (5,6): »Bel, dolga ušesa ima, črn smrček, majhen.«

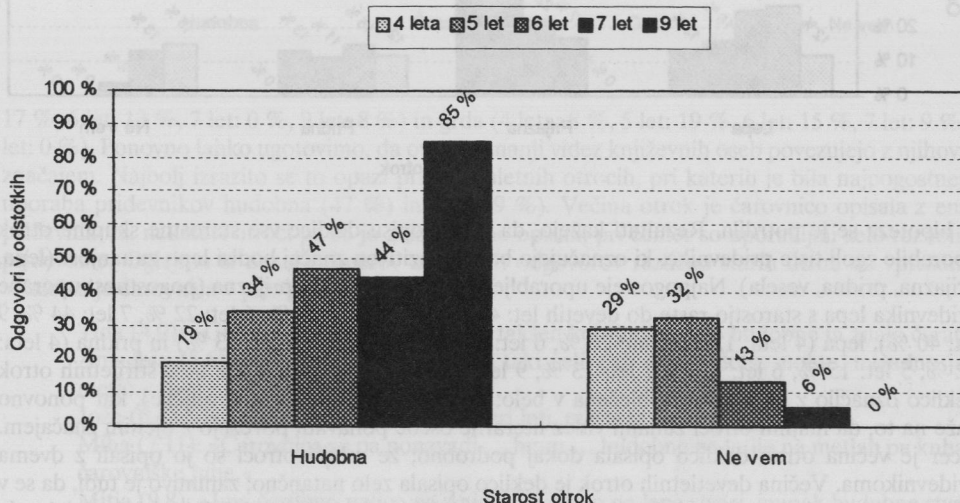
Dijana (6,7): »Prijazen. Manjši je kot jaz.«

Ana (7,6): »Luškan je, bel je, dolga ušesa ima, kratek rep.«

Lidija (9,7): »Zajec je poskočen, vesel in tudi srečen.«

Graf 3 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je mačeha v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 3

2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da imajo otroci v svojem horizontu pričakovani oblikovano prestavo o mačehi kot *slabi književni osebi*. Pri vseh starostnih skupinah izstopa uporaba pridevnikov, ki označujejo njeno neprijetno zunanost (grda, črna) oziroma slab značaj (hudobna, nesramna, zlobna). Izrazito izstopa uporaba pridevnika hudobna, ki s starostjo raste. Izjema so sedemletniki, pri katerih uporaba pridevnika hudobna malo pade (4 leta: 19 %, 5 let: 34 %, 6 let: 47 %, 7 let: 44 %, 9 let: 85 %). Ponovno lahko ugotovimo, kako otroci zunanji videz osebe povezujejo z njenim značajem, saj noben otrok ni rekel, da je mačeha lepa, pač pa so njeno zunanost označili z uporabo pridevnikov črna in grda. Večina otrok vseh starostnih skupin je mačeho opisala skopo, ponavadi z enim samim pridevnikom, so pa tudi izjeme. Oglejmo si nekaj primerov daljših odgovorov različno starih otrok.

Tina (4,0): »Janko in Metka sta imela mačeho ... Je poredna in ni imela rada Janka in Metke.«

Dominik (5,3): »Ja, mačeha je pri Pepelki. Mačeha ima modro obleko, je slaba.«

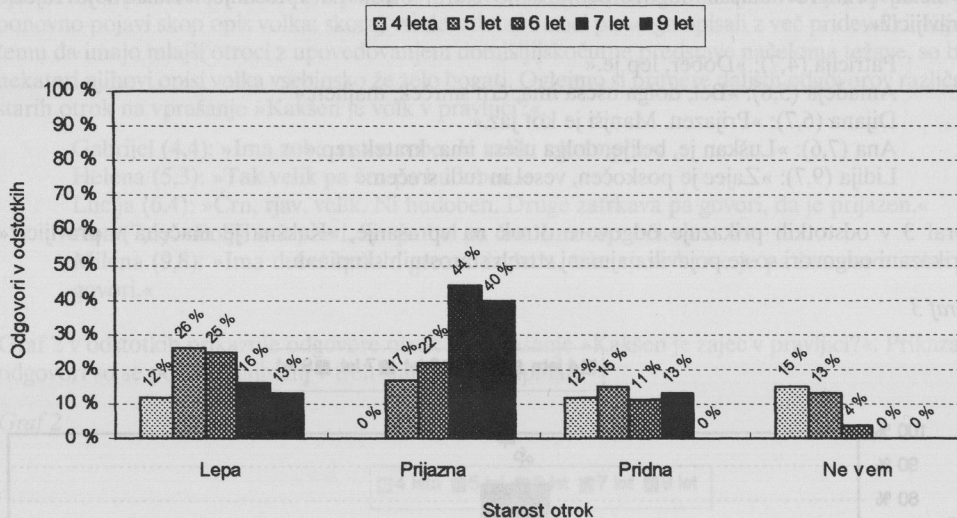
Darja (6,5): »Hudobna, poredna.«

Tamara (7,9): »Hudobna, svoji hčerki da lepe obleke, drugim pa ne da lepih oblek.«

Mitja (9,10): »Bolj take male postave. Zlobna. Taka grda. Takšne sive lase ima.«

Graf 4 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je deklica v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 4

2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da so pri opisu deklice vse starostne skupine otrok uporabile zgolj tiste pridevnike, ki označujejo bodisi pozitiven značaj bodisi lepo zunanost (lepa, prijazna, pridna, vesela). Najpogostejše uporabljeni pridevniki so bili prijazna (pogostnost uporabe pridevnika lepa s starostjo raste do devetih let: 4 leta: 0 %, 5 let: 17 %, 6 let: 22 %, 7 let: 44 %, 9 let: 40 %), lepa (4 leta: 12 %, 5 let: 26 %, 6 let: 25 %, 7 let: 16 %, 9 let: 13 %) in pridna (4 leta: 12 %, 5 let: 15 %, 6 let: 11 %, 7 let: 13 %, 9 let: 0 %). Zanimivo je, da je 6 % štiriletnih otrok deklico označilo z belo barvo (oblečena v belo; ima bele lase; ima bele čevljičke), kar ponovno kaže na to, da majhni otroci zunanji videz literarne osebe ponavadi povežejo z njenim značajem. Sicer je večina otrok deklico opisala dokaj podrobno; že mlajši otroci so jo opisali z dvema pridevnikoma. Večina devetletnih otrok je deklico opisala zelo natančno; zanimivo je tudi, da se v tej starostni skupini prvič pojavi razločevanje med deklicami po značaju (5 % otrok je dejalo, da so nekatere deklice prijazne, druge hudobne). Oglejmo si nekaj primerov zanimivih odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšna je deklica v pravljici?«.

Niko (4,7): »Rdečo ruto ima pa košarico ima pa s punčkami se igra.«

Tina (5,8): »Tista je pa pridna.«

Goran (6,8): »Deklica je v pravljici raztrgana in hodi po gozdu, kjer najde hišico.«

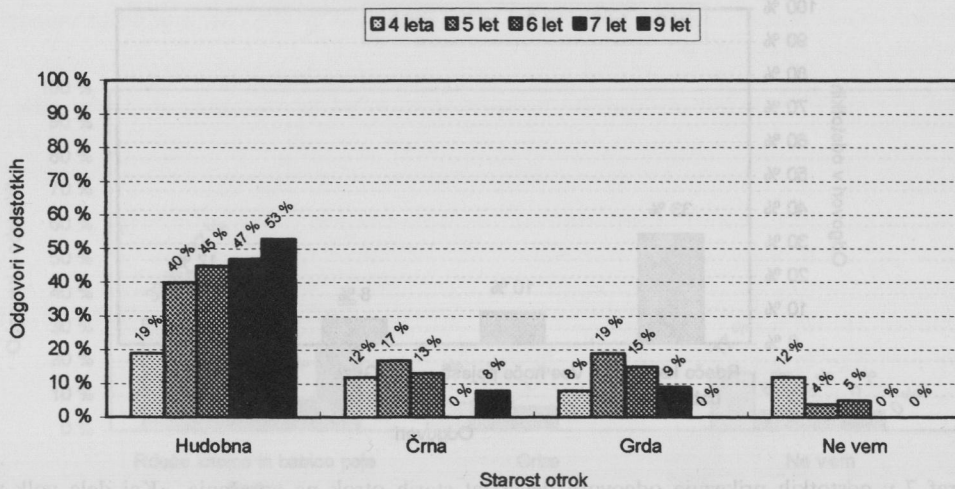
Tamara (7,9): »Mala, prijazna, uboga mamico.«

Nadja (9,11): »Včasih je hudobna, včasih pa tudi ne. Vedno neko princeso predstavlja ali pa kako sestro.«

Graf 5 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kakšna je čarovnica v pravljici?«. Prikazani odgovori so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

2. hipoteza se je potrdila. Rezultati kažejo, da postaja predstava čarovnice v otrokovem horizontu pričakovanj z leti bogatejša, a da tudi mlajši otroci z opisom čarovnice niso imeli težav. V opisih čarovnice prevladujejo pridevniki, ki kažejo slab značaj oziroma neprijetno zunanost. Tako je najpogostnejša uporaba pridevnika hudobna, ki s starostjo tudi raste (4 leta: 19 %, 5 let: 40 %, 6 let: 45 %, 7 let: 47 %, 9 let: 53 %). Pogostna je še uporaba pridevnikov črna (4 leta: 12 %, 5 let:

Graf 5

17 %, 6 let: 13 %, 7 let: 0 %, 9 let: 8 %) in grda (4 leta: 8 %, 5 let: 19 %, 6 let: 15 %, 7 let: 9 %, 9 let: 0 %). Ponovno lahko ugotovimo, da otroci zunanji videz književnih oseb povezujejo z njihovim značajem. Najbolj izrazito se to opazi pri sedemletnih otrocih, pri katerih je bila najpogostnejša uporaba pridevnikov hudobna (47 %) in grda (9 %). Večina otrok je čarovnico opisala z enim pridevnikom, nekateri otroci pa so jo zelo izčrpno opisali, pri čemer so uporabljali zelo raznolike pridevnike. Oglejmo si nekaj primerov zanimivih odgovorov različno starih otrok na vprašanje, »Kakšna je čarovnica v pravljici?».

Tina (4,0): »Grdo je oblečena, obraz ima takšen kot ljudje ... so hudobne in znajo čarati.«
Amadeja (5,6): »Črno oblečena, klobuk, taki celi grdi obraz, dolge nohte, navadno je z metlo.«

Jože (6,4): »Hudobna, ima metlo, na kateri leti, metla je živa.«

Miha (7,11): »Čarovnice so pa ponavadi ... hmmm ... hudobne pa letijo na metlah pa kuhajo čarovniške juhe.«

Mitja (9,8): »Ima čarobno palico pa z njo čara, samo ne lepe stvari, ampak hudobne stvari. Ima čudežne predmete pa metlo, ki leti po zraku, potem obleko ima črno pa tak smešen klobuk ima.«

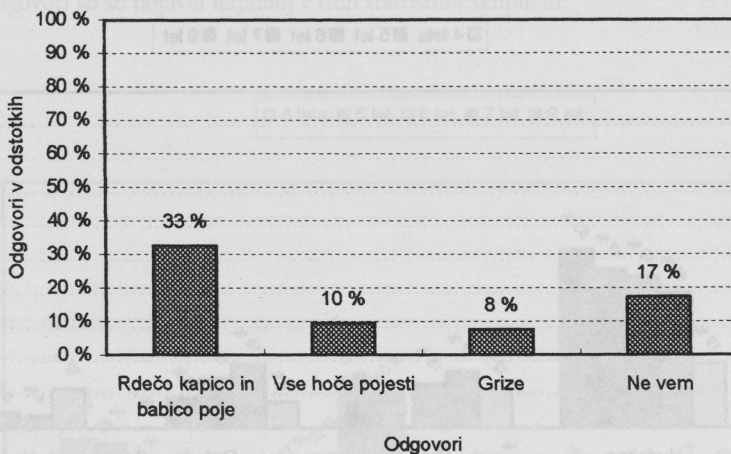
3. hipotezo, ki pravi, da so asociacije v zvezi z dejanji pravljičnih oseb pri mlajših otrocih vezane na konkretne pravljice, medtem ko so te vrste asociacij pri starejših otrocih že nekoliko posplošene, pri devetletnih otrocih pa postajajo generalizirane, smo preverjali z vprašanjem, »Kaj dela (volk, zajec, mačeha, deklica, čarovnica) v pravljici?».

Rezultati

Graf 6 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?».

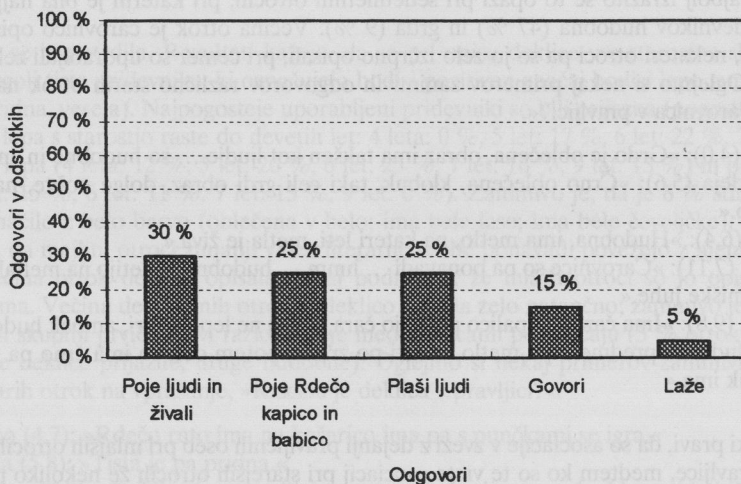
Tretjina štiri leta starih otrok (17 ali 33 %) je na vprašanje, »Kaj dela volk?«, odgovorila, da poje Rdečo kapico in babico. Devet štiriletnih otrok (17 %) je odgovorilo, da ne vedo, kaj dela volk v pravljici, oziroma so ob vprašanju molčali. Petkrat (10 %) se je pojavil odgovor, da hoče volk vse pojesti, in štirikrat (8 %) odgovor, da grize. Vsi ostali odgovori odstopajo od večine in jih ne moremo grupirati (Rdečo kapico išče, laže, straši, igra se ...).

Graf 6

Graf 7 v odstotkih prikazuje odgovore devet let starih otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?«

Graf 7

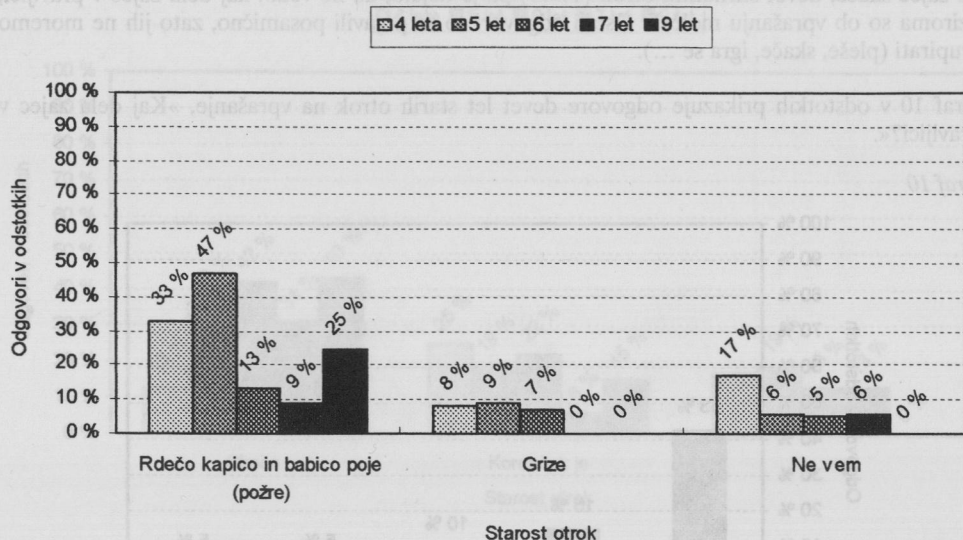

Dvanajst otrok (30 %) je dejalo, da volk poje ljudi in živali. Deset otrok (25 %) je reklo, da volk poje Rdečo kapico in babico, deset (25 %) pa jih je mnenja, da plaši ljudi. Da volk govori, je omenilo šest devetletnikov (15 %), dva (5 %) pa sta rekla, da laže. Ostali odgovori so se pojavljali posamično, zato jih ne moremo več grupirati (ljudem nagaja, lovi, grize, prašičke poje, kozličke poje, napada pravljlična bitja ...).

Graf 8 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela volk v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Z analizo odgovorov otrok ugotovimo, da s starostjo narašča trend od konkretnega k posplošenemu. Tako je na primer več mlajših (4, 5 let) kot starejših otrok navedlo

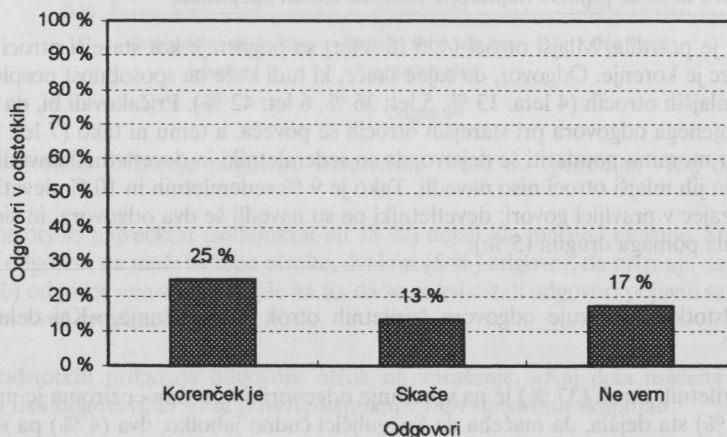
Graf 8

odgovore, ki se nanašajo na konkretno pravljico. Zanimivo je, da so se že pri štiriletnikih pojavili odgovori, ki kažejo na določeno mero posploševanja (»vse poje«: 10 %, »grize«: 8 %). Pri 17 % petletnikov se je pojavil odgovor »ljudi poje«, pri šestletnikih pa odgovora »koga poje« (15 %) in »grize« (7 %); vsi odgovori kažejo na odmik od konkretnih pravljic. Pri sedemletnikih se sicer trend naraščanja posplošenih odgovorov ustavi (»žre ljudi«: 16 %), zato pa je pri devetletnikih opaziti izrazito splošne odgovore (»poje ljudi in živali«: 30 %, »plaši ljudi«: 25 %, »govori«: 15 %, »laže«: 5 %).

Graf 9 v odstotkih prikazuje odgovore štiri leta starih otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«.

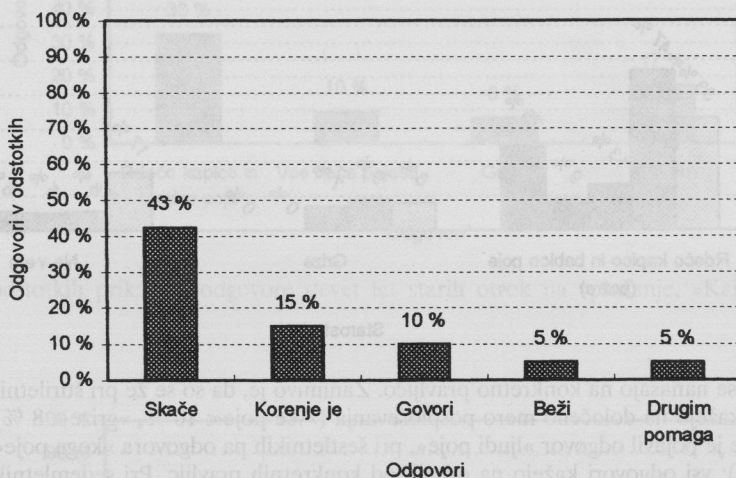
Graf 9

Trinajst štiriletnih otrok (25 %) je dejalo, da zajec v pravljici je korenje, sedem (13 %) jih je reklo, da zajec skače, devet štiriletnih otrok (17 %) pa je dejalo, da ne vedo, kaj dela zajec v pravljici, oziroma so ob vprašanju molčali. Ostali odgovori so se pojavili posamično, zato jih ne moremo grupirati (pleše, skače, igra se ...).

Graf 10 v odstotkih prikazuje odgovore devet let starih otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«.

Graf 10

Sedemnajst devetletnikov (43 %) je na vprašanje, kaj dela zajec, odgovorilo, da skače. Odgovor, da zajec je korenje, se je pri devetletnih otrocih pojavil šestkrat (15 %). Štirikrat (10 %) so otroci dejali, da zajec govori, dvakrat pa (5 %), da zajec beži oziroma da pomaga drugim. Ker ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo grupirati (je zelje in repo, se skriva, se izmuzne, svetuje pot, posvari pred nevarnostjo, posluša druge živali ali se z njimi pogovarja, poje ...).

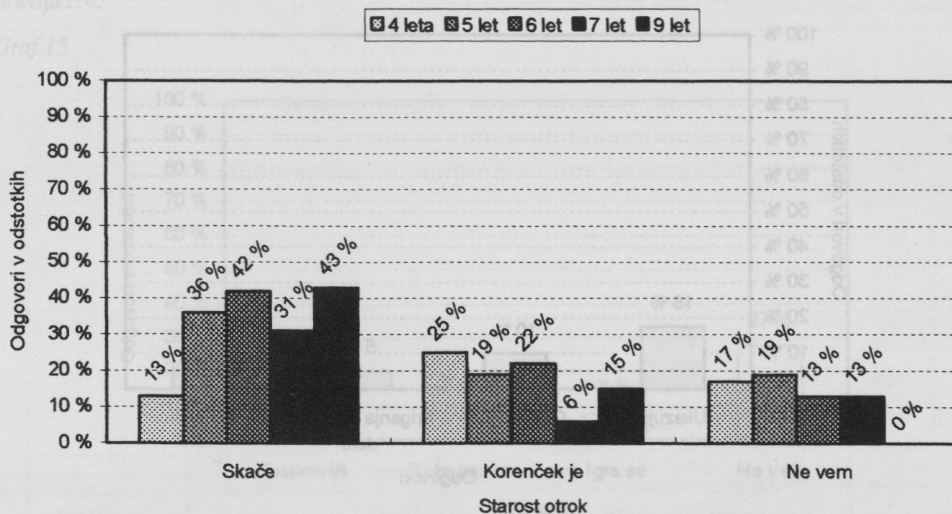
Graf 11 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela zajec v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Mlajši otroci (4, 5 in 6 let) so pogostejše kot starejši otroci (7 in 9 let) izjavili, da zajec je korenje. Odgovor, da zajec skače, ki tudi kaže na sposobnost posploševanja, se pojavi že pri mlajših otrocih (4 leta: 13 %, 5 let: 36 %, 6 let: 42 %). Pričakovali bi, da se odstotek uporabe omenjenega odgovora pri starejših otrocih še poveča, a temu ni tako (7 let: 31 %, 9 let: 43 %). Vendar moramo poudariti še dejstvo, da so sedemletniki in devetletniki navedli odgovore, ki so splošni, in jih mlajši otroci niso navedli. Tako je 9 % sedemletnih in 10 % devetletnih otrok povedalo, da zajec v pravljici govori; devetletniki pa so navedli še dva odgovora, in sicer da zajec beži (5 %) in da pomaga drugim (5 %).

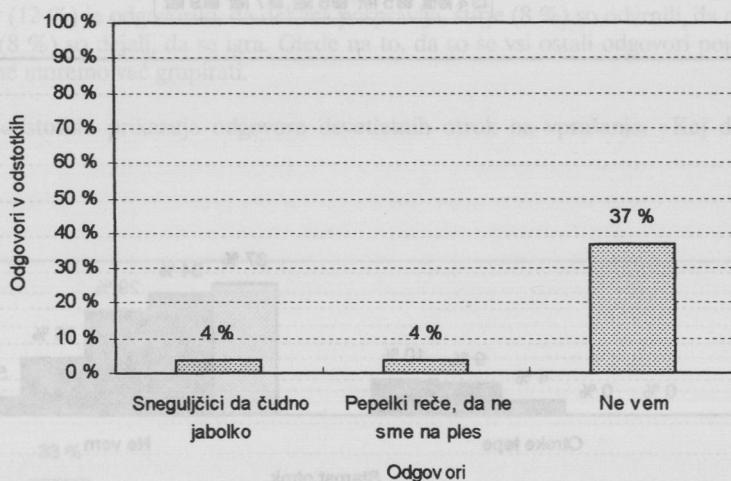
Graf 12 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«.

Devetnajst štiriletnih otrok (37 %) je na vprašanje odgovorilo »ne vem« oziroma je molčalo. Dva štiriletnika (4 %) sta dejala, da mačeha da Sneguljčici čudno jabolko, dva (4 %) pa sta rekla, da mačeha reče Pepelki, da ne sme na ples. Ostali odgovori odstopajo od večine in jih ne moremo več grupirati.

Graf 11

Graf 12

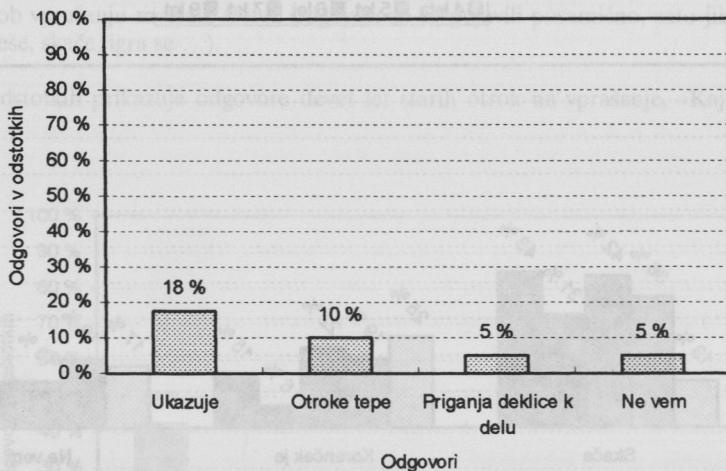
Graf 13 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«.

Devetletni otroci so največkrat (sedemkrat ali 18 %) dejali, da mačeha ukazuje. Štirikrat (10 %) se je pojavil odgovor, da mačeha tepe otroke, dvakrat (5 %) odgovor, da priganja deklice k delu in dvakrat (5 %) odgovor »ne vem«. Glede na to, da so se vsi ostali odgovori pojavili samo po enkrat, jih ne moremo več grupirati.

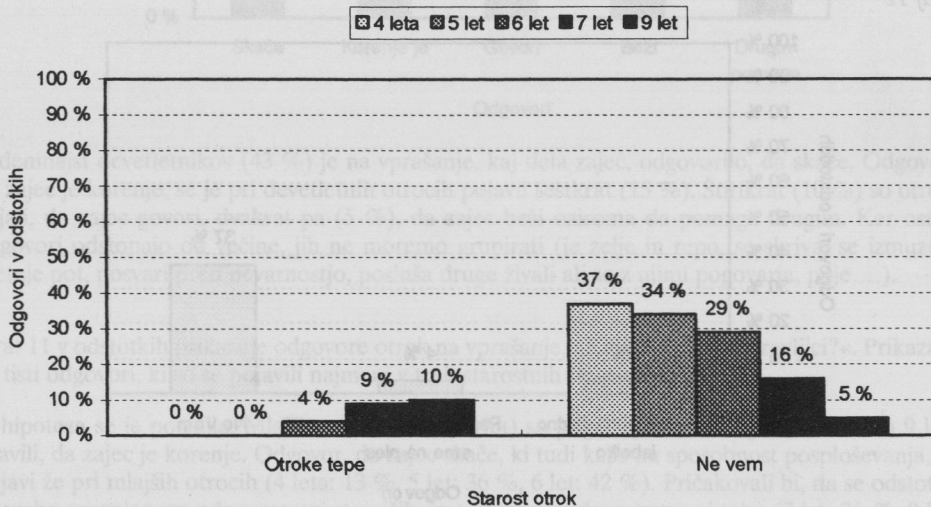
Graf 14 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela mačeha v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Medtem ko so štiriletni otroci med vsemi podatki, ki smo jih lahko grupirali, navedli dva primera odgovorov, ki se nanašata na konkretni pravljici (»Sneguljčici da

Graf 13

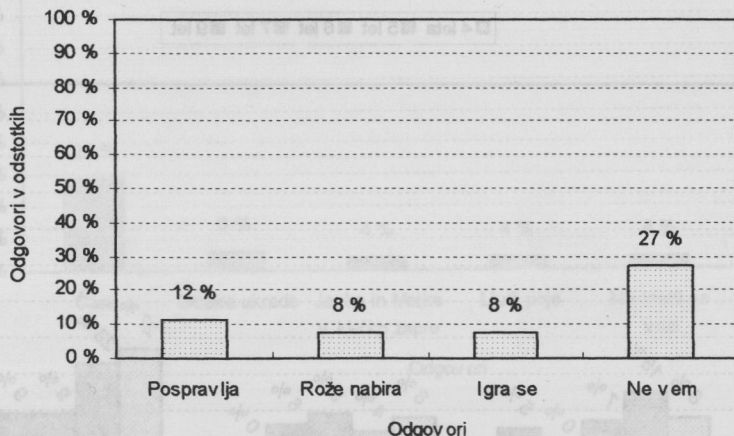
Graf 14

čudno jabolko«: 4 %, »Pepelki reče, da ne sme na ples«: 4 %), so petletniki navedli en sam tovrstni odgovor (»Pepelko naganja kuhat in čistiti«: 6 %). Že pri petletnikih zasledimo posplošen odgovor (»čara«: 9 %), šestletniki pa so med odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same splošne odgovore (»ljudi začara«: 5 %, »otroke tepe«: 4 %, »otroke kaznuje«: 4 %, »otroke krade«: 4 %, »otrokom nalaga delo, sama pa nič ne dela«: 4 %). Tudi sedemletniki in devetletniki so med odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same splošne odgovore (sedemletniki: »čara hudobne stvari«: 13 %, »otroke zastrupi«: 9 %, »otroke tepe«: 9 %; devetletniki: »ukazuje«: 18 %, »otroke tepe«: 10 %, »priganja deklice k delu«: 5 %). Iz grafa je lepo razvidno, kako uporaba enega splošnih odgovorov s starostjo otrok raste; pada pa odstotek uporabe odgovora »ne vem«. Iz navedenega lahko sklepamo, da postaja predstava mačeha v otrokovem horizontu pričakovani z leti vse popolnejša.

Graf 15 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«.

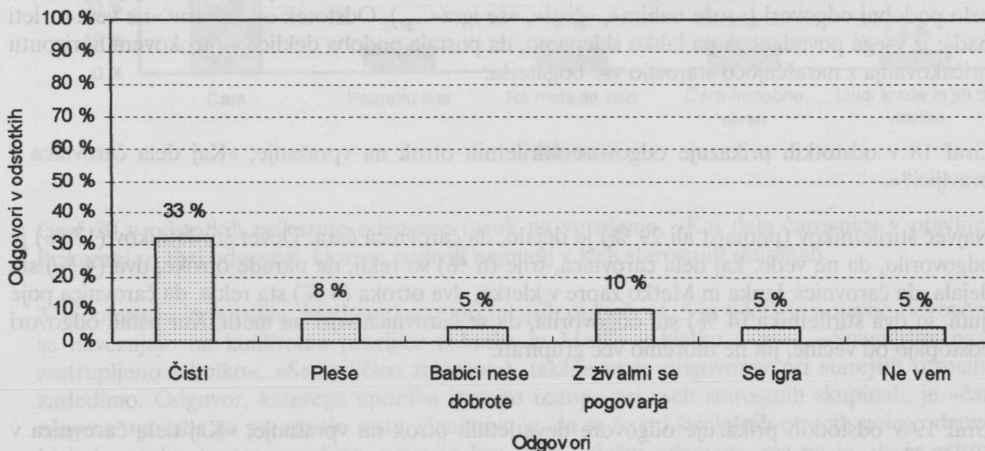
Graf 15

Največ štiriletnih otrok (štirinajst ali 27 %) je odgovorilo »ne vem« oziroma so molčali. Šest štiriletnikov (12 %) je odgovorilo, da deklica pospravlja, štirje (8 %) so odvrnili, da deklica nabira rože, štirje (8 %) so dejali, da se igra. Glede na to, da so se vsi ostali odgovori pojavili samo po enkrat, jih ne moremo več grupirati.

Graf 16 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«.

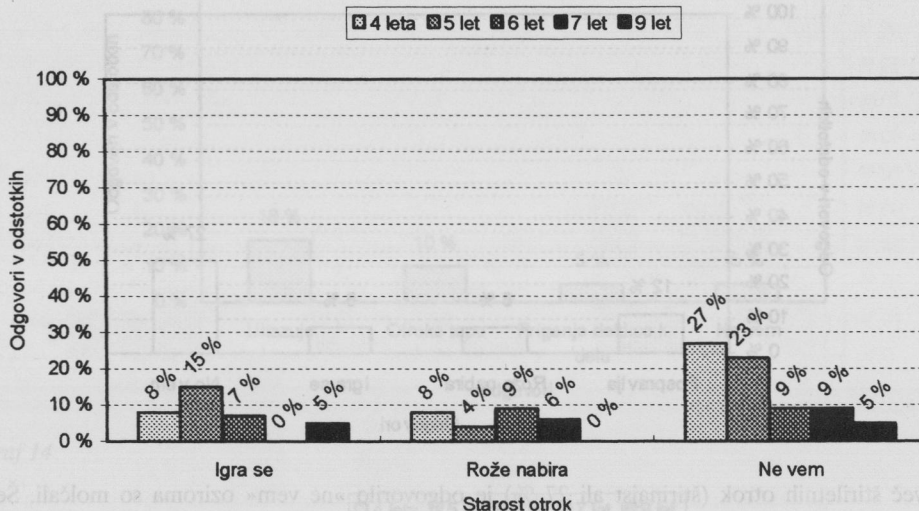
Graf 16

Največ devetletnih otrok (trinajst ali 33 %) je odgovorilo, da deklica čisti. Štirje devetletniki (10 %) so dejali, da se deklica pogovarja z živalmi, trije (8 %) so rekli, da pleše, dva (5 %) sta rekla, da nese babici dobrote, dva (5 %) sta dejala, da se deklica igra, in dva otroka (5 %) sta odgovorila »ne vem«. Glede na to, da ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

Graf 17 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela deklica v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

Graf 17

3. hipoteza se je potrdila, dobili pa smo zanimive rezultate. Že mlajši otroci (4 in 5 let) so namreč med tistimi odgovori, ki smo jih lahko grupirali, navedli same posplošene odgovore (»pospravlja«, »rože nabira«, »po svetu hodi« ...). Štiriletniki so navedli najmanj splošnih odgovorov (tri), zato pa jih petletni otroci niso navedli nič manj kot sedemletniki oziroma devetletniki (petletniki so navedli šest splošnih odgovorov, odstotek uporabe posameznih odgovorov pa ni bistveno nižji od odstotka uporabe splošnih odgovorov starejših otrok). Tudi če primerjamo raznolikost odgovorov posameznih starostnih skupin, ugotovimo, da se v vseh starostnih skupinah ponavljajo enaki ali zelo podobni odgovori (»rože nabira«, »čisti«, »se igra« ...). Odstotek odgovorov »ne vem« z leti pada; iz vsega povedanega pa lahko sklepamo, da postaja podoba deklice v otrokovem horizontu pričakovanja z naraščajočo starostjo vse bogatejša.

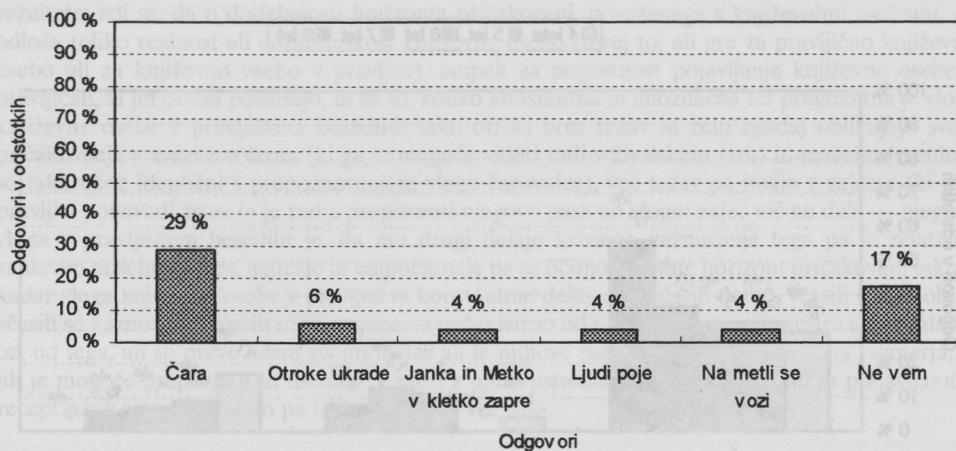
Graf 18 v odstotkih prikazuje odgovore štiriletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«.

Največ štiriletnikov (petnajst ali 29 %) je dejalo, da čarovnica čara. Devet štiriletnikov (17 %) je odgovorilo, da ne vedo, kaj dela čarovnica, trije (6 %) so rekli, da ukrade otroke, dva (4 %) sta dejala, da čarovnica Janka in Metko zapre v kletko, dva otroka (4 %) sta rekla, da čarovnica poje ljudi, in dva štiriletnika (4 %) sta odgovorila, da se čarovnica vozi na metli. Ker ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

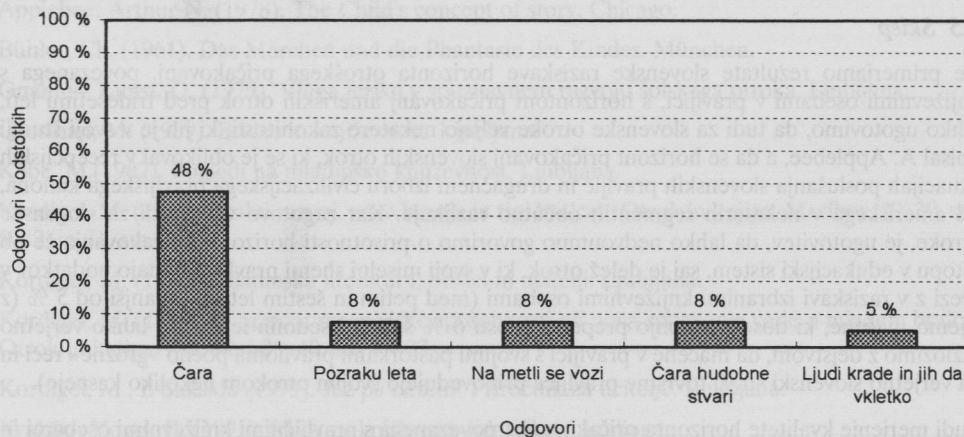
Graf 19 v odstotkih prikazuje odgovore devetletnih otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«.

Največ devetletnih otrok (devetnajst ali 48 %) je reklo, da čarovnica čara. Trije devetletniki (8 %) so rekli, da čarovnica leta po zraku, trije (8 %) so dejali, da se vozi na metli, trije (8 %), da čara hudobne stvari, in dva devetletna otroka (5 %) sta omenila, da čarovnica krade ljudi in jih daje v kletko. Glede na to, da ostali odgovori odstopajo od večine, jih ne moremo več grupirati.

Graf 18

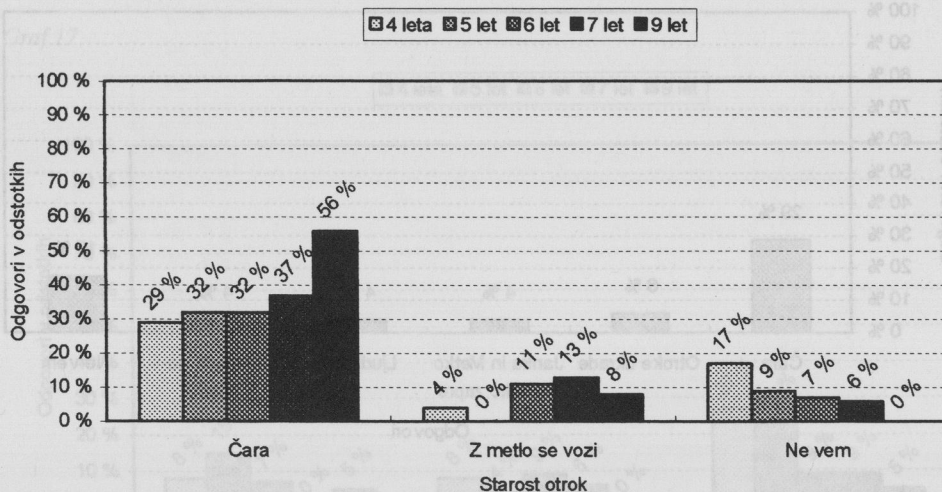
Graf 19

Graf 20 v odstotkih prikazuje odgovore otrok na vprašanje, »Kaj dela čarovnica v pravljici?«. Prikazani so tisti odgovori, ki so se pojavili najmanj v treh starostnih skupinah.

3. hipoteza se je potrdila. Medtem ko se pri mlajših otrocih (4, 5 in 6 let) še pojavijo odgovori, ki se navezujejo na konkretne pravljice (»Janka in Metko v kletko zapre«, »Sneguljčici nastavi zastrupljeno jabolko«, »Sneguljčico zastrupi«), takšne vrste odgovorov pri starejših otrocih ne zasledimo. Odgovor, katerega uporaba izrazito izstopa pri vseh starostnih skupinah, je »čara«; njegova uporaba pa s starostjo raste. Zanimivo je, da se že pri štiriletnih otrocih poleg odgovora, ki kaže na konkretno pravljico, pojavijo kar štirje splošni odgovori, res pa je, da je odstotek uporabe posameznih odgovorov nizek. Poleg tega, da so sedemletniki in devetletniki navedli same splošne odgovore, so odstotki uporabe posameznih odgovorov v teh dveh starostnih skupinah višji kot pri mlajših otrocih. Glede na to, da s starostjo konstantno pada tudi odstotek otrok, ki so uporabili odgovor »ne vem«, lahko rečemo, da se podoba čarovnice v otrokovem horizontu pričakovanja z leti bogati.

Graf 20

1.5 Sklep

Če primerjamo rezultate slovenske raziskave horizonta otroškega pričakovanj, povezanega s književnimi osebami v pravljici, s horizontom pričakovanj ameriških otrok pred tridesetimi leti, lahko ugotovimo, da tudi za slovenske otroke veljajo nekatere zakonitosti, ki jih je v svoji študiji opisal A. Applebee, a da se horizont pričakovanj slovenskih otrok, ki se je oblikoval v recepcijskih situacijah poslušanja slovenskih pravljic in drugačnem izboru civilizacijskega pravljiskega kanona, od ameriškega v nekaterih segmentih občutno razlikuje. Kar zagotovo velja tudi za slovenske otroke, je ugotovitev, da lahko nedvoumno govorimo o prisotnosti horizonta pričakovanja že ob vstopu v edukacijski sistem, saj je delež otrok, ki v svoji miselni shemi pravljica nimajo podatkov v zvezi z raziskavi izbranimi književnimi osebami (med petim in šestim letom), manjši od 5 % (z izjemo mačehe, ki doseže stopnjo prepoznavnosti 6 % šele pri sedmih letih, kar lahko verjetno razložimo z dejstvom, da mačehe v pravljici s svojimi pastorkami praviloma počno »grozne« reči in da verjetno slovenski straši tovrstne pravljice pripovedujejo svojim otrokom nekoliko kasneje).

Tudi merjenje kvalitete horizonta pričakovanja, povezanega s pravljničnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici, je pokazalo pri slovenskih otrocih podobno smer razvoja kot pri ameriških otrocih: na prvi stopnji so otroške predstave o književnih osebah vezane na konkretne motive v konkretnih pravljicah (Kaj počne volk v pravljici? Babico in Rdečo kapico poje), na drugi stopnji so predstave še zmeraj konkretne, a ne več vezane na konkretno pravljico (Kaj dela volk? Vse hoče pojesti), šele na tretji stopnji so otrokove predstave v zvezi s književnimi osebami v pravljici skladiščene v obliki univerzalnih/splošnih pojmov: volk v pravljici govori, plaši ljudi, napada pravljnična bitja, laže ...).

Nekoliko drugačen pa je otroški horizont pričakovanja, če primerjamo kvaliteto predstav, povezanih s pravljničnimi književnimi osebami in književnimi osebami v pravljici. Za ameriške otroke v tem primeru velja, da imajo prej izdelan in kvalitetnejši tisti del relevantne miselne sheme, ki je povezan s pravljničnimi književnimi osebami, torej tistimi, ki jih srečujejo izključno v recepcijski situaciji, medtem ko je postopek oblikovanja horizonta pričakovanja v primeru, ko morajo najprej izvesti miselni postopek izbiranja med realistično in domišljjsko(recepcijsko) miselno shemo, torej pri književnih osebah, ki jih je mogoče srečati tako v pragmatični kot v recepcijski govorni situaciji, bistveno daljši.

Pri slovenskih otrocih kaže primerjalna analiza horizontov pričakovanj o pravljčnih književnih osebah v primerjavi s horizonti pričakovanj o književnih osebah v pravljci nekoliko drugačne rezultate: zdi se, da o dodelanosti horizonta pričakovanj, povezanega s književnimi osebam, ne odloča toliko realnost ali domišljajskost književne osebe (torej to, ali gre za pravljčno književno osebo ali za književno osebo v pravljci), ampak za pogostnost pojavljanja književne osebe v pravljicah, ki jih otroci poslušajo, in za to, koliko konstantna in enoznačna ter pregnantna je vloga književne osebe v pravljškem besedilu: tako otroci brez težav in zelo zgodaj oblikujejo svoja pričakovanja v zvezi z volkom (ki ga je mogoče videti tudi v živalskem vrtu) in mačeho (rezultati so takorekoč identični s prepoznavanjem vloge čarovnice), več težav pa imajo z zajcem (ki je v pravljci ponavadi žrtev in je treba prepoznati njegovo pasivno vlogo: zajec nič ne dela — njegova vloga v pravljškem besedilu je, da mu drugi delajo krivico), zaznavanje tega pa je relativno zahteven miselni proces, najtežje in najpočasneje pa se očitno oblikuje horizont pričakovanj takrat, kadar vloga književne osebe v pravljci ni konstantna: deklice so včasih dobre, včasih so hudobne, včasih so kaznovane, včasih so nagrajene — pač odvisno od tega, ali so starejše sestre ali najmlajše, oz. od tega, ali so prave hčere svojih mater ali le njihove pastorki. Gre za zapletena razmerja, ki jih je mogoče prepoznati in ustvariti v zvezi z njimi ustrezno shemo le pogostih in ponavljajočih recepcijskih situacijah — to pa očitno zahteva več časa.

Literatura

- Applebee, Arthur N. (1978). *The Child's concept of story*. Chicago.
- Bühler, Ch. (1961). *Das Märchen und die Phantasie des Kindes*. München.
- Gnamuš- Kunst, O. (1979). *Vloga jezika v spoznavnem razvoju šolskega otroka*. Ljubljana.
- Grosman, M. (1989). *Bralec in književnost*. Ljubljana.
- Kobe, M. (1987). *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana.
- Kordigel, M. (1990). *Bralni razvoj, vrste branja in tipi bralcev*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 29–30, str. 5–42, in 31, str. 5–22.
- Kordigel, M. (1993). *Mladinska literatura, otroci in učitelji*. Ljubljana.
- Kordigel, M. (1995). *O razvoju recepcijske sposobnosti ali nova spoznanja vede o mladem bralcu*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 39–40, str. 13–23.
- Kordigel, M., I. Saksida (1999). *Jaz pa berem! Priročnik za učitelje*. Ljubljana.
- Kraker - Vogel, B. (1991). *Skice za književno didaktiko*. Ljubljana.
- Kreft, J. (1977). *Grundprobleme der Literaturdidaktik*. Heidelberg.
- Saksida, I. (1991). *Nekaj vprašanj iz teorije mladinske književnosti*. *Otrok in knjiga*, Maribor, 32, str. 5–33.

Metka Kordigel, Mateja Šega

UDK 373.3:372.882:028.5

SUMMARY

ON THE LITERARY CHARACTER AND THE HORIZON OF EXPECTATIONS IN THE PRE-OPERATIVE AND OPERATIVE PERIODS OF THE CHILD'S READING DEVELOPMENT

The paper presents the results of the second part of a study dealing with the child's receptive ability related to his mental scheme of *the fairy tale*. The study was carried out at the Unit for Lower Primary School Education, Faculty of Education, University of Maribor. A qualitative analysis of the results of a productive creative process and an analysis of the results of a guided interview were performed to gain an insight into the child's horizon of expectations related to fairy tale characters, indirectly testing also the adequacy of the approximative literary-perceptive aims in the first and second triads of the nine-year primary education. These aims are related to perception, understanding and evaluation of the literary character in general (aims 4.1.1./2.1,2,3), and, more specifically, of fairy tale characters (aims 4.1.1./4.2).

The study has found that Slovene children display some of the characteristics described by A. Applebee, but that their horizon of expectations — shaped in receptive situations of listening to Slovene fairy tales and a different selection of the socializing fairy tale canon — is in some segments significantly different from that of American children. Slovene children can definitely be said to possess a certain horizon of expectations already at the time of entering the educational system. The percentage of children aged five to six years whose mental schemata of the fairy tale contain no data on literary characters used in the study is less than five per cent. (with the exception of the stepmother, who reaches the 6 per cent. level of recognition only at the age of seven years; this may possibly be ascribed to the fact that stepmothers usually do »horrible« things to their stepdaughters, and that Slovene parents probably tell these stories to their children a bit later).

Measurements of the quality of the horizon of expectations related to fairy tale characters and to characters in the fairy tale showed similar trends of development as those found for American children: on the first level, children's ideas about literary characters are linked to specific motifs in specific fairy tales (What does the wolf do in the fairy tale? He eats Granny and Little Red Riding Hood.); on the second level, the ideas are still specific, but no longer linked to a specific fairy tale (What does the wolf do? He wants to eat everything.), and only on the third level the child's ideas related to characters in the fairy tale are stored in the form of universal/ general

concepts: the wolf in the fairy tale talks, scares people, attacks fairy tale beings, lies ...).

However, when the quality of ideas related to fairy tale characters and characters in fairy tales are analyzed, there are certain differences in the horizons of expectations. American children develop an earlier and qualitatively better part of the relevant mental scheme which is related to fairy tale characters, i.e. those characters they come across exclusively in the receptive situation. The formation of the horizon of expectations in the situation where they must first perform the mental choice between a realistic and an imaginary (receptive) mental scheme, i.e. with literary characters that may be encountered both in pragmatic and receptive speech situations, takes a significantly longer time.

Comparative results for Slovene children are somewhat different. It appears that the formation of the horizon of expectations related to literary characters does not depend primarily on the real or imaginative nature of a character (i.e., on whether they are dealing with a fairy tale character or a character in a fairy tale), but rather on the frequency of occurrence of a character in the fairy tales children listen, and on how constant, unambiguous and pregnant the role of that character in the fairy tale world is. Thus, children's expectations related to the wolf (which they can see also in the Zoo) are formed very easily and at a relatively early stage. The same goes for the character of stepmother (where the results are almost identical with the recognition of the role of the witch). The rabbit poses more of a problem. In the fairy tale it is usually the victim and its passive role has to be recognized (the rabbit never does anything; its role in the fairy tale text is to suffer injustices); and perception of this is a relatively demanding cognitive process. Formation of the horizon of expectations takes the most effort and time when a character's role in fairy tales is not constant: girls are sometimes good and sometimes bad; sometimes they are punished and sometimes they are rewarded — depending on whether they are the elder or the younger sister, whether they are natural daughters of their mothers or stepdaughters. These are complex relations that can be recognized and transposed into adequate schemata only through frequent and repetitive receptive situations — and this is a process that demands more time.

Gizela Polanc Podpečan
Braslovče

UDK 821.163.6.09 Kosovel S.:1 Nietzsche F.

Kosovelovi Integrali in filozofska misel F. Nietzscheja

Kosovelova pesniška zbirka *Integrali* nedvomno predstavlja osrednji del pesnikovega umetniškega snovanja, hkrati pa tudi izjemnost v slovenski literaturi. Kosovelova integralna poezija namreč odstopa od znanih in ustaljenih pesniških oblik in se s svojo inovativnostjo vključuje v evropsko literarno dogajanje 20. stoletja. Slovenska literarna zgodovina¹ se je mnogokrat ustavila ob vprašanju nove pesniške forme v *Integralih* in med drugim ugotavljala tudi neskladnost med časom in formo. To pomeni, da zgodovinsko burno obdobje ekspresionizma nikakor ni bilo primerno za tradicionalno pesniško obliko. Literarna zgodovina odkriva tudi sorodnosti in povezave med Kosovelovim in evropskim konstruktivizmom in opozarja na dejstvo, da se poezija spreminja v klic, v krik po novem človeku, ki bi razrešil kaotično situacijo Evrope, ujete v tragiko prve svetovne vojne. Pri tem pa literarna zgodovina ne precizira odgovora na vprašanje, kdo je pravzaprav novi človek, po katerem kličejo ljudje, ki izgubljajo orientacijo v plesu nasilne smrti. Podoba novega evropskega človeka, ki je postavljena v središče Kosovelove integralne poezije, je podoba človeka, kot jo oblikuje filozofska misel F. Nietzscheja. To je tista misel, ki je v velikem zamahu zajela Evropo v njeni tragični situaciji in dobila svoj odmev tudi na Slovenskem, na zgodovinsko in nacionalno ogroženem ozemlju v času prve svetovne vojne. Zato se naše razmišljanje ustavlja ob vprašanju, kako je Nietzschejeva misel vplivala na pesnika majhnega ogroženega naroda, ki mu zgodovinski boj za oblast pripravlja pogin. Prostor ne dopušča interpretacije celotne pesniške zbirke, zato se bo treba omejiti na tista besedila, ki se najbolj neposredno navezujejo na Nietzschejevo misel o novem evropskem človeku, človeku take akcije, ki bi spremenila zgodovinsko in etično podobo Evrope. Novi evropski človek, ki se razkriva v Nietzschejevih delih Volja do moči, Onstran dobrega in zlega, Tako je govoril Zaratustra, vstopa v čas prve vojne in po njej v evropsko literaturo in tudi v poezijo S. Kosovela.

O vplivih Nietzschejeve filozofske misli na mlado generacijo intelektualcev in besednih umetnikov v času prve vojne je obširno spregovoril V. Bartol v svojem esejju Nekaj opažanj o zgodovinskem čutu in filozofiji dobe². Ko razmišlja o mladi generaciji, ki je v času pred prvo vojno in po njej trepetala za usodo slovenskega naroda, še posebej za usodo ogrožene Primorske, izpostavi ugotovitev, kako se je žrtvovana generacija silovito oklepala misli o novem človeku, človeku dejavne akcije, ki bi rešil Evropo pred tragiko pasivnega nihilizma. V taki zgodovinski situaciji, zapiše Bartol, je z vso močjo zaživela Nietzschejeva misel o novem evropskem človeku, o titanskem nadčloveku, ki bo na starih ruševinah zgradil novo podobo Evrope. Misel o novem evropskem človeku, ki bo spremenil etično podobo Evrope, pa je tudi osrednja misel Kosovelovih *Integralov*. Kakšna je podoba novega človeka, titanista, človeka velike akcije, je razvidno iz besed preroka Zaratustre, ki nagovori množico z besedami: »Ich liebe den, welcher seine Tugend Liebt; den Tugend is wille zum Untergang.«³ Kakšna je po teh Zaratustrovih bedah podoba novega človeka,

¹ Ocvirk, A. (1984). S. Kosovel in konstruktivizem (uvodna študija v zbirko *Integrali*). Ljubljana: CZ.

² Zadravec (1970–72). Zgodovina slovenskega slovstva V–VII. Maribor: Založba Obzorja.

ki ljubi svojo krepost, ker je pot do propadanja? Kakšno propadanje ima v mislih Zaratustra takrat, ko nagovori množico z besedami Čezčloveka? Na ta vprašanja bo treba odgovoriti prej, preden bomo vstopili v Kosovelovo integralno poezijo prevrednotenih vrednot.

V filozofskem spisu Volja do moči, ki ima podnaslov O prevrednotenju vrednot, spregovori Nietzsche o Evropi kot prostoru nihilizma, prostoru odsotne biti. Evropski nihilizem razlaga Nietzsche z dveh vidikov: z vidika pasivnega in z vidika aktivnega nihilizma. Pasivni nihilizem razume kot popolno utrujenost duha, kot dekadentno vsečnost, brezcilnost, kot pristanek na odsotno bit. Zato je po Nietzschejevem mnenju pasivni nihilizem najnevarnejša »kužna rana«, ki vodi Evropo v totalni propad. Nasproti pasivnemu pa postavlja Nietzsche aktivni nihilizem, ki ga imenuje tudi »sila razdejavanja«, njegov nosilec pa je ekspanzivni nihilist, človek totalne akcije, ki bo edina lahko prevrednotila staro podobo Evrope; ta je namreč ukinila bit kot edino pozitivno bivanjsko in etično naravnost. Novo podobo Evrope zaupa Nietzsche ekspanzivnemu nihilistu, ki bo z voljo in močjo vstopil v akcijo za etično preobrazbo evropske družbe. Volja in moč sta tisti temeljni vodili ekspanzivnega nihilista, ki se odloča za totalno akcijo proti pasivnemu nihilizmu. Njegova prizadevanja bodo toliko bolj uspešna, kolikor bolj bodo sledila najvišji zahtevi volje, ki se imenuje samožrtvovanje za preobrazbo človeštva. Nietzsche priznava, da je ta stopnja volje in moči nedvomno najtežja in najzahtevnejša, vendar pa je tudi edina, ki lahko razbije tragično vsečnost evropske družbe v njenem pasivnem nihilizmu. Samožrtvovanje je tista poslednja stopnja akcije, ki jo zmorejo le izjemne osebnosti; Nietzsche jih imenuje »norci, fanatiki, ekstremisti«. Imenuje jih »božanski«, da jih tako označi z besedo, ki pomeni njihovo izstopanje iz povprečja. Fanatiki, ekstremisti, umetniki, norci so namreč tisti redki posamezniki, za katere Nietzsche ugotavlja, da jih vodi emocionalnost, tista temeljna človeška komponenta, ki se je izgubila v Evropi potem, ko je bit utonila v pozabo. Fanatiki, ekstremisti, umetniki, skratka norci, se nikoli ne omejujejo z ozkimi racionalnimi okviri, z družbeno preračunljivostjo, ampak se vržejo v akcijo, katere najvišja stopnja je samožrtvovanje. Samo taki iskalci nove podobe Evrope lahko prestopijo bivanjsko mejo, kot je razvidno iz Nietzschejevega filozofskega dela Onstran dobrega in zlega. Onstran dobrega in zlega je namreč tisti prostor, ki bivanjskega presega, ga transcendirata in pripravlja prihod biti kot temeljne človekove pozitivne naravnosti. Ekspanzivni nihilist, človek odločilne akcije, lahko prestopa mejo in vstopa onstran dobrega in zlega, saj je človek svobodnega duha in iskalec velike samote, v kateri se svobodni duh lahko oblikuje in zaživi. Iskalci nove Evrope so zato iskalci velike samote, ki jo Nietzsche imenuje »najgloblja samota«. Šele v veliki samoti se človekov duh lahko osvobodi vse bivanjske navlake, se očisti in pripravi za svoje novo poslanstvo. V veliki samoti lahko nosilci velikega duha snamejo svojo masko, za katero so se morali skrivati pred množico, ki ni bila naklonjena njihovim dejanjem. Vsi veliki duhovi so osamljeni, so ljudje razočarani in strti src, zato je Nietzsche zapisal misel, da moramo biti spoštljivi do mask, ki jih nosijo med množico veliki samožrtvovalci, emocionalni ljudje, ki so največkrat predmet družbenega posmeha. Ironija, s katero se morajo srečevati, pa ima svoj izvor v tem, da vsi veliki duhovi izpostavljajo za najvišje etično načelo človeško vest. Nietzsche razlaga človeško vest kot temeljno bivanjsko odgovornost v smislu so-bitosti kot skrbi za drugega in s tem v zvezi tudi kot razkrivanje nepravilnosti posameznikovih družbenih dejanj. Vsa temeljna človekova dejanja, vse temeljne odločitve, bi morale biti odločitev vesti, ki je vedno odločitev za bit; bit pa v Nietzschejevi filozofski misli simbolizira Dioniz, trpeči človek. Dioniz, simbol arhaične grške biti, je temelj, iz katerega oblikuje Nietzsche novo podobo evropskega človeka — emocionalnega samožrtvovalca. Nietzsche imenuje Dioniza z besedami »genij srca« in »podganar vesti«, ki presvetli sleherni kotiček človeške vesti, tako da postane bivanjska skrb, da je naravnana k so-bitosti. Dionizični čas, ki ga oživlja Nietzsche v svojih filozofskih delih, je bil predvsem čas grškega polisa, v katerem sta prevladovala dva temeljna elementa človekovega bivanja: agon kot največje tveganje za lastno popolnost in kalogacija kot enotnost lepote in plemenitosti. Sam Dioniz pa je Nietzscheju podoba človeka s temnim jedrom trpljenja, ki se mora izpovedati v glasbi. Trpeči človek, človek velikega svobodnega duha, pogumni

³ Bartol, V. (1952). Nekaj opažanj o zgodovinskem čutu in filozofiji dobe. Trst: Razgledi.

samožrtvovalec, skratka dionizični človek, je podoba Čezčloveka, ki bo rešil Evropo v njenem nezadržnem etičnem propadu, ko je bit pokopana pod bivanjsko navlako boja za oblast, pod manipulacijo in dekadentsko vseenost. Taka podoba dionizičnega človeka postane ponovno aktualna v ogroženem času prve vojne in po njej, ko se Evropi podirajo etični temelji in ko postane nasilna smrt temeljna resnica bivanja. Nietzschejev Čezčlovek je namreč veliki ohranjevalec življenja, ne pa njegov uničevalec, je »genij srca« in trpeči samožrtvovalec, človek svobodnega duha, prežet z največjim tveganjem, s katerim stopa na pot evropske preobrazbe. Tako podobo dionizičnega človeka, ki stopi v boj za »prevrednotenje vrednot« stare Evrope, oživlja tudi Kosovelova integralna poezija.

Ko se približamo Kosovelovi integralni poeziji, se moramo najprej vprašati o integralu kot čisto matematičnemu pojmu, da bi v definiciji integrala odkrili tisto, kar je vodilo pesnika v tako inovativno poezijo, ki je bila za slovenski prostor gotovo nekaj izjemnega. V matematičnem pogledu pomeni računanje z integrali nizanje neskončno majhnih spremenljivk, kar pomeni, da se s postopkom integrala dobi nekaj kvaliteto novega. V matematiki je to nova funkcija, v filozofskem pogledu pa nova vrednota v smislu »prevrednotenja vrednot«. Ta postopek, iskanje nečesa kvaliteto novega, iskanje novih vrednot, je treba upoštevati pri interpretaciji Kosovelovih integralov in se pri tem ustaviti ob tisti filozofiji, ki jemlje v svoje izhodišče »prevrednotenje vrednot«; to pa je filozofija F. Nietzscheja. Kosovelov integral, nova podoba besedne umetnine, opozarja na nujnost prevrednotenja prav s postopkom konstrukcije: z nizanjem neskončno majhnih spremenljivk, ki vodijo k enemu samemu cilju: k novi etični podobi Evrope. Stara celina se mora zrušiti skupaj s svojimi starimi vrednotami, da se bo lahko osnovala nova podoba Evrope, ki bo temeljila na prevrednotenih vrednotah, na novih etičnih temeljih, ki jih bo oblikoval dionizični človek, veliki svobodni duh, novi iskalec arhaične grške biti, človek agona in kalogatiije, neustrašni samožrtvovalec. S temi mislimi se je treba približati Kosovelovi integralni poeziji. Ker prostor ne dopušča interpretacije celotne zbirke Integralov, se bo treba omejiti na tista besedila, v katerih je nujnost prevrednotenja najbolj izrazito predstavljena. V izbor so zajeta naslednja besedila: *KONS. 5, Jaz protestiram, Jubilej, Solze mask, Majhen plašč, Opuščene, Pesem št. X, Kons: XY, Kons: Z* ter pesem *Ura žalosti*.

Besedilo KONS 5 prinaša že v samem začetku pesnikov odnos do materialnih vrednot evropske družbe, do temeljnih vrednot, ki jih Kosovel poimenuje s slabšalnico, ko zapiše: »Gnoj je zlato / in zlato je gnoj.«⁴ Materialna vrednost, kot je zlato, postane izrazito negativna, saj se izenači z gnojem, in sicer v tistem najbolj slabšalnem pomenu smradu in lenobnega razpadanja. Gnoj in zlato se pesniku izenačita, zato lahko zapiše: $Oboje = 0, 0 = \infty, \infty = 0$.

Matematična simbolika, ki je vključena v samo jedro integrala, opozarja na nujnost prevrednotenja vrednot, ki se imenujejo materialne vrednote. Kosovel najprej zapiše verz: »Oboje = 0«. Gnoj in zlato, zlato in gnoj sta izenačena z ničlo, ki v matematiki predstavlja vrednost, v filozofskem pogledu pa je ta vrednost dejansko vrednota sodobne družbe, ki se krčevito oklepa svojega smrdljivega zlata. Tragika pa je v tem, da je to smrdljivo zlato, ki je izenačeno z gnojem, nekaj neskončno prisotnega, je neskončna, večna vrednota človeške družbe. Prav to tragično spoznanje vodi pesnika, da nadaljuje z verzom: » $A B < / 1, 2, 3$ «

Simboli A, B, C ... so matematični simboli za spremenljivke, medtem ko so števila 1, 2, 3 konstante. V Kosovelovi pesmi pa je matematične simbole treba razložiti s filozofskega stališča prevrednotenja vrednot, kar pomeni, da so spremenljivke manjše od konstant, ali povedano drugače: evropska družba ostaja nespremenjena v svojih trdnih konstantah, v smrdljivih materialnih vrednotah, ki jih pesnik ponovno ironizira v zadnji kritiki, ko zapiše: »Kdor nima duše, / ne potrebuje zlata, / kdor ima dušo, / ne potrebuje gnoja.«⁵ Iz ničevosti in smradu materialnih vrednot izpostavi pesnik dušo kot vest, kot skrb za bivanje, kot skrb za so-bit. Kosovel torej

⁴ Nietzsche F. (1974). Tako je govoril Zaratustra. Ljubljana: SM.

⁵ Kosovel, S. (1984²). Kons. 5, Integrali. Ljubljana: CZ, str. 130.

izpostavi tisto emocionalno človeško jedro, ki naj bo temelj nove etične podobe Evrope. Samo človek, ki ima visoko razvito lastno vest kot bivanjsko odgovornost, ne bo zapadel v vseenost, ampak bo pripravljen na protest.

Pesem *Jaz protestiram* je klic vesti takega človeka, ki ne more pristati na bivanjsko vseenost, na evropski prostor ničevih materialnih vrednot. Pesnik se postavi v vlogo upornika in sredi nihilistične meščanske družbe zavzame držo progresivnega nihilista. Njegov krik: »Jaz protestiram!« je protestni krik proti blazirani nihilistični Evropi v času po prvi svetovni vojni. Pesnik protestira proti pasivnemu nihilizmu, proti dekadentstvu, proti brezciljnemu posedanju po kavarnah in barih, ker se zaveda, da je za nacionalno rešitev potrebna ljubezen; ne taka ljubezen, ki ima značaj erotike, ampak dejavna ljubezen, ki je ljubezen do rušenja starih temeljev Evrope. Dejavna ljubezen je v svojem najglobljem pomenu »schenkende Tugend«, ljubezen do »prevrednotenja vrednot«. Vrednotam meščanske družbe, vrednotam njenega pasivnega nihilizma, je namenjen pesnikov protest. Namenjen pa je tudi vsem tistim, ki jih Kosovel imenuje »brezciljni Slovenci«. Brezciljni Slovenci so namreč tista tragična družbena resnica, ki ji je namenjena pesem *Jubilej*.

Jubileji so že dolgo družbene stalnice, ki jih Kosovelovo besedilo boleče ironizira s tem, ko postavlja neposredno drug ob drugega praznik in delavnik. Bleščeče in prazne jubilejne fraze, ulete v veličastne govore, v članke, v fotografije, so drastično nasprotje tragični realnosti delavnika, katerega čas je ujet v bivanjsko brezizhodnost. Čas delavnika je čas praznosti pasivnega nihilizma, ki ga bleščeče jubilejne fraze skušajo zaman prikriti. Resnica pasivnega nihilizma je tragična resnica brezciljnosti, melanholije, meglene sedanjosti in meglene bodočnosti. Kolikor bolj se sodobna družba predaja jubilejnim praznovanjem, da z njimi potrdi svoj obstoj, toliko bolj se bivanjski prostor napolnjuje s pasivnim nihilizmom. Zato se Kosovelova pesem izteče v klic, v ukaz po novem človeku, po »jasnem obrazu«, ki bi s svojim sijajem presvetlil bivanjski nihilizem. Pesnik odločno nakaže pot, ki vodi iz pasivnega nihilizma; ta pot pa se imenuje žrtev in delo. Z mislijo na žrtvovanje in na akcijo se Kosovel ponovno vrne k tisti Nietzschejevi zahtevi, ki vidi rešitev Evrope v samožrtvovanju in v dejavni akciji, ki bi do tal porušila nihilistične vrednote evropske družbe. Kosovelov klic po novem, jasnem obrazu je klic po ekspanzivnem nihilistu, ki bo z odločno kretnjo porušil laž evropskih jubilejev. Ekspanzivni nihilist je navzoč tudi v Kosovelovih besedah protesta, v njegovem integralu *Jaz protestiram*.

Pesnik protestira v imenu ekspanzivnega nihilista proti blazirani evropski družbi in njenim nihilističnim vrednotam. Pasivni nihilizem je zmaličil sleherno etično držo evropskega človeka, zato se je bivanjski prostor spremenil v prostor človeške bolečine in nacionalnega propada. Iz tega prostora se sliši pesnikov protest, protest človeka, ki samega sebe imenuje »propalega naroda propali sin«. Pesnik se zaveda, da je protestni krik prešibak za spremembo bivanjskega prostora, zaveda se, da bi morala biti akcija upornika drugače zasnovana, saj bi morala temeljiti na odrešujoči, darujoči ljubezni do lastnega žrtvovanja, ne pa na minljivi erotiki. S tem, ko je pesnik pristal na minljivo uteho erotike, je prekršil temeljno potezo samožrtvovalca, skrito v Nietzschejevi sintagmi »schenkende Tugend«. Tako je povsem razumljivo, da je v celotnem integralu *Jaz protestiram* prisotna pesnikova tragična nemoč, ki se je zaveda in se zato zateče v samoobtožbo. Res je sicer, da protestira proti nihilističnim vrednotam sodobne družbe, vendar pa je še vedno tragično ujet vanjo, ker v odločilnih trenutkih ni poiskal pravega izhoda, ker v odločilnem trenutku ni mogel pretrgati vrvi, ki ga je vezala na bivanjsko danost. Zato je njegova samoobtožba krik človeka, ki ni izpolnil temeljne bivanjske odgovornosti. To je tista bolečina, ki napolnjuje pesnika, ko se imenuje »bedni, izgubljeni človek, propalega naroda propali sin«. Bolečina pesnika je skrita bolečina trpečega emocionalnega človeka, ki ga Kosovel razkriva v integralu z naslovom *Solze mask*.

Pesem *Solze mask* je tragična izpoved pesnika in njegove žrtvovane generacije. Maska, ki jo v družbi nosijo trpeči ljudje, je krinka, za katero se skriva občutljivo in ranljivo emocionalno jedro, ki mora ostati zakrito, ker je sicer izpostavljeno uničenju. Tragična razklanost na racionalni videz in na emocionalno jedro skriva v sebi globljo in usodnejšo razklanost, ki se v filozofskem pogledu imenuje

ontološka diferenca in predstavlja temeljni prepad med bitjo in bivanjem. Iz tega izhodišča je izhajal tudi Nietzsche, ko je v svojih filozofskih spisih opozarjal na odsotnost biti, ki pomeni tudi odsotnost človekove emocionalne naravnosti. Zato je v svojem delu Onstran dobrega in zlega zapisal, da je potrebno biti »spoštljiv do mask«. S tem je neposredno opozoril na dejstvo, da se za masko hladnega racionalizma prav lahko skriva emocionalno jedro trpečega dionizičnega človeka. Njegova boleš je tiho trpljenje brez besed, kot ga upodobi Kosovel v pesmi *Majhen plašč*.

Majhen plašč besed je pesnikovo ogrinjalo, v katerega se skriva pred časom in prostorom gromkih, bombastičnih besed, praznih za človeško trpljenje. Pesnik namreč ne potrebuje hrupa zunanosti in veličastnih puhlic, ampak potrebuje svoj prostor umika, predvsem prostor velike samote, v kateri niso potrebne besede za izražanje bivanjskega, zunanjega. Pesnik potrebuje drugačne besede, ki se rodijo v veliki, svetli samoti in so predvsem govorica njegove razbolele notranjosti. Samo v varni samoti, ki jo Kosovel imenuje »majhen plašč«, se pesnik lahko popolnoma distancira od praznih družbenih vrednot, ki se imenujejo bogastvo in razkošje. Zunaj negativnega bivanjskega prostora išče odrešujočo bitno besedo, ki jo v pesmi *Opuščene* zapiše z veliko začetnico.

Pesem *Opuščene* se nanaša neposredno na pesem *Majhen plašč* in predstavlja imperativ umetnika po novi, odrešujoči besedi. Kosovel začne svoj integral *Opuščene* z neomajnim prepričanjem, da bodo opuščene vse prežvele družbene vrednote, zgrajene na trdnih materialnih temeljih in brez etične orientacije. Šele tako izprazen bivanjski prostor bo omogočil, da vstane »nenapisana, nemišljena in nikoli slutena Beseda«. S to mislijo se pesnik približa razumevanju biti, kot je razvidno iz filozofije F. Nietzscheja. Beseda bit je namreč označena kot tista beseda, ki je nujno nemišljena, velikokrat sicer izrečena, a še večkrat pozabljena, kajti evropski prostor je prostor pozabe biti. Zaradi njene odsotnosti se je napolnil z lažnimi vrednotami, ki so ga slednjič pripeljale do skrajnega roba — do prevlade nasilne smrti. Iz take zgodovinske izkušnje se v pesniku prebudi krik po bitni besedi, ki bo preusmerila človeško manipulativnost in samozadostnost v etično odgovornost, v skrb za bit, v skrb za so-bit. Pesnikov krik po bitni besedi sega globoko, do samih korenin te besede, sega do temnega bitnega jedra ter se s tem približa dionizičnemu, ki je v Nietzschejevi misli pragovorica biti. Dionizična govorica, govorica trpljenja, ki izhaja iz temnega gona zemlje in ima svoj najgloblji izvor v glasbi, je po Nietzschejevem izvajanju govorica trpljenja, najgloblje človeške emocije, je govorica umiranja in porajanja, govorica žrtve in zmagovalca nad nasilno smrtjo. Taka govorica, ujeta v odrešilno besedo, pomeni Kosovelovo napoved nove evropske družbe. Bitno besedo pričakuje, kot zapiše, iz teme, ker je »v temi rojena«, v temi trpljenja, zato bo njen prihod tem bolj zmagoslaven in njena moč tem večja. Prihod Besede bo spremenil podobo Evrope tako silovito, kot je zapisano v zadnjem verzu: »In kar je starega, bo umrlo.«⁶ Vendar pa ostaja pesnikov krik po odrešujoči besedi osamel krik, ki se izgubi v bivanjskem prostoru, kajti bitna beseda ostaja še naprej najbolj pozabljena beseda. Zaradi njene pozabe se stopnjuje nasilje, ki vedno bolj zožuje možnost umika, kot je predstavljeno v pesmih: *Pesem št. X*, *Kons: XY* ter *Kons: Z*.

Pesem št. X, ki je zanimiva zaradi svoje zvočne izrazitosti, ko pesnik z ustrezno kombinacijo fonemov ustvari zvočni vtis streljanja in davljenja zastrupljene živali, postavlja v svoje središče nasilno smrt emocionalnega človeka. Na to opozarja lirski meditacija, ki jo pesnik posveti svoji mladosti, njeni svetlobi in dehtenju. Ta izrazito emocionalni utrinek pa je ujet v sredino bivanjske groze: med umiranje zastrupljene živali in med položaj človeka, ki ga je družba zreducirala na raven podgane. Resnica Evrope je resnica rafiniranega nasilja, resnica ubijanja in človekove groze pred nasilno smrtjo, ki se podrobneje razkriva v pesmi *Kons: XY*.

Pesem *Kons: XY* miselno dopolnjuje *Pesem št. X*, saj Kosovel nadaljuje in pogloblja tragiko človekove nemoči in brezizhodnosti. Ljudje se v svojem obupu zapirajo vase, v lastno bolečino, kajti glasna tožba lahko postane družbeno nevarna. Bivanjski prostor se je nevarno zreduciral, v njem je prostora samo še za ječe, žandarje, vojaške procese in zasliševanja, nikamor več se ne more

⁶ Kosovel, S. (1984²). *Opuščene*. Integrali. Ljubljana: CZ, str. 200.

umakniti emocionalni človek, človek, ki nosi rože v svojem srcu, kot je zapisal Kosovel. V bliskih orožja umira Evropa, razdeljena na interesne sfere, skupaj z Evropo umira tudi žrtvovana generacija, vendar se v umiranju starega kontinenta poraja tudi novo življenje, ki ga pesnik napoveduje v pesmi *Kons*: Z.

Začetek te pesmi je vezan na kaotično evropsko situacijo, na vojno in smrt, nato pa se prevesi v novo podobo Evrope, ki jo Kosovel tudi grafično, vizualno, nakaže tako, da preseka besedilo z velikimi črkami: NOVA KULTURA. Nova kultura pomeni pesniku absolutno nov bivanjski prostor, ki ga bodo napolnili: nova kultura, nova politika in nova umetnost. Vse nove družbene kategorije pa bodo imele skupni predznak: človečanstvo. Tako podobo Evrope, zgrajeno na novih etičnih temeljih, pričakuje pesnik potem, ko se bodo porušile vse lažne družbene vrednote in bo Evropa stopila »onkraj dobrega in zlega«, v prevrednotene vrednote, ki jim bo temelje postavila Beseda kot nagovor biti.

Pesmi: *Pesem št. X*, *Kons*: XY ter *Kons*: Z tvorijo skupaj miselno celoto. *Pesem št. X* odpira resnico nasilne smrti in zgodovinske laži, *Kons*: XY pogloblja resnico bivanjskega prostora, ki se spreminja v totalno brezizhodnost in grozo ubijanja, *Kons*: Z pa iz nasilne zgodovinske smrti napoveduje novo podobo Evrope, ki bo zgrajena na temeljih človečanstva. Vendar pa je v sklopu vseh treh besedil treba opozoriti tudi na tragično trpkost, ki se skriva v naslovih pesmi. Z matematičnega vidika so X, Y, Z neznanke in kot neznanke jih je mogoče razumeti z različnih vidikov tudi v Kosovelovi izpovedi. Najprej jih je mogoče razumeti kot neznano stisko, neznani krik nekega majhnega naroda ali celo nekega neznatnega ozemlja, ki se imenuje ogrožena Primorska. Neznanke X, Y, Z so prav lahko neznani, neodmevni krik neznatnega naroda, ki je izročen nasilni smrti. Prav tako, kot je lahko neznani in neznaten krik groze, je lahko neznani in neznaten tudi krik po novem človečanstvu. Dvom vanj je prisoten v pesmi *Ura žalosti*.

Pesem Ura žalosti je pesem slovesa od starega sveta, zato ima naslov pesmi ironičen prizvok. Iz starega sveta bo namreč vstal nov svet, nova mistika, kot zapiše Kosovel, mistika človeka z magičnim ognjem v srcu in z očmi, ki bodo kakor radij presvetlile noč. Tako podobo novega človeka, človeka nove mistike, je zasnoval F. Nietzsche v liku Zaratustre. Zaratustra je tista podoba Čezčloveka, ki bo z novim sijajem, z dionizično močjo, presvetlil Evropo, da bo postala prostor biti, prostor novih etičnih razsežnosti. Zaratustra pa zavzema tudi povsem svojsko razmerje do smrti. Smrt razume kot radost umika iz prostora, ki ga je napolnila odsotnost biti. Prav tako razumevanje je prisotno tudi v Kosovelovi pesmi, saj pesnik zapiše: »Smrt je umikanje življenju. / Smrt je veselje.«⁷ Ta misel pa nosi v sebi tudi dvom v etično spremembo Evrope, v novo človečanstvo.

Kosovelovi Integrali, ki pomenijo novost v slovenski liriki 20. stoletja, se po svojem miselnem izhodišču dopolnjujejo s filozofsko mislijo, ki je bila prisotna v času prve vojne in po njej, z mislijo F. Nietzscheja. Integral, ki pomeni z matematičnega vidika nizanje neskončno majhnih spremenljivk, da bi iz tega nastalo nekaj kvalitetno novega, pomeni Kosovelu izhodišče za novo podobo Evrope. Nova Evropa, zgrajena na etičnih temeljih, mora postati nekaj povsem novega; postati mora prostor »onkraj dobrega in zlega«, prostor biti, prostor dionizičnega, emocionalnega človeka, predvsem pa prostor Besede kot ubeseditve biti. Skozi celotno zbirko je mogoče opazovati pesnikovo tragično izkušnjo, ko vedno znova spoznava, da so spremenljivke neznatne in neopazne, konstante pa trdne in nespremenljive. Ob konstantah se razbija pesnikov upor, njegova pripravljenost na akcijo, naraščata pa strah in groza pred nasilno smrtjo. Kosovel, pesnik ogroženega naroda in ogrožene Primorske, je samo člen v verigi žrtvovane generacije, ki je v hudi zgodovinski preizkušnji iskala izhod. Zato ni naključje, da se je mlada generacija intelektualcev oprijela zamisli o novi podobi človeka, ki bi v sebi združeval podobo asketa z velikim intelektualnim potencialom, samožrtvovalca, predvsem pa bi ustrezal dionizičnemu, v trpljenju preizkušanemu človeku, ki bi bil radikalno nasprotje stehinizirani in strogo racionalni evropski družbi. Takega človeka je mlada evropska in slovenska generacija umetnikov in intelektualcev

⁷ Kosovel, S. (1984²). *Ura žalosti*. Integrali. Ljubljana: CZ, str. 303.

našla v Nietzschejevem Čezčloveku. Nietzschejev Čezčlovek, ki bi postavil nove etične temelje Evrope, je s svojo samožrtvovalnostjo nagovoril Klementa Juga, legendarnega alpinista s Primorske, filozofa, etičnega reformatorja in Kosovelovega prijatelja. V mnogih integralih, še posebej pa v besedilih Solze mask in Ura žalosti, je mogoče opaziti pesnikov namig na Jugovo življenje, ki ga je v celoti razdal za svoj narod. Klement Jug, ustvarjalec nove etike, je preživel svoje življenje v smislu Nietzschejevega aktivnega nihilizma in sicer kot človek totalne akcije, kot borilec s strahom v prepadni steni in kot človek, ki je nosil masko hladnega racionalista, za njo pa je skrival svojo razbolelo emocionalnost. Njegova tragična in brezplodna prizadevanja za novo podobo človeka so bila za mlado generacijo primorskih intelektualcev tudi tragični dvom v novo človečanstvo. To je bil tisti dvom, ki je prevzel tudi Kosovela. Dvom v novo podobo družbe pa je tudi tista temeljna tragika, ki jo je poznal filozof Klement Jug, in sicer kot pasivnost, kot pristanek v danost. Temeljna tragika človeštva je njegova vseenost, otopelost za akcijo, je ugašanje akcije, kar je ubesedil Kosovel v pesmi *Mrtvi človek*. Osrednje vprašanje, ki ga je pesnik postavil človeku, se glasi: »Ali rasto bele vrtnice / ti iz srca, ali jih barvaš / s svojo sladko srčno krvjo? / Ti si brez vrtnic.«⁸ Aluzija na znamenito Wildovo pravljico je s Kosovelovim vprašanjem dobila novo razsežnost. Človek, ki ni pripravljen na akcijo, na samožrtvovanje, človek brez vrtnic, ne bo spremenil etične podobe Evrope. Ostal bo pasivni suženj, mrtvi človek v mrtvi pokrajini. Zato so Kosovelovi Integrali dokument časa žrtvovane generacije, filozofija časa, ki je čas odsotne biti.

Bibliografija

Bartol, Vladimir (1952). Nekaj opažanj o zgodovinskem čutu in filozofiji dobe. Razgledi. 1–17.

Heidegger, Martin (1971). Evropski nihilizem. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Kosovel, Srečko (1984²). Integrali. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Nietzsche, Friedrich (1988). Onstran dobrega in zlega. Ljubljana: SM.

Nietzsche, Friedrich (1974). Tako je dejal Zaratustra. Ljubljana: SM.

Nietzsche, Friedrich (1970). Rojstvo tragedije. Ljubljana: SM.

Ocvirk, Anton (1984). Srečko Kosovel in konstruktivizem. Ljubljana: CZ.

Urbančič, Ivan (1997). Zaratustrovo izročilo. Ljubljana: SM.

Zadravec, Franc (1970–72). Zgodovina slovenskega slovstva. Maribor: Založba Obzorja.

⁸ Kosovel, S. (1984). *Mrtvi človek*, Integrali. Ljubljana: CZ, str. 294.

Gizela Polanc Podpečan

UDK 821.163.6.09 Kosovel S.:1 Nietzsche F.

SUMMARY

SREČKO KOSOVEL'S INTEGRALS (INTEGRALI) AND FRIEDERICH NIETZSCHE'S PHILOSOPHICAL THOUGHT

Srečko Kosovel's collection of poems *Integrals (Integrals)* deals with the issues of the ethical image of Europe and of the Slovene-language territory. Europe, repeatedly referred to as »the surviving dead continent« by Kosovel, became during the First World War and after it a place of horror of violent death, having lost any ethical orientation. Amidst violence of manipulation, an image of the saviour was arising before the European man, a new dimension of a man of action, dauntlessness and self-sacrifice. This image was embodied in Nietzsche's Übermensch, who was again revived when Europe was under threat. A Titanic creature, a symbol of the new mysticism, was corroborated also in Kosovel's poetry, in his integrals, which are a call to »re-evaluate the values« in terms of Nietzsche's philosophical thought. The Übermensch, an active nihilist, is the carrier of the redemptive action yearned by the young generation of artists and intellectu-

als, in the threatened Primorska even more than elsewhere. Srečko Kosovel, a poet, and Klement Jug, a philosopher, did a mission of a particular kind. Kosovel's integrals are the poet's call for a new European man, a man of action and risk-taking, while Klement Jug constantly proved with his life-style that he was an ethic reformed in the sense of »re-evaluating the values«. The thought of a new man, the Übermensch, had to be revived as a search for a way out of the chaos in which Europe found itself. The new man, announced also by Kosovel's *Integrals*, is principally a person of exceptional emotionality, a radical opposition of the technicalized and ruthless rationality. This new man was placed by Kosovel into his poetic profession, the integral. He placed him among those variables that would shake the stability of constants.

Pouk književnosti v dvojezični osnovni šoli v Beneški Sloveniji

V prispevku poročam o kvalitativni empirični raziskavi, ki sem jo opravila med učitelji in učenci v dvojezični osnovni šoli v Špetru v Beneški Sloveniji.

1 Slovenska manjšina v Beneški Sloveniji

Beneška Slovenija ali Benečija je najzahodnejši del slovenskega etničnega prostora, ki sega tu — na zahodu — že v Italijo oziroma v pokrajino Furlanija — Julijska Krajina. Po močnih pritiskih italijanske države na slovensko etnijo je prišlo na ozemlju Beneške Slovenije skoraj do popolne asimilacije slovenske manjšine z italijansko večino. Slovenski jezik uporabljajo le še redki (starejši) govorci, vendar pa so tudi ti dvojezični. Dvojezičnost v Benečiji je običajno enosmerna, saj Italijani navadno slovenskega jezika niti ne razumejo. Neitalijanskim jezikovnim skupnostim so v Italiji v oporo večinoma le trije členi italijanske ustave (Ustava Italijanske republike, 1947) in nekatere institucije, ki se ukvarjajo z zaščito manjšine. Slovencem v Benečiji nudi oporo tudi dvojezična osnovna šola v Špetru.

2 Cilji raziskave

Cilj moje raziskave je bil, ugotoviti, kakšen odnos imajo učenci, ki obiskujejo dvojezično šolo, in njihovi učitelji do pouka slovenskega jezika in književnosti. Pri tem sem si pomagala predvsem z anketiranjem učiteljev slovenščine prvega, tretjega, četrtega in petega razreda ter z anketiranjem učencev tretjega, četrtega in petega razreda. Podrobneje pa me je zanimal tudi potek pouka (slovenske) književnosti. Da bi prišla do zelenih podatkov, sem spremljala potek pouka književnosti (v tretjem, četrtem in petem razredu) od marca do junija 2000 in od oktobra 2000 do marca 2001. Prisotna sem bila le pri delu ur pouka književnosti, zaradi obsežnosti analize učnih enot pa sem od vsega zbranega gradiva podrobneje analizirala le tri učne enote. Analizo teh bom povzela v nadaljevanju.

3 Slovensko šolsko središče v Špetru

V Beneški Sloveniji, natančneje v kraju Špeter, je v začetku 80-ih let zraslo na pobudo Pavla Petričiča dvojezično šolsko središče, ki je edino šolsko središče v Videmski pokrajini, kjer se otroci v osnovni šoli in v vrtcu učijo tudi slovensko, slovenščina pa je tudi učni jezik.

Vzorčna raziskava, ki jo je Zavod za slovensko izobraževanje v Videmski pokrajini izvedel med starši šoloobveznih otrok v Beneški Sloveniji, je potrdila usmerjenost prebivalstva k ustanovitvi slovensko-italijanske dvojezične šole. Zavod je nato izdelal vzgojno-izobraževalni model in program, ki sloni na načelih enakovredne uporabe obeh jezikov in povezave učni jezik-vzgojitelj/učitelj. Didaktične dejavnosti v vrtcu in pouk v osnovni šoli potekajo od 8. do 16. ure. V vrtcu se vzgojiteljici tedensko izmenjujeta pri jutranjem in popoldanskem delu, sredi dneva delata štiri ure obe skupaj. Ena vzgojiteljica vodi vse dejavnosti v italijanskem jeziku, druga v

slovenskem. Pouk od prvega do petega razreda poteka dva dni dopoldne v enem jeziku in popoldne v drugem, po dveh dneh pa se ta vrstni red obrne. Med opoldanskim odmorom so prisotni vsi učitelji. Dejavnost se odvija v okviru 35 tedenskih ur (ena šolska ura traja 60 minut): 4 ure zjutraj in 3 popoldan, 1 uro traja odmor za kosilo, sobote so proste.

Dvojezična šola je na področju Beneške Slovenije najprimernejša rešitev, saj je znanje italijanščine kot uradnega jezika obvezno za vse državljane Italije, ljudje pa se zavedajo tudi pomembnosti in prednosti znanja slovenskega jezika, ki je jezik okolja, v katerem živijo. To je tudi del razlogov za priljubljenost špeterske šole, ki si je veliko učencev pridobila tudi z dvojezični šoli primerno organizacijo. Ob stalnem prirastku učencev je središče, ki ga je v šolskem letu 1999/2000 obiskovalo 154 otrok iz dokaj širokega nadiškega območja in sosednjih furlanskih krajev, postalo najmočnejša šola Nadiških dolin, kar kaže na novo kulturno in politično situacijo v teh krajih.

4 Odnos učencev do dvojezične šole, pouka slovenščine in slovenske književnosti nasploh

Anketa, ki sem jo opravila med učenci dvojezične šole v Špetru, je pokazala, da učenci radi hodijo v dvojezično šolo in da imajo radi tudi pouk slovenskega jezika in književnosti, predvsem, ker je (kot pravijo) pouk zanimiv in so učitelji prijazni. Slaba petina učencev pa ima raje italijanščino, saj italijanska besedila lažje razumejo in se jim pri tem ni potrebno pretirano truditi. Pri pouku slovenščine je zelo priljubljeno branje zgodb (bajk, pravljic), temu pa po priljubljenosti sledita dramatizacija zgodb in učenje novih besed, ki se učencem zdi zanimivo. Rezultati ankete kažejo, da učenci tudi doma radi berejo, vendar vsi raje italijanske kot slovenske knjige. (Ker se jim ni, kot pravijo, potrebno truditi z razumevanjem.) Najbolj priljubljene slovenske knjige pa so *Rdeča kapica* v tretjem razredu, *Ostržek* v četrtem ter *Martin Krpan* in *Krokarji viteza Erazma* v petem razredu. Razveseljav je zelo raznolik seznam prebranih slovenskih knjig (oz. prevedenih v slovenščino), ki so jih otroci navajali, saj kaže na to, da otroci poznajo tudi (upam, da ne samo naslovov) slovenske knjige.

Tabela 1: Seznam knjig, ki so jih učenci navajali kot najljubše:

Naslov knjige	Število učencev, ki knjigo navaja za najljubšo
3. RAZRED	
Zdravilno jabolko	1
Rdeča kapica	4
Skokica in Regica	3
Lovec in medved	1
Veverica in sovica	2
4. RAZRED	
Jubica an Arpit	1
Kekec	2
Podposteljni škrat	1
Butalci	2
Heidi	2
Miki Miška	1
Robin Hood	1

<i>Naslov knjige</i>	<i>Število učencev, ki knjigo navaja za najljubšo</i>
Ostržek	4
Sovica Oka	2
Mali Hokus Pokus	1

5. RAZRED

Babica v supergah	1
Martin Krpan	3
Razbojnik z Marsa	1
Veter na počitnicah	1
Krokarji viteza Erazma	3
Pet prijatelj	2

5 Odnos učiteljev do pouka književnosti

Pri anketiranju učiteljev sem ugotovila, da učitelj v prvem razredu več časa posveča pouku jezika kot književnosti, saj učenci še zelo slabo obvladajo slovenščino, dobro razvita jezikovna zmožnost pa je osnova za razumevanje literarnega besedila. Enako ravna tudi učitelj četrtega razreda. Učitelj, ki poučuje v tretjem in petem razredu, pa posveča književnosti 2/3 časa, saj meni, da se učenci najbolje naučijo jezika s pomočjo besedila, ki ga razčlenjujejo, kar jih postopoma pripelje do globljega razumevanja. Učitelj v četrtem razredu pa 2/3 časa posveča jeziku, ker meni, da morajo učenci najprej dobro obvladati jezik, da besedila sploh lahko razumejo. Vsi učitelji dajejo prednost interpretaciji besedila pred literarno zgodovino in teorijo, saj menijo, da je interpretacija osnova za razumevanje besedila, ki je na tej stopnji šolanja najbolj pomemben cilj.

Učitelji otrok k branju ne silijo, ne določijo seznama literature, ki jo morajo učenci obvezno prebrati, temveč le predlagajo nekaj knjig, ki se jim zdijo primerne za določeno starost in jezikovno zmožnost, učenci pa se sami odločijo, ali jih bodo brali. Lahko pa izberejo druge.

Učitelji se včasih pritožujejo nad neustreznim izborom besedil v učnih gradivih (beril, delovnih zvezkov, revij ...), ki jih uporabljajo za poučevanje književnosti. Ta besedila naj bi bila včasih neustrezna, navadno pa prezahtevna in nezanimiva.

Vsi učitelji obiskujejo tečaje za strokovno izpopolnjevanje, najbolj pa si želijo izpopolnjevanja iz književne in jezikovne didaktike. Učitelji verjamejo v svoje znanje, bolj pa jih zanima, kako to znanje še bolj uspešno posredovati učencem. Čeprav svoje delo opravljajo zelo strokovno, pa menijo, da izpopolnjevanja iz didaktike ni nikoli dovolj.

6 Učni načrt in njegova primernost za poučevanje slovenskega jezika in književnosti v dvojezični šoli

V špetrski osnovni šoli se ravna po Didaktičnih načrtih za slovensko osnovno šolo v Goriški in Tržaški pokrajini, ki so bili odobreni 30. avgusta 1990. (Didaktični načrti za osnovno šolo, 1992.) Ti učni načrti puščajo učiteljem proste roke pri izbiri obravnavanih vsebin, določeni so samo smotri in še ti zelo "ohlapno". Učni načrt za pouk slovenščine ne ločuje jasno pouka jezika in književnosti, vseeno pa je opaziti precej večji poudarek na pouku jezika, književnosti je manj.

To, da besedila, ki jih je potrebno pri pouku književnosti obravnavati, niso določena z učnim načrtom, je večini učiteljev všeč (kot so mi zaupali), saj se lahko bolj prilagodijo željam učencev

in seveda tudi svojim željam. Ugotovila sem, da učitelji pogosto izbirajo za obravnavo besedila, ki so na nek način povezana s kulturo in kulturnim izročilom Beneških Slovencev. Učni načrt za jezikovno vzgojo (kamor spada tudi učni načrt za pouk književnosti) je skupen za slovenščino in italijanščino; to je mogoče, ker ni natančnejših opredelitev ciljev in učne vsebine niso natančneje določene.

Ker gredo otroci v šolo s šestim letom, peti razred v špetrski dvojezični šoli ustreza petemu razredu v naši devetletki (oziroma četrtemu razredu v osemletki). Jezikovna zmožnost teh učencev v slovenščini pa je navadno slabša od zmožnosti učencev v petih razredih naše devetletke, zato učitelji v špetrski šoli včasih izbirajo med literarnimi besedili, ki bi v slovenskih osemletkah ustrezala obravnavi v razredu nižje kot pri njih. (Tako za četrti razred npr. včasih izbirajo med literarnimi besedili, ki so pri nas predpisana za tretji razred osemletke.)

7 Opazovanje pouka književnosti

7.1 Pripomočki, ki jih učitelji uporabljajo pri obravnavi književnih del

Tabela 2: Seznam učbenikov, beril, priročnikov, ki jih učitelji uporabljajo pri pouku književnosti

Razred	Pripomoček
1.	A.Schellander, I. Žele: Slišim, vidim, pišem (berilo za prvi razred osemletke) M. Grginič: Govorimo, poslušamo, pišemo, beremo (delovni zvezek) Pikapolonica (revija) Ciciban (revija)
3.	B. Golob, I. Saksida: Babica, ti loviš (berilo za tretji razred osemletke)
4.	B. Hanuš: Pozdravljen, svet (berilo za tretji razred osemletke)
5.	Kocjan, Šimenc: Pozdravljeno, zeleno drevo (berilo za peti razred osemletke) B. Golob, V. Medved Udovič, M. Mohor, I. Saksida: Kdo se skriva v ogledalu (berilo za peti razred osemletke)

Poleg navedenih beril in revij učitelji uporabljajo tudi druge pripomočke in književna dela, iz katerih črpajo vsebine, ki jih pri pouku obravnavajo. Vendar učitelji menijo, da so nekateri pripomočki, ki se uporabljajo v slovenskih šolah, prezahtevni za učence v dvojezični šoli. Pogrešajo pripomočke, prirejene prav za dvojezične šole.

7.2 Opazovanje obravnave besedil

Tabela 3: Besedila, obravnavana v posameznih razredih v šolskem letu 1999/2000

Razred	Besedilo
3.	Mož in medved (beneška)
4.	Ribja kraljica (gorenjska narodna) Mateja Reba: Kosilo Ela Peroci: Stara hiša številka 3
5.	Fran Milčinski: Gumbe je posojal Franček Rudolf: Kako je lisica nehala biti zvita Anita Desai: Skrivnosti

Tabela 4: Besedila, obravnavana po posameznih razredih v šolskem letu 2000/2001

<i>Razred</i>	<i>Besedilo</i>
4.	Svetlana Makarovič: Jazbec skoplje jamo Lisica in jazbec (slovenska ljudska) Barbara Gregorič: Dragi očka

Interpretacijo literarnih besedil, ki jih navajam, sem opazovala z vnaprej pripravljeno shemo, ki sem jo povzela po Nataši Pirihi (1997) in jo nekoliko prilagodila potrebam moje raziskave. Sestavljena je iz dejavnost učitelje in dejavnosti učenca, ki se delijo na sedem faz šolske interpretacije besedila (1. uvod, motivacija; 2. najava; 3. interpretativno branje; 4. premor in izražanje doživetij; 5. razčlenjevanje; 6. sinteza in vrednotenje; 7. nove naloge). V raziskavo nisem vključila vseh besedil, ki so bila obravnavana v določenem šolskem letu, temveč samo deset besedil, navedenih v zgornji tabeli, obravnavo treh besedil pa sem tudi podrobneje analizirala.

7.3 Podrobna analiza obravnave enega od besedil

Datum: 8. 3. 2001

Razred: 4.

Učna enota: Barbara Gregorič: Dragi očka

Operativni cilji:

1. učenci izražajo svoje vtise
2. znajo analizirati besedilo
3. tekoče berejo
4. pesem spremenijo v prozno besedilo

Učne oblike: frontalna, individualna, delo v parih

Metode poučevanja: ustna razlaga, delo z besedilom, pogovor, delo z zvezkom

Učna sredstva: berilo, zvezek, tabelska slika

Vir: Barbara Hanuš: Pozdravljen, svet. Berilo za 3. razred osnovne šole.
Ljubljana: DZS, 1998.

<i>Potek didaktične komunikacije</i>		
<i>Učitelj</i>	<i>Učenci</i>	<i>Komentar</i>
1. UVOD, MOTIVACIJA – Pove, da bodo brali pesem o deklici in očku, ki se nahaja v berilu na str. 7.	– Odprejo berilo.	– Mislim, da učitelj učencev ni(dovolj) motiviral.
2. NAJAVA BESEDILA		Učitelj dela ni umestil v prostor in čas in ni navedel avtorja.
3. INTERPRETATIVNO BRANJE – Bere.	– Poslušajo.	– Učitelj bere brez napak in doživeto.
4. PREMOR IN IZRAŽANJE DOŽIVETIJ – Postavlja vprašanja: Ali vam je pesem všeč? Ali se zgodi kdaj, da česa nečete slišati? Kdaj?	– Se opredelijo do besedila, odgovarjajo na vprašanja.	– Premor ni opazen. – Učencem je pesem všeč, prepoznajo se v deklici. – Gre za asociacije na lastna doživetja in izražanje občutij ob prebranju besedila.

<i>Potek didaktične komunikacije</i>		
<i>Učitelj</i>	<i>Učenci</i>	<i>Komentar</i>
5. RAZČLENJEVANJE BESEDILA – Razloži neznane besede, ki se pojavljajo v določeni kitici.	– Berejo po kiticah in razlagajo njihov pomen. – Eden pesem v celoti obnovi.	— Učenci si neznanih besed ne zapisujejo v zvezke. – Gre za <i>utemeljevanje: dogodke v pesmi utemeljujejo z realnim življenjem</i> .
6. SINTEZA IN VREDNOTENJE – Učence spodbuja k razmišljanju in utemeljevanju, ali bi pesem lahko bila napisana na podlagi resničnih dogodkov.	— Utemeljujejo učiteljevo hipotezo o resničnosti prikazanih dogodkov v pesmi.	– Primerjava pesmi z <i>zunajliterarno stvarnostjo</i> , lastnimi izkušnjami. Pesmi ne primerjajo z drugimi literarnimi deli.
7. NOVE NALOGE – Da nalogo: Na podlagi vsebine pesmi sestavite zgodbo. Opirajte se na oporne točke na tabli. V zgodbi označite tudi čustveno stanje oseb. Pišite v pretekliku. Pazite na napake, ki jih navadno delate.	– Skupaj z učiteljem sestavijo 7 opornih točk, s katerimi si bodo pomagali pri pisanju zgodbe. – V parih sestavljajo zgodbe. – Vsak par prebere svojo zgodbo.	– Zgodbe so vsebinsko zelo dobre. – Učenci pišejo bolj kot govorijo. – Iz zgodb je razvidno, da so pesem vsi razumeli. – Učitelj za Nove naloge ni uporabil že pripravljenih nalog na koncu besedila v berilu, temveč je bil pri tem delu samostojen in izviran.

7.4 Rezultati analize

Pri spremljanju pouka književnosti oziroma pri spremljanju obravnavanja navedenih besedil sem prišla do sledečih ugotovitev.

Pri obravnavi umetnostnih besedil učitelji uporabljajo večinoma metodo šolske interpretacije, ki pa navadno ne obsega vseh zanje značilnih faz. Lahko bi rekli, da gre za delno interpretacijo. Najpogostejše je pri interpretaciji besedila izpuščen premor po prvič prebranem besedilu, ki služi oblikovanju prvih vtisov, ki jih učenci kasneje praviloma tudi izrazijo. Na vseh stopnjah šolanja pa je pomembno interpretativno branje besedila, ki ga mora izvesti usposobljen bralec, branje pa mora biti estetsko in doživeto. Opazila sem, da učitelji tej fazi dajejo velik poudarek. Vrednotenja besedila je vedno le zunajliterarno, literarnega vrednotenja besedila nisem zasledila, kar je na začetni stopnji šolanja tudi razumljivo.

Učenci so bili najbolj dejavni v zadnji fazi, saj so dobili nove naloge, ki so jih morali opraviti samostojno ali v skupinah (parih). Naloge so se navezovalе na besedilo oziroma so ga smiselno dopolnjevale, bile vezane so na obravnavani tekst, na novi tekst, na kontekst ali pa je šlo za ustvarjalne naloge oziroma poskus ustvarjanja novih besedil. Vse te naloge so učenci opravili v šoli, saj učitelji navadno (razen včasih ob petkih) ne dajejo domačih nalog, ker so učenci v šoli cel dan (do 16. ure) in jih učitelji (kot pravijo) nočejo obremenjevati s šolo še doma.

Najbolj so učitelji poudarjali fazo razumevanja oziroma razčlenjevanja besedila s pomočjo mišljenja, saj veliko učencev besedila na začetku ni popolnoma razumelo, razumevanje pa je bistvenega pomena za popolno izvedbo interpretacije besedila. Pri razlagi pomena besedila so se učitelji ustavljali tudi pri slovničnih razlagah določenih besed in besednih zvez in pri korekciji izgovora, saj tako učenci s pomočjo besedil bogatijo tudi svoj besedni zaklad in nadgrajujejo svojo jezikovno zmožnost.

Najdlje je pri vseh treh interpretacijah trajala faza novih nalog, saj so se učenci samostojno, z nekaj učiteljeve pomoči, soočili z novimi problemi, ki so jih morali rešiti.

Mislim, da so imeli učenci najraje končno fazo, v kateri so lahko ustvarjali sami ali v skupinah (parih). Najbolj pa so se učenci zabavali ob uprizarjanju obravnavanega besedila.

Čas obravnave besedila je odvisen od dolžine in zahtevnosti besedila, pa tudi od jezikovne zmožnosti učencev. V četrtem razredu je tako za obravnavo določenega besedila v povprečju potrebna ura več kot za obravnavo besedila (ne istega) v petem razredu. Pogosto imajo učenci na urniku po dve uri slovenščine skupaj, brez odmora, zato so se včasih, po 120-minutni zbranosti, zdeli precej utrujeni.

Pri učencih je slovenščina zelo priljubljena, pri pouku kažejo veliko zanimanja za snov in zelo radi sodelujejo, predvsem pri uprizarjanju določenih besedil, ki se pri pouku obravnavajo ali pa jih sami sestavijo. Pri komunikaciji med učiteljem in učencem večine učencev ni potrebno (dodatno) vzpodbujati, saj so zelo dejavni. Včasih so nekoliko manj dejavni le slabši učenci in zato potrebujejo nekaj dodatne spodbude. Na te učence morajo biti učitelji zelo pozorni (česar se učitelji tudi zavedajo), saj morajo tudi njim dati možnost za sodelovanje.

Najpogostejše metode poučevanja so ustna razlaga, delo z besedilom in pogovor, ki sem jih zasledila pri obravnavi vseh besedil. Od učnih sredstev pa sem opazila uporabo berila, zvezka in tabelske slike.

Učitelji so vse obravnave besedil privedli do točke, ko so učenci samostojno povzemali snov ali pa so to snov oziroma novo znanje uporabili v novih primerih besedil in novih situacijah.

Učitelji so bili pri poučevanju literarnoteoretsko in literarnozgodovinsko korektni, kar tudi kaže na njihovo strokovno usposobljenost.

8 Zaključek

Dobljenih rezultatov ne moremo neposredno posploševati in iz njih sklepati na potek pouka književnosti v vseh (slovensko-italijansko) dvojezičnih osnovnih šolah v Italiji, saj se (tudi zaradi ohlapnosti učnega načrta) pouk književnosti razlikuje od šole do šole in od učitelja do učitelja. Rezultati raziskave pa bi bili lahko pomembni za splošno sklepanje o pouku književnosti v Beneški Sloveniji, saj raziskava zajema edino dvojezično šolo na tem področju.

Ugotovila sem, da ima večina učencev v šoli raje pouk slovenščine kot pouk italijanščine, pri pouku slovenščine pa jim je bolj pri srcu književnost kot jezik. V glavnem se uporablja metoda šolske interpretacije umetnostnih besedil, z nekaterimi odstopanji. Pri poučevanju si učitelji pomagajo s pripomočki, ki niso posebej prilagojeni za poučevanje v dvojezični osnovni šoli, velike opore pa jim ne nudi niti učni načrt, ki je predpisan za slovenske (enojezične) osnovne šole v italijanskem zamejstvu, zato ni popolnoma primeren za špetersko osnovno šolo. Izbira pripomočkov je v večini primerov prepuščena premišljeni izbiri učiteljev. Kljub vsem težavam pa učitelji uspešno opravljajo svoje delo, s čimer so zadovoljni tudi učenci in njihovi starši. To pa je najpomembnejše za obstoj šole in ohranitev slovenščine (in s tem slovenske književnosti) kot učnega predmeta, s tem pa tudi slovenske jezikovne in narodnokulturne zavesti.

Literatura

- Brumfit, C. J., Carter, R. (1986). *Literature and Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Didaktični načrti za osnovno šolo. (1992) Prosvetno ministrstvo. Trst: ELLECTI.
- Grego, M., Gruden, Ž. (1998). *Beneška Slovenija*. Ljubljana: Družina.

- Hanuš, B. (1997). Slovenska mladinska književnost in njena recepcija v pedagoškem procesu. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kobe, M. (1987). Pogledi na mladinsko književnost. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kordigel, M. (1995). Mladinska literatura, otroci in učitelj. Ljubljana: ZRSŠŠ.
- Kotnik, S. (1988). Bralna značka med zamejskimi Slovenci. Maribor: Založba Obzorja.
- Kraker Vogel, B. (1990). Metodični sistem šolske interpretacije umetnostnega besedila. Ljubljana: Jezik in slovstvo XXXV št. 4–5. Str. 91–98.
- Kraker Vogel, B. (1992). Novejši pogledi na pouk književnosti kot dejavnik za sooblikovanje njegovih smotrov, metod in vsebin. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kraker Vogel, B. (1993). Novejši pogledi na pouk književnosti. V: XXIX. SSKJLK. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Kraker Vogel, B. (1991). Skice za književno didaktiko. Ljubljana: ZRSŠŠ.
- Kraker Vogel, B. (1997). Teme iz književne didaktike. Ljubljana: ZRSŠŠ.
- Križman, M. (1989). Jezik kot socialni in nacionalni pojav. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Lipušič, B. (1996). Jezikovni kottički in jezikovna kultura. Ljubljana: Jutro.
- Neæak Lük, A. (1989). Vzgoja in izobraževanje v večjezičnih okoljih. Motivacija za učenje maternega in drugega jezika v dvojezični osnovni šoli v Prekmurju. II. del. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.
- Pirih, N. (1997). Govorno izražanje pri interpretaciji literarnih del v osnovni šoli. Magistrska naloga. Ljubljana.
- Prebeg Vilke, M. (1995). Otrok in jeziki. Materinščina in drugi jeziki naših otrok. Ljubljana: Sanjska knjiga.
- Susič, E., Sedmak, D. (1983). Tiha asimilacija. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Ustava republike Italije. Prev. M. Bajc. Trst: Riva spa, 1983.
- Zahodno sosedstvo. Slovenski zgodovinarji o slovensko — italijanskih odnosih do prve svetovne vojne (1996). Ur. Branko Marušič. Ljubljana: ZRC SAZU.

Nataša Špolad
Kobarid

Nomen est omen ali pa tudi ne (II)

**Alenka Gložančev: Imena podjetij kot jezikovnokulturno vprašanje.
Slavistična knjižnica 3. Založba Rokus. Ljubljana 2000**

Četudi knjiga ni izšla ravno pred kratkim, ni v ničemer izgubila aktualnosti. Problem, ki ga obravnava, tj. poimenovanje slovenskih podjetij, je bil zaradi hitrega množenja tovrstne predmetnosti v zadnjih desetih letih zelo aktualen, zaradi zaresne ali namišljene globalizacije pa še nekaj časa bo. Dejstvo pa je, da ga je avtorica, Alenka Gložančev, spremljala kar nekaj časa. Prvič ga je predstavila že leta 1991 v knjigi z naslovom *Enobesedna imena slovenskih podjetij*, ki smo jo na straneh te revije že ocenjevali (JiS, 1991/92: 242/243), nadaljevanje pa tudi še v nekaterih člankih (tako npr. v prvi številki *Jezikoslovnih zapiskov*, 1991, 87–98, ali v zb. *Jezik in čas*, 1996, 93–106).

Ker gradivo tipsko pravzaprav ni bistveno drugačno — tudi v novi knjigi so predmet raziskave le enobesedna imena slovenskih podjetij —, je prva polovica knjige v glavnem ureje(val)ni povzetek. Ta del prinaša predstavitev gradiva in njegovo besedotvorno analizo, oboje v povezavi s pomensko in izvorno tipologijo. Bolj poudarjeni so tokrat občemu besedju neznani tvorbeni načini, značilni za tvorbo imen podjetij, opozorjeno pa je tudi, da ravno to imena podjetij povezuje z lastnoimensko tvorbo sploh. Pri tem se odpira še en možen pogled na imena podjetij: kaj imajo skupnega z vsemi drugimi lastnimi imeni in v čem so posebna, če so. To vprašanje za zdaj ni bilo postavljeno.

Novo vsebino prinaša druga polovica knjige. V tem delu se avtorica loteva najprej tujejezičnosti imen slovenskih podjetij, nato pa predstavlja svojo jezikovnokulturno strategijo za urejanje razmer na danem lastnoimenskem področju.

Za predstavitev aktualnega, celo populističnega vprašanja o našem odnosu do tujejezičnih imen slovenskih podjetij je bila izvedena statistična pilotska raziskava, katere postopek in rezultati so natančno predstavljeni in interpretirani. Avtorica bi, kot pravi na str. 94, za analizo obravnavanega problema znotraj empirične statistične metode lahko izbrala dve metodi, »metod/o/ merjenja z urejenostno lestvico in metod/o/ razvrščanja v skupine«. Izbrala je drugo, po kateri so bili dani zgledi imen podjetij grupirani glede na izbrana merila — ta so se nanašala na izrazno podobo tujejezičnega imena (pisno-izgovorna različnost in slušna /izgovorna/ podoba), na njegovo (pomensko) motiviranost (nakazovanje dejavnosti) in njegovo primernost za registracijo. Rezultat raziskave je razvrstitev imen v tri skupine: v prvi sta *Advoconsult* in *Cometours*, v tretji *Medex* in *Tilia*, največja, tudi zato najbolj raznorodna je po pričakovanju srednja (druga) skupina, vanjo so uvrščeni *Bioway*, *Truebar*, *Unitime*, *Tectum*, *Yamčica*, *Interline*, *Seaway*. Potrebnost nadaljnje členitve zlasti vmesne skupine se omenja na str. 103–104, na splošno pa je mogoče reči, da so se vsa postavljena merila pokazala kot relevantna, se pravi: večje ko je razhajanje med slovensko in neslovensko izrazno podobo imena in večje ko je razhajanje med pomenom in prepoznavnostjo imena kot znaka, manjša je možnost, da bi bilo »občuteno« kot primerno za registracijo. — O drugi, neizbrani možni metodi pravi avtorica, da »omogoča vpogled v tolerančni razpon

anketiranih, v našem primeru bi pokazala njihov 'jezikovni okus'. Resda hkrati ugotavlja, da bi bila primernejša za uporabo v družboslovju, a moje mnenje je, da tudi v jezikoslovju jezikovnega okusa (naj gre za jezikovni okus posameznika ali t. i. 'okus dobe') ne bi smeli zapostavljati in še zlasti ne, če gre za sociolingvistični vidik. Rezultati te metode bi komplementarno dopolnili rezultate prve. Ob tem je treba povedati, da avtorica načelno zavzema nevtrarno, neocenjevalno stališče, ko gre za stvari, ki bi jih lahko uvrstili k jezikovnemu (in še kateremu) (ne)okusu. Na trenutke je tako zelo neopredeljujoča se, da celo popustljivega bralca preseneti. Tak primer je npr. razlaga imena podjetja *Yunior* na str. 82:

»Prevzeta, po izvoru latinska beseda *junior* (gre za primernik *iunior* (mlajši) latinskega pridevnika *iuvenis*) je v imenu zapisana z y na začetku, s čimer je lastnik hotel dati imenu še vedno propagandno modni angleški videz (ne glede na to, da se beseda *junior* tudi v angleščini piše z j in ne z y). Besedo *junior* kot prevzet knjižni izraz za pomensko ustreznega domačega 'naraščajnik, otrok' slovenščina v svojem običnem besedju pozna, zato je s tega stališča izraz tudi kot ime trgovine sprejemljiv, saj pri imenih naša presoja ne more biti strožja, kot je pri običnobesednem fondu. Seveda pa učinkovitosti tega imena tudi pisava z j ne bi prav nič škodovala.«

In kakšne jezikovnokulturne strategije je smiselno izbrati, da bodo imena slovenskih podjetij boljša, bolj domiselna, bolj slovenska? Razmišljanju o tem je namenjena zadnja tretjina knjige, od str. 109 dalje. Avtorica predlaga dve vrsti strategij, prva izrablja možnost vplivanja na javno mnenje (dalo bi se reči tudi na okus dobe), druga vrsta strategij pa se nanaša na sredstva, ki bi s pomočjo prve vrste strategij že prepričanim pomagala ostati prepričani. Za večjo vplivajnsko moč predlaga povezavo jezikovnokulturne politike s komunikološkimi marketinškimi metodami. Namesto zakonskega načina prepovedi registracije (podjetij zaradi neustreznega imena), ki je — kot kaže praksa — kratkoročen in neučinkovit ukrep, predlaga prepričevalni model propagande in ga natančno predstavi skupaj z aplikacijo na problematiko tujejezičnih imen slovenskih podjetij. Ko naslovnika pridobimo, mu moramo v zameno dati v roke nekaj, kar bo za novo prepričanje potreboval, in v primeru, ko gre za prizadevanje, da bi se ne izbirala tujejezična imena podjetij, so to priročniki s tovrstno tematiko. Avtorica predlaga naslednje priročnike:

- tematske zbirke, zajemajoče socialnozvrstno, funkcijskozvrstno in časovnozvrstno označeno neknjižno besedje slovenskega jezika;
- tematske zbirke slovenskega narečnega besedja;
- tematske zbirke, nastale na osnovi t. i. asociativnega slovarja;
- priročnik z načeli slovenskega poslovnoimenkega besedotvorja;
- slovar imen slovenskih podjetij.

Za zadnjega predstavi celoten koncept, od namena, meril za izbiro imen oz. njihovo vključitev in izbirnega postopka do leksikografske obdelave, ki je zaključena s predstavitvijo konkretnih slovarskih sestavkov.

Ne da bi se podrobneje spuščala v presojo potrebnosti ali učinkovitosti navedenih priročnikov, ne morem mimo očitne ideje, da bi lahko tujejezično eksotiko nadomestila slovenska, če bi jo jemali iz neknjižnega »zaklada«. Po eni strani se v 90. letih to že na vse kriplje dogaja, saj imamo obilico prijazno »domačih štacunic« kot *Kifeljček*, *Tinta*, *Kofetek*, *Marajna* itn., ki bolj kot domačnost spodbujajo ne pretirano kultivirano domačijskost. Po drugi strani pa marsikaj iz slovenskih narečij ni nič manj »tuje«, oddaljeno, čudno. Za primer naj navedem kar zgled, ki ga za potrditev ravno nasprotnega (torej kot primer dobre izbire) daje avtorica:

»Npr. če bi zamenjali angleško ime slovenskega podjetja *Landmark (primer je nerealen, dan le za ponazoritev) s slovensko nevtrarno knjižno ustreznico *Mejnik*, bi bilo morda res malce pusto in marketinško neprivlačno; če pa bi ga zamenjali z imenom *Terman*, pa bi

Erika Kržišnik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Osnove slovenskega jezika za srbske bralce

V letu 2001 je na beograjski filozofski fakulteti izšel priročnik *Osnovi gramatike slovenačkog jezika* (Osnove slovenskega jezika) avtorjev Maje Đukanović in Željka Markovića. V predgovoru avtorja povesta, da je priročnik namenjen predvsem študentom jezikoslovnih usmeritev na beograjski in novosadski univerzi, odtod verjetno tako nizka namembna naklada (samo tristo izvodov), hkrati pa dodajata, da je to prva objavljena slovnica slovenskega jezika v Srbiji in obenem eden redkih tovrstnih priročnikov v srbohrvaškem jezikovnem prostoru. Poljudna praktičnouporabnostna usmeritev priročnika je poudarjena z mislijo, da bo to tudi koristen pripomoček vsem, ki jih zanima slovenščina. Za slovenskega bralca pa je pomembna pripomba, da so slovnične osnove slovenskega jezika obravnavane z metodoloških vidikov, ki jih sicer prakticirajo v srbskih srednjih šolah.

Diskreten obseg priročnika (146 strani) se vsebinsko zamejuje predvsem na glasoslovje in oblikoslovje — obseg je razdeljen na večje razdelke Črke in glasovi (7–16), Slovnične kategorije (17–22), Besedne vrste (23–142) s seznamom osnovnih jezikoslovnih pojmov v obeh jezikih (143–144), z navedkom upoštevane jezikoslovne literature (145–146) in z vsebinskim kazalom.

Priročnik je dragocen prispevek z več vidikov: — neslovenskim bralcem predstavi jezikovne oz. slovnične osnove slovenščine; — slovenskim bralcem s primerjalnimi komentarji jezikovnih pojavov omogoči primerjalni vpogled v dva jezikovna sistema in ga s tem hkrati opozori na razločevalne posebnosti; — tudi širše aktualizira medjezikovne stike.

1 Glasoslovje slovenskega knjižnega jezika je obdelamo primerjalno s srbskim jezikom. Najprej so dovolj poljudno (tudi za nestrokovnjake) opisane kvalitativne in kvantitativne lastnosti slovenskih samoglasnikov, sledi glasoslovna raba zvočnikov — posebej so s fonetičnimi zapisi in s tipičnimi zgledi t. i. fonetične sintagmatike izpostavljeni *l*, *r* in *v* ter primerjalno zanimiva zvočniška sklopa *lj* in *nj*. Iz slovenske strokovne literature so povzeti zgledi za soglasniške in samoglasniške premene, v okviru knjižne slovenščine pa je opozorjeno na oba možna načina oz. vrsti naglaševanja — na prevladujoče jakostno in na tonemsko naglaševanje. V kratkem poglavju o naglasu (na str. 10) bi bilo poleg premičnosti naglasnega mesta dobro omeniti nenaglasnice v predslonskih ali zaslonskih (samo slovničnih) vlogah, npr. predlogi, vezniki in prosti morfemi, in večnaglasnice tipa *nàdkúhar*, *živínòzdravnik*, *Slovénijalés* ipd.

2 Oblikoslovna obravnava se začne s poglavjem o slovničnih kategorijah v slovenščini. Že takoj na začetku avtorja omenita dvojino — našteje slovnične kategorije so število, spol, sklon s podspoloma živosti in človeškosti in oseba. Pri obravnavi dvojine so ustrezno izpostavljene posebnosti kot *Midva z Minko se bova poročila* nasproti *Medve s sestro se imava radi*, *Z obema rokama je mahal v slovo* nasproti *Kupila je nove rokavice*.

Vsa nadaljnja oblikoslovna obravnava v priročniku z najtipičnejšimi primeri predstavlja besedne vrste in naglašene oblike posameznih besednih vrst v skladenjskih vlogah. Pregibanje je predstavljeno z vidika oblikospreminevalnih (sklanjatve, spreganje) in oblikotvornih (pridevniško stopnjevanje in tvorba sedanjskih in nedoločniških glagolskih oblik) vzorcev z naglasnimi tipi. Pri sklanjatvah so zopet izpostavljene posebnosti v smislu dopustnih različic *vojvod-a*, *-a/-e*, *grad-ø*,

-a/-ú, brat-ø, -je/-i; opozorjeno je na oblikoslovne posebnosti *prijateljem/stricem/oračem/košem/možem, dan — dneva, otroci — otroki, pleme — plemena, oko — očesa, tele — teleta*, vse oblike so pospremljane z naglasnimi spremembami.

Pri pridevnikih je omenjena kategorija določnosti. Dobro bi bilo, če bi bila z nekaj zgledi razločevalno predstavljena določnost kot inherentna vrstnostna lastnost in kot skladenjsko pridobljena določnost lastnostnih pridevnikov. Predstavljena je zgolj slednja. Natančneje so obdelani vsi oblikovno-naglasni tipi samostalniških in pridevniških zaimkov (55–80). Drugo obširnejše poglavje obravnava oblikovno-naglasne posebnosti glagolov (85–127). Ravno pri glagolih kot pomensko- in strukturnoskladenjskih organizatorjih stavčnih povedi je posredno vključena tudi skladnja — povsod so dani skladenjski primeri. Posameznim glagolskim vrstam glede na sedanjik so vedno dodana oblikovno-naglasna opozorila. Čeprav glagolski vid kot tipična glagolska kategorija ni posebej izpostavljan, je seveda vedno vključen pri zgledih skladenjske rabe nezloženih in zloženih glagolskih oblik. Pri deležniških oblikah na *-n/-t* bi bilo dobro opozoriti na ločevanje med trpnostjo in stanjskostjo.

Mogoče bi za prislove in predloge bila s pomenskoskladenjskega funkcijskega vidika smiselna opredelitev, da so to modifikatorji glagolov z */ne/vplivnostjo* na sklon potencialnih udeležencev. Komentar predložne rabe ostaja na izrazni ravnini, kar bolj ustreza praktičnouporabnostnim zahtevam, brez poglobljenih pomenskoskladenjskih osmišljanj.

Na zadnjih nekaj straneh (137–142) se avtorja s kratkimi predstavitvami rabe veznikov, členkov in medmetov neposredneje dotakneta skladnje in nadpovedne skladnje, vendar, kot že rečeno, obravnava ostaja na izraznonormativni ravni.

Kot je že v naslovu priročnika napisano, seznanja z **osnovami** slovenskega jezika in ustrezno z namenom dovolj jasno in strokovno obenem, predvsem glasoslovno-oblikoslovno, predstavlja slovenski knjižni jezik. Priročnik lahko pomeni ponovno izhodiščno zasnovo za intenzivnejše nadaljnje jezikoslovno sodelovanje.

Andreja Žele
ZRC SAZU

Jezik in slovstvo, Letnik 47 2001/02, št. 4

Mihaela Koletnik

UDK 811.163.6'282.2'342.42(Goriško)

RAZVOJ SOGLASNIKOV V SLOVENSKOGORIŠKEM NAREČJU

Medtem ko se v samoglasniškem razvoju vzhodno slovenskogoriško podnarečje loči od zahodnega, saj ohranja kolikostno nasprotje, ki se je v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju izgubilo, pa v soglasniškem sistemu, ki obsega zvočnike l, r, m, n, j, i, v (z variantama f in $μ$) ter nezvočnike $p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c, x$ in se od knjižnega razlikuje le v posameznih razvojih, ni bistvenih razhajanj.

Jezik in slovstvo, Letnik 47 2001/02, št. 4

Metka Kordigel, Mateja Šega

UDK 373.3:372.882:028.5

O KNJIŽEVNI OSEBI IN HORIZONTU PRIČAKOVANJ V PREDOPERATIVNEM IN OPERATIVNEM OBDOBJU OTROKOVEGA BRALNEGA RAZVOJA

Pričujoči sestavek skuša predstaviti rezultate drugega dela raziskave otrokove recepcijske sposobnosti, povezane z njegovo miselno shemo *praviljica*, ki smo jo opravili na Oddelku za razredni pouk Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. V okviru kvalitativne analize rezultatov produktivnega ustvarjalnega postopka in analize rezultatov vodenega intervjuja smo preučevali otrokov horizont pričakovanj, povezan s praviljicnimi književnimi osebam, in tako posredno preverjali ustreznost v učenem načrtu za prvo in drugo triletnje devetletke zastavljenih aproksimativnih literarnorecepcijskih ciljev, povezanih z zaznavanjem, razumevanjem in vrednotenjem književne osebe sploh (cilj 4.1.1./2.1, 2, 3) in praviljicnih književnih oseb posebej (cilj 4.1.1./4.2).

Jezik in slovstvo, Letnik 47 2001/02, št. 4

Gizela Polanc Podpečan UDK 821.163.6.09 Kosovel S.:1 Nietzsche F.

KOSOVELOVI INTEGRALI IN FILOZOFSKA MISEL F. NIETZSCHEJA

Kosovelova zbirka Integrali se s svojimi miselnimi izhodišči navezuje na filozofsko misel F. Nietzscheja. Nietzschejeva zahteva po Čezčloveku, ki bo oblikoval novo podobo Evrope, je zažvela tudi v integralni poeziji S. Kosovela. Integral, ki pomeni v matematiki nekaj kvaliteto novega, novo funkcijo, ki jo dobimo s pomočjo nizanja neskončno majhnih spremenljivk, dobi v Kosovelovi poeziji prav te razsežnosti: vrsta pozitivnih sprememb lahko privede do nove etične podobe Evrope. Novo podobo Evrope pa je v Kosovelovi poeziji mogoče zaznati tudi s tistimi spremembami starih vrednot, ki jih navaja F. Nietzsche v svojih delih: Onstran dobrega in zlega, Rojstvo tragedije. Tako je govoril Zaratustra. Rešitev Evrope pa je zaupana dejavnemu nihilistu, Čezčloveku.

Jezik in slovensko, Vol. XLVII (2001/02), No. 4

Metka Kordigel, Mateja Šega

UDK 373.3:372.882:028.5

ON THE LITERARY CHARACTER AND THE HORIZON OF EXPECTATIONS IN THE PRE-OPERATIVE AND OPERATIVE PERIODS OF THE CHILD'S READING DEVELOPMENT

The paper presents the results of the second part of a study dealing with the child's receptive ability related to his mental scheme of the *fairy-tale*. The study was carried out at the Unit for Lower Primary School Education, Faculty of Education, University of Maribor. A qualitative analysis of the results of a productive creative process and an analysis of the results of a guided interview were performed to gain an insight into the child's horizon of expectations related to fairy tale characters, indirectly testing also the adequacy of the approximative literary-perceptive aims in the first and second triads of the nine-year primary education. These aims are related to perception, understanding and evaluation of the literary character in general (aims 4.1.1./2.1.2.3), and, more specifically, of fairy tale characters (aims 4.1.1./4.2).

Jezik in slovensko, Vol. XLVII (2001/02), No. 4

Mihaela Koletnik

UDK 811.163.6:282.2:342.42(Goriško)

DEVELOPMENT OF CONSONANTS IN THE SLOVENSKE GORICE DIALECT

While the development of vowels in the Eastern Slovenske gorice subdialect differs from the Western one in preserving quantitative oppositions, the consonant system shows no significant differences. It contains the sonorants *l, r, m, n, j, ɹ, v* (with the allophonic variants *f* and *ɣ*) and the non-sonorants *p, t, k, s, ʃ, b, d, ɡ, z, ʒ, ɕ, ʎ, ɕ, x*, thus differing from the standard literary system only in the development of a few individual sounds.

Jezik in slovensko, Vol. XLVII (2001/02), No. 4

Gizela Polan Podpečan

UDK 821.163.6:09 Kosovel S.:1 Nietzsche F.

SREČKO KOSOVEL'S INTEGRALS (INTEGRALI) AND FRIEDERICH NIETZSCHE'S PHILOSOPHICAL THOUGHT

With its mental dispositions, Srečko Kosovel's collection of poems *Integrals (Integrali)* is linked to the philosophical thought of Friedrich Nietzsche. Nietzsche's call for the Übermensch, a superhuman being who will shape the new image of Europe, is reflected also in Kosovel's integral poetry. The integral, which in mathematics means something qualitatively new, a new function we arrive at by creating an endless string of infinitely small variables, is given by Kosovel precisely these dimensions: a series of positive changes may bring about a new ethic image of Europe. The new image of Europe is recognizable in Kosovel's poetry also in changes of old values, discussed by Nietzsche in his works *Beyond Good and Evil, The Birth of Tragedy, and Thus spoke Zarathustra*. Salvation of Europe is put into the hands of the active nihilist, the Übermensch.